

OBSAH/CONTENTS SR 3/2018

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

- 235 – 260 **Datívny reflexívny marker *si* a jeho lexikografické spracovanie v slovenčine**
Dative Reflexive Marker *si* and Its Lexicographical Processing in Slovak
Martina Ivanová
- 261 – 276 **Sémantika a pragmatika konštrukcií egoprezentácie**
Semantics and Pragmatics of the Constructions of Self-Presentation
Jana Sokolová
- 277 – 291 **O hrivne vo frazeológii z aspektu biblických filiácií (úvahy motivované frazémou *prispieť svojou hrivnou*)**
The Term “*hrivna*” in Phraseology from the Aspect of Biblical Affiliations (Reflections Motivated by the Phraseme *prispieť svojou hrivnou*)
Viera Kováčová

DISKUSIE A ROZHLADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 292 – 310 **Postoje seniorov k anglicizmom v slovenčine (Na základe sociolingvistickej sondy z oblasti Trenčína)**
Attitudes of Seniors toward Anglicisms in Slovak Language (Based on the Sociolinguistic Exploring in the Region of Trenčín)
Perla Bartalošová

SPRÁVY/REPORTS

- 311 – 316 **Pomenúvanie ako odraz komunikačných potrieb**
Naming as a Reflection of Communication Needs
Lucia Miháliková – Lenka Ocetová
- 317 – 319 **XXVII. kolokvium mladých jazykovedcov**
XXVII. Colloquium of Young Linguists
Roman Soóky

RECENZIE/REVIEWS

- 320 – 326 **Otázky, ktoré žiadajú aktualizáciu normy**
Questions That Ask for Updating of the Norm
Sándor János Tóth

- 327 – 332 **Reflexie o komunikácii**
Reflection on Communication
Veronika Gondeková

KRONIKA/CHRONICLE

- 333 – 337 **Nové jubileum Kláry Buzássyovej**
New Jubilee of Klára Buzássyová
Slavomír Ondrejovič

- 338 – 341 **Dielo docenta Jána Bosáka uzavreté**
Ján Bosák's Work Has Been Done
Slavomír Ondrejovič – Jana Wachtarczyková

- 342 – 343 **Odišla erudovaná jazykovedkyňa a slavistka Elena Krasnovská**
Erudite Linguist and Slavist Elena Krasnovská Has Passed Away
Tatiana Lalíková

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA/BIBLIOGRAPHER'S NOTES

- 344 – 354 *Júlia Behýlová*

- 355 – 357 **Obsah ročníka 83, 2018**

DATÍVNY REFLEXÍVNY MARKER *SI* A JEHO LEXIKOGRAFICKÉ SPRACOVANIE V SLOVENČINE¹

Martina Ivanová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Bratislava

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Prešov

Institut Slawistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego

Varšava

IVANOVÁ, Martina: Dative Reflexive Marker *Si* and Its Lexicographical Processing in Slovak. *Slovak Language*, 2018, Vol. 83, No 3, pp. 235-260.

Abstract: The study deals with the problems connected with the status of dative reflexive marker *si* and its lexicographical processing in Slovak dictionaries. Linguists do not share a common view in which cases the usage of dative reflexive marker can be described as an example of lexical reflexivity (reflexive words with derivative or empty lexical morphemes or reflexive variants), syntactic reflexivity (reflexive constructions with reflexive pronouns) or it is pragmatically motivated (non-reflexive verbs with particle *si* fulfilling pragmatic functions). The study describes the discrepancies in lexicographical processing of the given marker and offers solutions concerning its status in different types of constructions and semantic groups of verbs.

Key words: dative reflexive marker, syntactic reflexivity, lexical reflexivity, lexicographical processing

1. ÚVODNÉ POZNÁMKY

Východiskom tohto príspevku je predovšetkým redigovanie pripravovaného 4. zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (ďalej SSSJ) a riešenie otázok, ako lexikograficky spracovať rôzne typy datívneho reflexívneho markera pri uvádzaní heslovej podoby jednotiek a jeho zachytení vo valenčnej schéme slovesa, ktorá sa v zjednodušenej podobe prezentuje v uvedenom slovníku ako slovesná väzba podľa dohodnutej internej koncepcie. V slovenskej jazykovede sa vymedzeniu datívneho reflexívneho komponentu *si* venovala pozornosť v *Morfológii slovenského jazyka* (1966) a v dvoch štúdiách J. Oravca (1975a, 1975b), ktorý sa venoval predovšetkým objektivej funkcii zvratného zámena *si* (1975a) a voľným datívom vyjadreným zvratným zámenom *si* (1975b). V novších prácach (porov. najmä Jarošová, 2003; Jarošová, 2017; Ivanová – Kyseľová – Perovská, 2015) sa pozornosť venova-

¹ Táto štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0099/16 *Personálna a sociálna deíxa v slovenčine (človek v jazyku, jazyk o človeku)*

la najmä otázkam týkajúcim sa statusu a spracovania akuzatívneho reflexívneho markera *sa* a otázkam spätým s fungovaním datívneho reflexívneho markera *si* sa venovala skôr okrajová pozornosť.

Tradične sa pri charakteristike verb s datívnym reflexívnym markerom počíta najmä s nasledujúcimi kategóriami.

(a) Datívny reflexívny marker *si* má status morfémy spätéj so slovesom – ide jednak o tzv. reflexíva tantum, pri ktorých má tento komponent status prázdnej lexikálnej morfémy, jednak o odvodené reflexíva, kde daný komponent vystupuje vo funkcii derivačnej morfémy. Pri týchto jednotkách ide v prípade daného markera o pevnú, neoddeliteľnú súčasť verba, takže jeho prítomnosť sa zachytáva v podobe heslovej jednotky reflexívneho verba.

(b) Datívny reflexívny marker *si* má status krátkeho/slabého tvaru pronomina (ktorému konkurujú dlhé tvary pronomín *sebe*, resp. *samému sebe*). V týchto prípadoch je vzhľadom na spracovanie gramatického aparátu potrebné rozlíšiť prípady tzv. valenčného a voľného datívu. V SSSJ sa vo valenčnej schéme zachytáva len tzv. valenčný datív, voľné datívy sa spracúvajú na úrovni exemplifikácie, porov. výberovo spracovanie verb *búšiť* 2. „(o krvi, o srdci) rýchlo, hlasne, výrazne tepať, búchať“: *srdce mu prudko búšilo; búchať* 3. (na čo/po čom/do čoho) „prudko, údermi narážať, búšiť; syn. udierať“: *Krv mu však búcha do spánkov silou konského kopnutia; hučať* 2. „obyč. neos. pociťovať nepríjemné, súvislé šumenie najmä v ušiach a v hlave pri rozrušení, námahe, únave a pod.“: *hučalo mi v ušiach*, pri ktorých pozorujeme prítomnosť datívneho komponentu vo vetnej štruktúre, avšak valenčná schéma odkaz na datívne doplnenie neobsahuje, porov. SSSJ (2006, 2011). Znamená to, že v koncepcii SSSJ sa s tzv. voľným datívom počíta (v tom zmysle, že sa nezachytáva vo valenčnej schéme, ktorá je súčasťou gramatického aparátu pri verbách). Obdobne je potrebné postupovať aj v prípadoch, keď sa ako voľné nevalenčné doplnenie realizuje datívny reflexívny komponent, a pokúsiť sa ho odlišiť od prípadov, pri ktorých má status valenčného doplnenia, porov. napr. spracovanie verb *kúpiť* „získať niečo výmenou za peniaze; op. predať“: *kúpi si noviny* s valenčnou schémou „((komu) čo)“; *naliať* „liať naplniť nádobu“: *naliala si šálku kávy* s valenčnou schémou „(čo (komu))“, pri ktorých sa zachytáva prítomnosť valenčného datívu vo valenčnej schéme verba a použitie takejto jednotky sa v exemplifikácii ilustruje dokladmi, v ktorých pozíciu datívneho participanta obsadzuje datívny reflexívny komponent. Valenčné i voľné datívy sa nezachytávajú na úrovni základnej podoby heslových jednotiek, ale ich rozlíšenie je dôležité pri spracovaní valenčnej schémy verbálnych jednotiek, ktorá v SSSJ tvorí súčasť gramatického aparátu. Vo valenčnej schéme sa reflektuje prítomnosť valenčného datívu zápisom „komu“, prípadne „čomu“.

(c) Datívny reflexívny marker *si* má status partikuly: ide o prípady, keď je použitie datívneho reflexívneho komponentu motivované pragmaticky – jeho prítom-

nosť vo vetnej štruktúre vyjadruje významový komponent „uspokojenie agensa z deja“. M. Grepl a P. Karlík (1998) používajú v tejto súvislosti terminologické označenie „náladový datív“ (hoci v ich koncepcii sa datívny komponent v týchto prípadoch označuje ako slovotvorný prostriedok).

V nasledujúcej časti sa pokúsime identifikovať niekoľko problémov, ktoré pri spracovaní datívneho reflexívneho markera *si* vznikajú.

(a) V zásade neproblémové je vymedzenie a lexikografické spracovanie reflexív tantum; pokiaľ ide o tzv. odvodené reflexíva s datívnym reflexívnym komponentom ako derivačnou morféomou, problémy môžu vznikáť pri odlišení (nevariantných) odvodených reflexív a tzv. reflexívnych variantov, teda dvoch podôb verbálnej jednotky, pri ktorej sa uplatňuje reflexívna aj nereflexívna forma bez zmeny významu. Reflexívne varianty sa v SSSJ (2011) zachytávajú na úrovni základnej podoby heslovej jednotky, porov. *kl'akať*, *kl'akať si*; *kl'aknúť*, *kl'aknúť si*; *lahnúť*, *lahnúť si*; pričom variantnosť reflexívnej i nereflexívnej podoby sa môže vzťahovať na všetky lexie viacvýznamovej jednotky alebo iba na jeden z významov, porov. *kl'aknúť*, *kl'aknúť si* 1. zaujať polohu, pri ktorej sú nohy ohnuté v kolenách a opierajú sa nimi o zem, spustiť sa na kolená; iba *kl'aknúť* 2. klesnutím čiastočiek stať sa pevnejším, tvrďším al. dostať sa do nižšej polohy, znížiť sa, klesnúť, poklesnúť, sadnúť, usadnúť.

Problémy môžu vznikáť pri zachytení variantnosti, porov. napr. polohové sloveso *kvoknúť si*, ktoré sa v SSSJ (2011) spracúva ako nevariantné s reflexívnou podobou, hoci v korpusovom materiáli sa objavujú aj doklady na nereflexívne použitie (podobne ako pri ostatných jednotkách z danej sémantickej mikroskupiny sloviess zaujímajúc polohy), porov. *raz-dva bola hotová a kvokla ako spiečka, človeku sa tísnuť slzy do očí, keď vidí, ako taký belasý drobček kvokne na zem a sedí tak dlho, bojí sa zmeniť polohu, zjojkla a kvokla kolenom do čierneho blata*. Iba reflexívna podoba sa v SSSJ (2011) postuluje aj pri ďalších jednotkách, napr. *hačkať si*, *kl'uknúť si*, *hopkať si*, hoci korpusové doklady ukazujú, že aj pri daných jednotkách je možné použitie nereflexívnej podoby.

Ďalším problémom je odlišenie prípadov reflexívnej variantnosti a pragmaticky podmienených prípadov reflexívnej podoby nereflexívnych verb pri tzv. náladovom datíve. Napr. pri verbe *hmkať* je pri jednom z významov ako reflexívny variant uvedená aj podoba *hmkať si*. Naopak, pri verbách *mrmlať*, *mumlať*, *nôtiť* reflexívne varianty zachytené nie sú, hoci ich sémantizácia obsahuje podobné momenty ako pri verbe *hmkať*, porov. *hmkať* i *hmkať si* „spievať bez slov, pohmkávať“, ale *mrmlať* „nezrozumiteľne, nezreteľne al. ticho, nie dosť výrazne hovoriť“, *nôtiť* „spievať so zatvorenými ústami, bez slov, obyč. pre seba; syn. *hmkať* (si)“.

V niektorých prípadoch môžu vznikať problémy pri delimitácii reflexívnej variantnosti a prípadov, keď má datívny reflexívny komponent platnosť reflexívneho pronomina vo funkcii valenčného alebo voľného doplnenia. Napr. v SSSJ (2006) sa

postuluje reflexívna variantnosť pri verbe *budovať* 2. i *budovať si* „sústavnou činnosťou utvárať niečo nové“: *budovať si knižnicu*, *budovať si kariéru*, hoci v prípade tzv. kreatívnych verb² ide skôr o prípady prospechového datívu (porov. kap. 6)³.

(b) Pokiaľ ide o kontexty, v ktorých datívny reflexívny marker vystupuje vo funkcii reflexívneho pronomina, komplikované sú najmä prípady odlišenia voľného a valenčného datívu. Ako príklad možno uviesť spracovanie lexie verba *maľovať* (čo (komu; čím)) „ozdobovať farbami, nanášať farbu, líčidlá na tvár, líčiť“, pri ktorom sa vo valenčnej schéme zachytáva prítomnosť datívneho participanta, hoci v exemplifikačnej zóne sa objavujú doklady s pomenovaniami časti tela, porov. *m. si pery a nechty rovnakým odtieňom ružovej*; *Indiáni si maľovali na tvár bojové znaky*, ktoré sa v teoretických prácach zvyčajne hodnotia ako prípady voľného datívu, a to datívu paciensa (Miko, 1962), resp. posesívneho datívu (Grepl – Karlík, 1998). Pri synonymnom verbe *natierať* však prítomnosť datívneho participanta vo valenčnej štruktúre nezaznamenávame, porov. *natierať* (čo, koho (čím)) „nanášať, aplikovať, rozotierať nejaký kozmetický, medicínsky al. iný prípravok na niečo s cieľom vyživovať, chrániť al. hojiť, potierať“, hoci exemplifikácia je podobná ako pri verbe *maľovať*, porov. *n. si tvár krémom*.

V nasledujúcej časti sa pokúsime pristaviť pri každom type verb s datívnym reflexívnym markerom, bližšie ho charakterizovať a poukázať na prípadné diskutabilné otázky späť s ich lexikografickým spracovaním.

2. REFLEXÍVA TANTUM DATÍVNEHO TYPU

Ide o inherentne reflexívne verbá s prázdnu lexikálnou morfému *si*, pri ktorých sa nereflexívne náprotivky nevyskytujú. Reflexíva tantum sa v teoretických prácach označujú aj ako inherentne reflexívne verbá (Karlík – Panevová, 2002), ako sémanticky nereverzibilné reflexíva (Genusiené, 1987), resp. reflexívne deponencie (Ágel, 1997).

R. Wagner (2011) k reflexívam tantum zaraďuje aj dvojicu *chovať* – *chovať se*, pričom sa odvoláva na odlišný význam a odlišnú slovotvornú aktivitu jednotiek. Je otázne, či v takýchto prípadoch uvažovať o derivovaných reflexívach, pri ktorých došlo vo vzťahu k nereflexívnemu motivantu k desémantizácii, alebo ich hodnotiť ako dve nezávislé, derivačne neusúvzťažnené reflexíva tantum. Ak by sme akcepto-

² Terminológiu pri označovaní sémantických mikroskopín verb používame podľa *Valenčného slovníka slovenských slovies na korpusovom základe* (2014).

³ Pre kolokácie s abstraktnými substantívami typu *kariéra*, *imidž*, *náskok*, *pozícia*, *budúcnosť*, *povešť*, *rešpekt*, *meno*, *kult*, *zázemie* a pod. je frekvenčne dominantná realizácia s datívnym komponentom *si*. Dôvodom je pravdepodobne introvertnosť významu, ktorá je pre dané verbonominálne spojenia typická (typicky budujeme kariéru, imidž, náskok, povest' sami pre seba, nie pre niekoho iného, výnimky sú, samozrejme, možné, napr. *Politici zamestnávajú poradcov, aby im budovali aspoň čiastočný imidž „outsiderov“*). Introvertnosť významu sa často signalizuje aj pri použití nereflexívnej podoby verba, a to reflexívnym posesívnym zámenom modifikujúcim objektové doplnenie, porov. *budovať svoju športovú kariéru*, *budovať svoj imidž*. V tomto zmysle by sme mohli uvažovať o samostatnom význa-me verba *budovať si*. Za pripomienku d'akujem A. Jarošovej.

vali takéto širšie chápanie reflexív tantum, v slovníku by bol ich počet vyšší, k reflexívam tantum by bolo možné zaradiť aj ďalšie verbá, napr. *hl'adieť* „zrakom vnímať“ – *hl'adieť si* „dbať, starať sa“, *kopnúť* „zasiahnuť niekoho, niečo prudkým pohybom nohy“ – *kopnúť si* „znevažujúco sa vyjadriť s niekom, o niečom; zachovať sa k niekomu urážlivo, zosmiešniť niekoho“ a pod.

K reflexívam tantum možno zaradiť aj verbá utvorené prefixálno-reflexivizačným slovotvorným postupom, pri ktorých neexistujú nereflexívne pendanty, resp. verbá, pri ktorých sa súvzťažnosť s reflexívnym pendantom oslabil. Reflexívny marker má pri nich funkciu derivačnej morfémy, je súčasťou tzv. konfixu (ako tzv. rozložená derivačná morféma, porov. Sokolová, 1999), napr. *poplakať si*, *požiť si*, *zakopať si*, *užiť si*.

Do skupiny reflexív tantum datívneho typu zaradíme:

(a) kognitívne verbá, napr. *povšimnúť si*, *všimnúť si*, *predstaviť si*, *spomenúť si*, *uvedomiť si* (nereflexívne verbá *predstaviť* a *spomenúť* majú komunikačný význam, nereflexívum *uvedomiť* má význam modifikačného verba „urobiť niekoho uvedomeľým“), často ide o verbá s introvertným sémantickým príznakom signalizujúcim, že kognitívna činnosť nie je zameraná na iný objekt, ale dovnútra subjektu (ale *myslieť na niečo*, *rozmyšľať o niečom*);

(b) satisfaktívne realizačné verbá s významom uspokojenia z deja, napr. *hovieť si*, *lebeďiť si*, *bahniť si*, *hovkať si*, *uľaviť si/uľavovať si*⁴, *pochutiť si*, *oddýchnuť si*, *odpočinúť si*;

(c) verbá s významom konzumácie potravy alebo nápojov s významom „zjesť/vypiť malé množstvo niečoho“ utvorené sufixálno-reflexivizačným slovotvorným postupom, napr. *lognúť si*, *hrknúť si*, *liznúť si*, *hlnúť si*.

(d) prefixálno-reflexivizačným, resp. prefixálno-sufixálno-reflexivizačným slovotvorným postupom vznikajú deverbatívne verbá s významom vykonania deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou (delimitatívny spôsob slovesného deja, porov. Sekaninová, 1980, s. 114). Ako slovotvorný prostriedok pri nich funguje reflexívna morféma *si* často v kombinácii s prefixom *za-*, *z-* a *po-*, napr. *zahráť si*, *zakričať si*, *zajazdiť si*, *zaplávať si*, *zahádzať si*, *zaskákať si*, *zatancovať si*, *zafajčiť si*, *zarybárčiť si*, *zakšeftáriť si*, *zarezbárčiť si*, *zašoférovať si*, *zašéfovať si*, *zariaditeľovať si*, *zasekretárčiť si* (v mnohých prípadoch ide o okazionálne pomenovania),

⁴ Nereflexívne verbum *uľaviť/uľavovať* s významom „zbaviť nepríjemného pocitu, ťažkostí“ má vo svojej valenčnej štruktúre prítomný datívny participant, ktorý možno vyjadriť aj reflexívom, porov. *Existuje však niekoľko intuitívnych postupov, ako si môžete od bolesti uľaviť aj sami*. Reflexívum *uľaviť si/uľavovať si* má význam „zmierniť nepríjemný pocit, stav“, napr. „*Toto sme potrebovali*“, „*uľavil si 28-ročný center tretieho skalického útoku*“. Takto vymedzené významy možno potvrdiť aj komutačným testom, porov. ... *ako si môžete od bolesti uľaviť* – *ako mu môžete od bolesti uľaviť*; ... *uľavil si 28-ročný center* – **uľavil mu 28-ročný center*. Reflexívum *uľaviť si/uľavovať si* má aj satisfaktívny fyziologický význam „vypustiť moč, výkaly“, napr. *ak si potrebovali uľaviť*, *robili to tam, kde sedeli*. Podobný význam má aj verbum *odliať si*, pri ktorom sa derivačná súvislosť s nereflexívnym náprotivkom oslabuje.

*pohundrat' si, pofajčiť' si, počítať' si, poklebetiť' si, pospomínať' si, pospať' si, podrie-
mať' si, pospevovať' si, popiskovať' si, poplakať' si, požiť' si, zdriemnuť' si.* Verbá utvo-
rené týmto prefixom a morférou *si* sú v porovnaní s motivujúcim významom obo-
hatené o komponenty „istý/krátky čas“ (čo je kódované prefixom) a „s chuťou/záj-
mom/na uspokojenie vlastných potrieb“ (kódované klitikou *si*): porov. *jazdiť'* „pohy-
bovať sa, prekonávať vzdialenosti po zemi al. po vode za pomoci zvierat, ovládaním
dopravných prostriedkov“ (SSSJ, 2011), *zajazdiť' si* „(s chuťou) istý čas jazdiť“
(*Krátky slovník slovenského jazyka*, 2003, ďalej KSSJ).

(e) prefixálno-transflexno-reflexivizačné deadjektívne alebo depronominálne
verbá, napr. *privlastniť' si, prisvojiť' si*;

(f) sufixálno-reflexivizačné, resp. transflexno-reflexivizačne vznikajú desub-
stantívne verbá *nárokovat' si, osobovať' si, bláhať' si*.

3. ODVODENÉ REFLEXÍVA DATÍVNEHO TYPU

3.1. Kritériá delimitácie reflexív datívneho typu

Tieto verbálne jednotky vznikli v procese derivačnej reflexivizácie prostrední-
ctvom derivačnej morfémy *si* z nereflexívnych náprotivkov. V teoretických prácach
sa tieto jednotky označujú ako odvodené reflexíva (Králíková, 1980), sekundárne
reflexíva tantum (Panevová, 2001; Panevová, 2008), inherentne reflexívne varianty
slovies (Karlík, 1999), resp. ako reflexívne intransitíva (Štícha, 2013). Niekedy sa
tiež hovorí o slabých reflexívnych slovesách vzhľadom na fakt, že poňatie reflexív-
nosti je pri nich často oslabené (komponent *si* sa stáva súčasťou verba, nemožno už
uvažovať o jeho koreferenčnosti so subjektom, ako to je v prípadoch, keď má plat-
nosť zámenného komponentu vo funkcii aktantu verba).

Odvodené reflexíva datívneho typu predstavujú prípady, pri ktorých je kom-
ponent *si* súčasťou verba ako tzv. derivačná morféma s významom „sebe, pre
seba“, napr. *dal si (večeru)* „objednať si niečo na jedenie al. pitie; niečo zjesť al.
vypiť; dopriať si niečo“, *povedal si (že sa musí viac učiť)* „vraviť pre seba“. V
týchto prípadoch nemožno uvažovať o posesívnej platnosti komponentu *si*, rov-
nako mu však neprisudzujeme rolu predmetového doplnenia. Na rozdiel od prípa-
dov, v ktorých je komponent *si* valenčným participantom, nemožno pri týchto ver-
bách komponent *si* nahradiť dlhým tvarom *sebe*, napr. **dal sebe večeru, *sebe som
povedal (že sa musím viac učiť)*, rovnako tiež nemožno tento komponent vyne-
chať, ako to je pri prípadoch s voľným (prospechovým) datívom, porov. *Odrhol si
jablko. – Odrhol jablko.*, ale *Dal si večeru. – *Dal večeru.*⁵ Zároveň však kompo-
nent *si* vyjadruje pri daných jednotkách význam zameranosti deja do personálnej

⁵ V hovorovej slovenčine je použitie nereflexívnej podoby možné, porov. doklady z korpusovej
verzie prim-8.0-public.sane: *A teraz na mňa čakajú ľudia, že dáme obed v reštike...; Nájdem si nejakého
native spikra, dáme obed, večeru.* Za pripomienku ďakujem anonymnému posudzovateľovi príspevku.

sféry subjektu, porov. *Povedal (niekomu), že sa musí viac učiť.* – *Povedal si, že sa musí viac učiť.*

Ako ďalšie príklady možno uviesť verbá *zapáliť*, *odložiť*, pri ktorých možno postulovať aj existenciu reflexívnych lexíí *zapáliť si*, *odložiť si*. Signálom vyčlenenia samostatnej jednotky je (i) zmena významu: nereflexívna jednotka *zapáliť* má význam „spôsobovať, aby niečo horelo“ (napr. *Zapálil cigaretu, ale nefajčil ju.*), jednotka *odložiť* zasa význam „dať na miesto“ (napr. *Odložil šaty do skrine.*), zatiaľ čo reflexívna jednotka *zapáliť si* má význam „fajčiť, vyfajčiť“ (porov. *Pred večerou som si ešte zapálil cigaretu, *ale nedofajčil som ju.*), jednotka *odložiť si* význam „vyzliecť si šaty“ (napr. *Nech sa páči, odložte si kabát.*); (ii) valenčná štruktúra: pri nereflexívnych jednotkách *zapáliť*, *odložiť* je pravointenčný aktant vyjadrený akuzatívom syntakticky obligatórny (napr. **Zapálil.*; **Odložil na policičku.*), pri reflexívnej lexíi *zapáliť si*, *odložiť si* je tento aktant syntakticky fakultatívny (napr. *Pokojne si zapáľte.*; *Nech sa páči, odložte si.*); (iii) vidová charakteristika: nereflexívne jednotky majú aspektové koreláty (porov. *Zapálil/zapaľoval cigaretu.*; *Odložil/odkladal šaty do skrine*), reflexívne jednotky sú perfektíva tantum (porov. *Po večeri si zapálil./*si zapaľoval.*, *Nech sa páči, môžete si odložiť./*si odkladať.*).

3.2. Sémantické mikroskupiny reflexív datívneho typu

Vo funkcii odvodených reflexív datívneho typu frekventovane vystupujú

(a) komunikačné verbá, pri ktorých je adresátom komunikačného aktu osoba produktora, v mnohých prípadoch sa verbami neoznačuje reálna komunikačná aktivita, ale kognitívna činnosť subjektu zameraná na vlastnú osobu, napr. *Hovoril si* (= presviedčal sa), *že čím skôr, tým lepšie.*; *Navrával si* (= presviedčal sa), *že o nič nejde.*; *Navravel si* (= nadobudol nesprávne presvedčenie), *že ho všetci klamú.*; *Nahováral si* (= presviedčal sa), *že sa niečo samo zmení*;

(b) realizačné verbá, pri ktorých sa smerovanie deja obracia na osobu subjektu: *Prišiel domov a dal si večeru.*; *Poslúžte si, nech sa páči.* („použiť, užiť niečo **pre seba**“); *Požičal si knihy z knižnice.* (nereflexívny motivant má význam „poskytnúť niekomu na dočasné používanie“, gramatický subjekt plní sémantickú rolu donora, reflexívne verbum má význam „vyžiadať si od niekoho na istý čas na dočasné používanie“, gramatický subjekt plní sémantickú rolu akceptora), často ide o realizačné verbá so sémou úspešnej realizácie (nástupu) deja, napr. *poradiť si* „vedieť si rady, pomôcť si“, *začať si* „nadviazať dôvernú známosť“, resp. „pustiť sa do sporu“, *zvyknúť si* „osvojiť si niečo ako zvyk, privyknuť (si), navyknúť (si)“⁶;

⁶ V KSSJ sa v súvislosti s týmto významom postuluje reflexívna variantnosť, avšak podľa našich výskumov korpusové doklady variantnosť v týchto prípadoch nepotvrdzujú. Podobne sa správa verbum *navyknuť si/navykať si*, ktoré sa pri význame „opakovanou činnosťou istého druhu, prispôbovaním sa

(c) pohybové verbá, pri ktorých sa sprievodne ako pragmatická implikácia uplatňuje séma vlastného prospechu/neprospechu, napr. *Nadbehol si kúsok*. („získať časový náskok prejdením kratšej trasy al. rýchlejším pohybom“); *Riadne sme si na-dišli*. („prísť, dostať sa k cieľu dlhšou trasou, okľukou, prejsť väčšiu vzdialenosť“);

(d) satisfaktívne alebo dissatisfaktívne verbá s významom prospechu alebo neprospechu z deja: *odniesť si* (v dissatisfaktívnom význame „doplatiť na niečo“, v satisfaktívnom význame „odísť s vybojovaným, získaným ocenením“), podobne *dopriať si*, *dožičiť si*, *odoprieť si/odopierať si*, *odrieť si/odriekať si*, *odpustiť si* (vo význame týkajúcom sa slovných prejavov);

(e) verbá so sémou volitívnosti, napr. *želať si*, *priať si*, *žiadať si*⁷.

Ak sa význam zasahovania subjektu dejom oslabuje, sémantická súvzťažnosť medzi reflexívnou a nereflexívnou podobou verba sa stráca, napr. *vážiť* – *vážiť si*, *vystreliť* – *vystreliť si*, *vyskakovať* – *vyskakovať si*, *koledovať* – *koledovať si*. V takých prípadoch už možno uvažovať o reflexívach tantum. Hranica medzi takto vzniknutými reflexívami tantum a odvodenými reflexívami nie je ostrá, ani pri odvodených reflexívach nemožno hovoriť o súčasnosti významu v zmysle „motivujúce verbum + reflexívny komponent“. Keď teda uvažujeme o pravých reflexívach datívneho typu, zahrnujeme doň slovesá, pri ktorých možno uvažovať o prítomnosti reflexívneho významového komponentu („pre seba, sebe“) a o istom pravidelnom motivačnom vzťahu k pôvodnému verbu (často s metaforickou transpozíciou).

4. REFLEXÍVNE VARIANTY

4.1. Vymedzenie reflexívnych variantov

Niektoré verbálne lexie majú reflexívnu aj nereflexívnu podobu bez zmeny významu, ide o reflexívne varianty. O reflexívnych variantoch slovesa hovoríme vtedy, keď je reflexívna podoba iba formálnym variantom nereflexívnej podoby bez významovej diferenciácie (iného významového odtienku) a bez zmeny valencie, napr. *myslieť (si)*⁸, *nacvičiť (si)/nacvičovať (si)*, *grgnúť (si)*.

novým al. zmeneným okolnostiam osvojovať si istý spôsob správania, konania, nadobúdať návyk“ v SSSJ (2015) spracúva ako odvodené reflexívum, čo potvrdzuje aj korpusový výskum. Reflexívna variantnosť sa v korpuse potvrdzuje len pri verbe *privyknúť (si)*, porov. *privykol (si) na veľké zisky*.

⁷ Nereflexívne náprotivky s významom komunikačných, resp. satisfaktívnych verb majú vo svojej valenčnej štruktúre prítomný datívny participant so sémantickou rolou adresáta, porov. *Želajme si veľa úspechov*, ale *Želáme si skorý návrat otca*.

⁸ V niektorých prípadoch sa reflexívna variantnosť uplatňuje iba pri jednom význame v rámci viacvýznamovej lexémy, porov. *myslieť* 1. rozumom zachytávať skutočnosť a rozličné vzťahy v nej, uvedomovať si svoju existenciu; robiť myšlienkové operácie pomocou pojmov a súdov: *myslieť logicky*, 2. mať na mysli, na zreteli niekoho, niečo, chápať niečo istým spôsobom: *čo tým myslíte*, 3. zaoberať sa v mysli niekým, niečím; brať do úvahy, mať na zreteli niekoho, niečo: *myslieť na dobro svojich detí*, 4. mať v úmysle, mať predsavzatie vykonať niečo v blízkej budúcnosti: *myslieť na pomstu*, 5. vyjadruje hodnotiaci postoj (pravdepodobnosť, neistotu a pod.) k výrazu al. k celej výpovedi: *už si mi to, myslím*,

Status tohto reflexívneho komponentu je diskutabilný. Na jednej strane tvorí pevnú súčasť slovesa podobne ako derivačná morféma, avšak vzhľadom na variantnosť pri danom verbe nemá derivačnú funkciu. Zo sémantického hľadiska sa skôr blíži prázdnej lexikálnej morféme, avšak vzhľadom na existenciu nereflexívnych variantov dané verbum ako reflexívum tantum hodnotiť nemožno.

4.2. Sémantické mikroskupiny reflexívnych variantov datívneho typu

Variantnosť nereflexívneho verba a reflexívneho verba s komponentom *si* sa uplatňuje najmä pri

(a) realizačných verbách s významom nadobudnutia istej schopnosti, zručnosti, ktorá je prospešná pre subjektového participanta, napr. *Keď sme pripravovali stretávk-u, navrhol som, aby sme (si) nacvičili nový program.*; *Ale sú to najmä veci, ktoré (si) mužstvo musí nadriľovať.*; *Precvičujem značky a memorujem (si) zákony s takou ver-vou, že mi dávajú zmysel čím ďalej, tým menej.*

(b) psychofyzologických verbách, napr. *Ten chlapec (si) kýchol.*; *Nieko (si) odra-zu hlasno grgne.*; *Urobil krok a prdol (si); povzdychnúť (si); vzdychnúť (si), odfúknuť (si), odpľuť (si), odkašľať (si)/odkašľať (si), odfrknúť (si), odgrgnúť (si).* Pri psychofyzologických verbách sa použitie reflexívnej podoby v zásade spája s akcentovaním sémantického momentu „uspokojenia, úľavy“ z realizácie deja. Pri verbách *povzdych-núť (si)*, *vzdychnúť (si)* sa preto nereflexívna podoba uplatňuje v prípadoch, keď sa dané verbum používa ako komunikačné vo funkcii uvádzacieho výrazu, napr. „*Už sme zоста-li len traja,*“ *povzdychne Pavol Kertys.*; „*Len aby to bolo rýchlo,*“ *povzdychne.* V týchto kontextoch sa posilňuje sémantický komponent zámernej realizácie deja, ktorým sa potláča moment uspokojenia, úľavy subjektu. Podobne sa komponent zámernosti uplatňuje pri verbách typu *kýchnuť (si)*, pri ktorých sa nereflexívne podoby používajú v prípadoch, keď je verbum rozvité objektovým doplnením, porov. *Pobavil som sa na Rých-likovom smiešnom výraze, keď som naňho kýchol.* Zameranosť deja na iného participanta upozadzuje moment uspokojenia, úľavy z realizácie deja pre samotný subjekt;

(c) prefixálno-reflexivizačných, resp. prefixálno-sufixálno-reflexivizačných pohybových verbách so sémou účelovosti („s nejakým cieľom“), pri ktorých sa akcentuje sémantický moment dosiahnutia cieľa a uspokojenia subjektu, napr. *odbehnúť (si), odskočiť (si), zabehnúť (si), zájsť (si);*

(d) prefixálno-reflexivizačných, resp. prefixálno-sufixálno-reflexivizačných per-cepčných verbách, napr. *obhliadnuť (si)/obhliadať (si), prehliadnuť (si)/prehliadať (si) prezrieť (si)/prezerat' (si), obzrieť (si)/obzerat' (si),* ktoré majú spoločný sémantický príznak Akur (dôkladne vykonať dej) a Rez (dosiahnuť výsledok vykonávaním deja), porov. Janočková (2014);

raz hovoril, 6. i myslieť si mať istú mienku, názor, úsudok o niekom, o niečom: nemyslím (si), že koná správne, 7. i myslieť si mať istú predstavu, istý dojem o niekom, o niečom: myslíš (si), že si vtipný?

(e) polohových autokauzatívach, ktoré vznikajú sufixálno-reflexivizačným slovotvorným postupom, napr. *sahnúť (si)*, *klaknúť (si)*, *čupnúť (si)* a pod. Zatiaľ čo v prípade ich nereflexívnych motivantov (*sedieť*, *kláčať*, *čupieť*) ide o vyjadrenie priebehu polohovej aktivity ľavointenčného participanta, reflexívne deriváty vyjadrujú (jednorazové) zaujatie polohy. Prítomnosť reflexivizačného komponentu pri týchto verbách možno interpretovať ako identifikátor sebazasiahnutosti participanta pri vykonaní pohybu podobne ako pri autokauzatívach. Variantnosť sa neuplatňuje pri všetkých lexiách polysémantu, iba nereflexívna podoba sa týka metaforických významov derivovaných z primárnych pohybových významov, porov. *Hmla ľahla do údolia.*; *Roh domu mierne klakol.*; *Dom sadol a niekde sa urobili pukliny.*

V prípade pohybového významu možno za primárnu považovať reflexívnu podobu, použitie nereflexívnej podoby je limitované na isté kontexty. Typicky sa uplatňuje vo výpovediach s komunikačnou funkciou príkazu, výzvy, resp. повелу, napr. „*Lahnúť!*“, „*ostro im prikázal.*“ Zaujatie polohy sa okrem sémy sebazasiahnutosti môže spájať aj s významovým odtienkom uspokojenia subjektu, preto sa v prípade výpovedí s direktívnou funkciou uplatňuje primárne nereflexívna podoba. Nereflexívna podoba sa tiež môže využiť v kontextoch, kde je význam uspokojenia subjektu v úzadí, napr. *Domov sa potom dostanem o ôsmej-deviatej večer. Zavše iba ľahnem a spím.*

5. PRAGMATICKY PODMIENENÉ REFLEXÍVNE PODOBY NERE-FLEXÍVNYCH VERB

5.1. Vymedzenie pragmaticky podmienených reflexívnych podôb nereflexívnych verb

Reflexívne podoby nereflexívnych verb môžu vznikáť na základe využitia reflexívneho komponentu *si*, ktorého funkcia je pragmatická – vyjadruje sa ním vzťah ľavointenčného participanta k deju, ktorý sa vymedzuje ako zaujatie dejom, oddávanie sa deju, uspokojenie agensa z deja (Karlík, 1999, s. 52), resp. záujem činiteľa na konaní deja (**Morfológia slovenského jazyka**, 1966). Niekedy sa označuje ako náladový datív (porov. Grepl – Karlík, 1998, Wagner, 2011), resp. citový datív (Oravec, 1975b). Na rozdiel od reflexívnych variantov sa prítomnosť reflexívneho komponentu nezachytáva na úrovni heslovej jednotky, na druhej strane však na rozdiel od reflexívnych konštrukcií nemá reflexívny komponent status valenčného doplnenia, ale jeho funkcia je pragmatická, takže sa blíži k významu partikuly. Svojím lexicografickým spracovaním v SSSJ sa pragmaticky podmienené reflexívne podoby nereflexívnych verb neodlišujú od nereflexívnych verb s voľným datívom, keďže v oboch prípadoch sa možná prítomnosť datívneho reflexívneho komponentu zachytáva len v exemplifikačnej zóne.

5.2. Sémantické mikroskupiny verb s pragmaticky podmienenými reflexívnymi podobami

Takéto pragmaticky motivované reflexívne použitia nereflexívnych verb identifikujeme najmä pri nasledujúcich sémantických triedach.

(a) Existenciu pragmaticky podmienených reflexívnych podôb zaznamenávame pri komunikačných, resp. behaviorálnych verbách vyjadrujúcich neartikulované zvuky: ako príklad možno uviesť jednotky *mrmlať si*, *hmkať si*, *nôtiť si*, *písať si*, *spievať si* a pod. Sémantický efekt, ktorý má prítomnosť reflexívneho komponentu *si* pri týchto verbách, možno opísať takto: komunikácia predpokladá prítomnosť jedného komunikanta, ktorý obsah produkuje, jednak adresáta, ktorý je jeho recipientom. Pri použití reflexívneho variantu sa adresnosť komunikačného aktu stráca a vo výpovediach sa vyjadruje, že komunikačnú činnosť komunikant realizuje sám pre seba. V tejto súvislosti možno identifikovať niekoľko faktorov, ktoré použitie reflexívneho variantu podmieňujú:

(i) V kontexte sa signalizuje neprítomnosť racionálnej kontroly subjektu nad dejom, porov. *Potom sa vrátil na lúku, neprítomne si hmkajúc melódiu z Fantasia on Greensleeves od Ralpha Vaughana Williamsa.*

(ii) V kontexte sa signalizuje malá sila rečovej produkcie, porov. *Prešiel križom cez trávnik, zvalil sa na záhradnú lavičku a potichu si spieval.*

(iii) Na scéne nie sú prítomné osoby, ktoré by mohli byť adresátmi komunikačného prejavu: *No občas chlapca zachvátil smútok, celé hodiny preležal v tráve a upieral oči do neba, alebo odišiel k rieke, zašiel do húštin na pobreží, usadil sa tam a nôtiť si.*

(iv) Komunikačný akt sa realizuje v izolovaných priestoroch, v ktorých býva človek typicky sám, napr. toaleta, kúpeľňa, porov. *V kúpeľni som si spieval.*

(v) Konceptualizuje sa psychický stav subjektu, ktorý podmieňuje komunikačný prejav, porov. *A tokár si len mrmle a mrmle. Bezmyšlienkovite pletie jazykom, aby aspoň trochu prehlušil ťaživý pocit.*

(vi) Subjekt je zaujatý inou aktivitou a samotná komunikačná činnosť sa konceptualizuje ako sprievodný dej, porov. *Chodil som sem i tam po izbe, potichu som si hmkal pieseň.*

(b) Do druhej skupiny verb, pri ktorých nachádzame pragmaticky motivované reflexívne použitia, patria polohové slovesá, napr. *sedieť si*, *stáť si*, *ležať si*.

K faktorom podmieňujúcim použitie reflexívnych variantov patria tieto okolnosti:

(i) Vo výpovedi sa vyjadruje priaznivosť, komfortnosť scény, v ktorej sa polohová aktivita realizuje, porov. *Nuž sedím si tu a opájam sa peknou krajinou.*

(ii) Subjekt sa konceptualizuje ako nezaujatý, nezasahajúci do okolností deja, porov. *Hrabali sa v skriniach a skrinkách a ja som si sedel na pohovke a obzeral si svadobné fotky.*

(iii) Neintervencia subjektu do okolností deja sa hodnotí ako negatívna, ironizuje sa, porov. *Robotu ste zverili na felčiara a na podobnú háved' a vy ste si sedeli v teple a v tichu.*

(iv) Konceptualizuje sa emočný stav subjektu, ktorým je pokoj, vyrovnanosť (typicky sú vo výpovedi prítomne adverbiá *pokojne, spokojne*), porov. *Spokojne si sedel pri jedálenskom stole.*

(v) Potešenie subjektu sa konfrontuje s nebezpečenstvom situácie (ako typické syntaktické štruktúry sú použité nepravé súvetia s významom konfrontačného porovnávania s konjunkciami *kým, zatiaľ čo*), napr. *O našich agentoch sme nevedeli vôbec nič – pre nás to boli iba krycie mená Hélium a Pika –, ale často som myslela na nich a na nebezpečenstvo, ktorému sa vystavujú, zatiaľ čo ja si sedím v spustnutej kancelárii.*

(c) V tretej skupine verb, pre ktoré sú typické pragmaticky motivované reflexívne použitia, sú realizačné a kreatívne slovesá vyjadrujúce sociálne aktivity, resp. aktivity tvorenia, produkcie niečoho, napr. *čítať si, kresliť si, písať si, čmárať si*. K faktorom podmieňujúcim pragmaticky motivované reflexívne použitia týchto nereflexívnych verb možno zaradiť:

(i) V kontexte sa vyjadruje psychický stav subjektu (spokojnosť): *Cerynise si sadla na mólo so skicárom v ruke a spokojne si kreslila.*

(ii) Činnosť je konceptualizovaná ako mimovoľná, nezámerná, podvedomá, sprevádzajúca inú činnosť, porov. *Zatiaľ čo rozprávala, nervózne si kreslila.; Čmáram si a myseľ mi lieta kade-tade.*

(iii) Subjekt je konceptualizovaný ako ponorený do deja: *Čítam si to znovu a znovu.*

(iv) Činnosť je konceptualizovaná ako neintenčná, nefokusuje sa dosiahnutie výsledku deja, preto je použitie reflexívnej podoby typickejšie pri intranzitívnom použití verb, v prípade vyjadrenia objektu sa reflexívna podoba uplatňuje zriedkavejšie, porov. *Vytvoríte mu doma podmienky, pohodu a čas, aby si len tak mohlo čmárať, kresliť.*

6. REFLEXÍVNE KONŠTRUKCIE

6.1. Vymedzenie reflexívnych konštrukcií

Ak hodnotíme komponent *si* ako reflexívne zámeno, ide o prípady reflexívnych konštrukcií, ktoré sa v SSSJ nezachytávajú v podobe samostatnej heslovej jednotky, avšak môžu sa vyskytnúť v exemplifikácii nereflexívnej jednotky. Pronominálny reflexívny komponent nie je v týchto prípadoch súčasťou lexikálnej jednotky zachytenej v slovníku, ale má status valenčného alebo voľného doplnenia.

Status komponentov *sa, si* ako reflexívnych zámen a syntaktických objektov je diskutabilný. Podľa J. Perglera (2016, s. 102) reflexívny komponent nemôže

vystupovať ako súčasť koordinačnej skupiny, teda nemôže byť syntakticky v koordinatívnom vzťahu s iným výrazom (porov. **Umyl sa a dieťa.*; **Nalial si a mame.*), čo možno chápať ako argument proti jeho zámennej a objektovej interpretácii. Niektorí autori neschopnosť reflexívneho komponentu *sa, si* vystupovať v koordinačnej skupine chápu ako dôsledok klitickosti reflexíva. Neschopnosť reflexívneho komponentu vystupovať v kontrastovej pozícii (**Umyla deti, ale sa neumyla.*; **Nalial kamarátovi, ale si nenalial.*) možno chápať ako prirodzený dôsledok enklitickej povahy reflexíva. Ak by sme tieto argumenty prijali ako platné do dôsledkov, klitiky *sa, si* by v žiadnych kontextoch nemohli mať platnosť reflexívnych pronomín.

J. Pergler (2016, s. 118) však zároveň uvádza viacero zámenných rysov reflexívneho komponentu, ktoré si zachovalo napriek pokračujúcemu procesu gramatikalizácie: ide najmä o prítomnosť koreferencie, ktorou klitiky/morfémy nedisponujú, substituovateľnosť inými výrazmi (substantívami, pronomínami), závislosť jeho použitia od valencie verba (reflexívne *sa* možno napríklad použiť pri verbách s akuzatívnou väzbou, reflexívne *si* pri verbách s datívnou väzbou).

Súhlasíme s J. Perglerom (2016, s. 116), že pri opise reflexíva je potrebné zvoliť taký teoretický prístup, ktorý bude brať do úvahy neostre prechody medzi jednotlivými kategóriami (lexikálnymi, morfológickými, syntaktickými) a ktorý nebude predpokladať apriórne rozdiely. Pri lexikografickom spracovaní jednotiek je však nutné prijať rozhodnutie, ako prípady jednotlivých konštrukcií v slovníku zachytiť.

6.2. Indikátory syntaktickej reflexivity

Medzi základné indikátory syntaktickej reflexivity podľa R. Wagnera (2011) patria:

(i) komutabilita reflexívneho komponentu: v prípade syntaktickej reflexivity možno reflexívnu klitiku nahradiť dlhým tvarom zámena, resp. iným substantívnym výrazom, porov. *kúpil si knihu – sebe kúpil knihu, kúpil priateľke knihu*;

(ii) identita lexikálneho významu: ak sa zo sémantickej štruktúry verba stratia niektoré významové komponenty alebo ak do sémantickej štruktúry verba pribudnú nejaké významové komponenty, nejde o syntaktickú reflexivizáciu, porov. *kúpil si knihu – kúpil priateľke knihu* (v oboch konštrukciách ide o identický význam „získať niečo výmenou za peniaze“), na druhej strane porov. reflexívne verbum *navrávať si* s významom „presviedčať sa o pravdivosti, správnosti al. existencii niečoho, v skutočnosti často neexistujúceho“ a nereflexívne verbum *navrávať* s významom „rečami, dôvodením presviedčať niekoho o pravdivosti, správnosti niečoho“; v prípade reflexívneho verba *sa* strácajú sémantické komponenty „rečami, dôvodením“, čo signalizuje, že nejde o prípad syntaktickej reflexivizácie, ale o odvodené reflexívum;

(iii) zachovanie valenčnej štruktúry, porov. verbum *kúpiť* „získať niečo výmenou za peniaze“ s valenčnou štruktúrou „(komu (čo))“, ktorá sa zachováva v oboch vetných štruktúrach – *kúpiť si knihu* – *kúpiť priateľke knihu*, na druhej strane porov. verbum *dať* „poskytnúť niekomu niečo hmotného al. nehmotného charakteru; vydať s istým zámerom al. z určitého dôvodu“ s valenčnou štruktúrou „(komu čo; zried. i koho; s neurčitkom)“ a verbum *dať si* „objednať si niečo na jedenie al. pitie; niečo zjesť al. vypiť; dopriať si niečo“ s valenčnou štruktúrou „(čo/čoho; 0)“, pri reflexívnom verbe dochádza ku komplexnejšej zmene valenčnej štruktúry, ktorá signalizuje, že ide o samostatnú reflexívnu jednotku;

(iv) identita argumentovej štruktúry: v prípade syntaktickej reflexivizácie ostáva argumentová štruktúra verba nezmenená, napr. v prípade verba *kúpiť* v štruktúrach *kúpil si knihu* – *kúpil priateľke knihu* má v oboch vetách ľavointenčný participant sémantickú rolu agensa akceptora; v prípade analytickej lexémy s reflexívnou derivačnou morféomou *dať si* (*dať si zákusok, kávu, pivo*) vystupuje ľavointenčný participant v sémantickej role akceptora, zatiaľ čo jeho nereflexívny motivant má vo svojej argumentovej štruktúre sémantickú rolu donora (*rodičia mu dali peniaze na oblečenie*);

(v) lexikálna nezlučiteľnosť participantov: podľa viacerých autorov niektoré slovesá implikujú vo svojej sémantickej štruktúre sémantické komponenty, ktoré bránia referenčnej identite participantov pomenúvanej situácie, napr. podľa J. Kunzeho (1997, s. 121) pri slovesách dávania musí byť participant, ktorý je zdrojom dávaného objektu, nutne odlišný od participanta, ktorý tento objekt prijíma. V slovenčine však korpusové doklady tento predpoklad nepotvrdzujú, porov. vetnú štruktúru *Dal si pekný darček k dnešným 27. narodeninám*, ktorú možno hodnotiť ako prípad syntaktickej reflexivizácie.

Podľa J. Oravca (1975a, s. 194) objektový význam pri zvratnom zámene *si* je ešte viac oslabený ako pri zvratnom zámene *sa*. Tento význam zvratné zámeno *si* v prísudku stratilo aj pri mnohých slovesách s typicky datívnym objektom, t. j. pri slovesách z okruhov *dať, vziať, požičať, predstaviť, čítať* a i. Napriek tomu J. Oravec (ibid.) dochádza k záveru, že rozšírený a v slavistike tradovaný predpoklad o veľkej zriedkavosti objektového významu zvratných zámen *sa, si* možno považovať za neudržateľný.

Podľa R. Wagnera (2011, s. 255) syntaktická reflexivizácia nie je možná len v prípade niekoľkých sloves s extrovertným významom, napr. *sledovať* „ísť, pohybovať sa za niekým alebo za niečím“, podobne *nasledovať, stopovať*. Významový komponent „za niekým alebo niečím“ vylučuje možnosť referenčnej totožnosti participantov v syntaktických pozíciách podmetu a predmetu, porov. **nasledoval sa, *stopoval sa*. Podobne možno uvažovať o extrovertnosti niektorých verb s datívnym reflexívnym komponentom.

6.3. Faktory blokujúce možnosť vytvorenia reflexívnych konštrukcií pri jednotlivých sémantických mikroskupinách verb

Valenčné datívy sa objavujú pri viacerých triedach sloviess, nie vo všetkých prípadoch však možno datívny participant vyjadriť reflexívnou formou, možnosť použitia reflexívnej konštrukcie blokujú niektoré faktory. Ide o tieto triedy verb:

(a) komunikačné verbá: *pozdraviť sa, adresovať, blahoželať, diktovať, ďakovať, dohovárať, hlásiť, odpovedať, odporučiť, priznať sa, odpísať, odkývnuť niekomu*. Reflexívne stvárnený datívny participant je blokovaný v prípade reflexívnych verb akuzatívneho typu, porov. **Pozdravil sa si.*; **Priznal sa si*. Zo sémantického hľadiska je reflexívna forma datívneho participanta blokovaná v prípade verb vyjadrujúcich inštitucionálne, resp. formálne determinované direktívne zamerané komunikačné akty, napr. *Hlásil som mu, že prídem o tretej.* – ? *Hlásil som si, že prídem o tretej.* (ale *Hovoril som si, že prídem o tretej.*), *Diktuje mi každý deň, čo si mám obliecť.* – ? *Diktujem si každý deň, čo si mám obliecť.* (ale *Poviem si každý deň, čo si mám obliecť.*). Zriedkavo sa reflexívnou formou vyjadruje datívny participant pri reaktívnych komunikačných verbách: *Odkývala som mu na pozdrav.* – ? *Odkývala som si.*, *Odpísala som mu na jeho list.* – ? *Odpísala som si.* (ale *Ako môže takto nenávidieť ľudí?*, *preblesklo mi hlavou. Môže, odpovedala som si vzápätí.*). Pri ostatných typoch komunikačných verb je reflexívne stvárnený datívny participant možný, porov. *Blahoževal som si, že som vykonal takéto pôsobivé umelecké dielo.*; *Ďakoval som si, že som šnúru jednoducho neodrezal*. V daných prípadoch, keď je komunikant referenčne totožný s adresátom a komunikačnú aktivitu smeruje sám na seba, možno predpokladať, že komunikačná aktivita sa nemusí realizovať navonok, ale skôr ide o vnútorné zameranú činnosť. To je východiskom formovania významov, pri ktorých sa reflexívny komponent stáva súčasťou verba ako derivačná morféma a verbum označuje kognitívne zameranú činnosť, porov. *Nahováraš si, že to nie je tvoj problém.*; *Chcel si nahovoriť, že sa to dobre skončí.*

(b) evaluačné verbá: *páčiť sa, ľubiť sa, pristať, svedčať, sedieť* (blízka mi neseď), *padnúť* (nohavice mu padnú), *vidieť sa* (to sa mi nevidí), *zdať sa* (ten chlapec sa mi nezdá). V prípade statických verb datívneho participanta reflexívne stvárniť nemožno. Blokujú to reflexívna forma verba, porov. **Páčil sa si.*; **Ľúbil sa si.*; **Nezdá sa si.* (ale *Páčil sa sám sebe.*; *Ľúbila sa sama sebe.*; *Nech sa nezdá múdrym sebe samému, ale nech si teba ctí nadovšetko a vyhýba sa zlu.*), resp. sémantika verb. Reflexívne nemožno datívny participant stvárniť v prípade podskupiny evaluačných verb, ktoré na základe svojej sémantickej štruktúry predpokladajú iba vyjadrenie hodnotených objektov, medzi ktorými sa postulujú axiologická relácia (porov. *blízka mi neseď*), avšak nemožno pri nich vyjadriť hodnotiaci subjekt, evaluátora (? *nesedím si*);

(c) verbá dávania/dandi: *darovať, dať/dávať, dodávať/dodávať, deliť* (niekomu kôláč), *doručiť, doviezť, odstúpiť* (niekomu dom), *obetovať, odovzdať*. Pri verbách dandi

vo všeobecnosti je možné vyjadriť datívny participant reflexívnym zámenom. Výnimkou sú niektoré verbá, ktoré na základe svojej sémantiky predpokladajú pluralitu adresátov, porov. *deliť niekomu koláč* (vetnú štruktúru *delili si koláč* možno hodnotiť skôr ako recipročnú), resp. niektoré verbá dávania, ktoré predpokladajú inštitucionálne, resp. právne viazaný transfer objektov, napr. *dodať/dodávať, doručiť, odstúpiť* a pod.;

(d) verbá recipiendi: *brať, odobrať, odcudziť, odňať, odnieť*. Pri verbách recipiendi je reflexívne vyjadrený datívny participant zriedkavý, možno ho vyjadriť v rámci analytických kauzatívnych konštrukcií (porov. *Úmyselne si dal odobrať hlasy, aby výsledok vyzeral „európskejšie“*.), pri ktorých je reflexívne stvárnenný datívny participant s rolou donora referenčne totožný s kauzujúcim subjektom s rolou iniciátora, avšak nie s kauzovaným agensom;

(e) kognitívne verbá: *rozumieť/porozumieť, dôjsť/dochádzať* (došlo mu...), *ujsť* (ušlo mi, že...), *čudovať sa, diviť sa, veriť/uveriť*. Vyjadrenie datívneho participanta formou reflexíva je blokované reflexívnosťou verba, porov. **Čudoval som sa si.*; **Divil som sa si*. (ale *Čudoval som sa sám sebe.*; *Divil som sa sám sebe.*), resp. prípadmi, keď sa kognizant, nositeľ kognitívneho procesu, nevyjadruje v subjektovej pozícii, porov. *došlo mu, že...*, *ušlo mi, že...* V ostatných prípadoch je vyjadrenie datívneho participanta reflexívom možné, porov. *Veril som si.*; *Dôveroval som si, nebál som sa, že prehrám.*; *Čarodejnica si ani sama nerozumie.*;

(f) posesívne a komparatívne verbá: *patriť, odpovedať* (plat odpovedá vynaloženej práci...), *stačiť, odporovať, protirečiť*. Pri posesívnych verbách typu *patriť* reflexívne stvárnitiť datívneho participanta nemožno, a to z dôvodu typicky nepersonálneho charakteru posunu (vlastneného objektu) realizujúceho sa v pozícii subjektu (výnimočne možno v korpuse nájsť doklady typu *vo svojom vlastnom bytí si nepatrí*). Pri komparatívnych verbách datívny participant reflexívom stvárnitiť možno, porov. *Odporujú si v každom verejnom vyhlásení.*; *Protirečím si?* (dané verbá možno interpretovať aj ako komunikačné), *Stačí mi moja žena. – Úplne si stačím.*;

(g) verbá vyjadrujúce „priazeň“, resp. „nepriazeň“: *dukovať, fanúšikovať, odpustiť, prepáčiť*. Pri verbách vyjadrujúcich priazeň, resp. nepriazeň je vyjadrenie datívneho participanta reflexívom možné, porov. *Odpustite si, buďte zhovievavá k svojim nedostatkom*. Vyjadrenie datívneho participanta reflexívom je obmedzené pri verbách, ktoré na základe svojej sémantiky vyžadujú asymetrický vzťah medzi komunikantmi (*dukovať, fanúšikovať*);

(h) slovesá vyjadrujúce „pomoc“: *asistovať, pomáhať, garantovať*, aj opak: *odmietnuť, odolať*. Pri danej skupine verb je v zásade vyjadrenie datívneho participanta formou reflexíva možné, porov. *Pomohla si rukou pri trojitom salchove.*; *Prečo treba čakať a odmietať si potešenie počas dlhých mesiacov či rokov?* Obmedzenia pozorujeme len pri niektorých verbách, ktoré na základe svojej sémantickej štruktúry vyžadujú referenčnú odlišnosť participantov (napr. *asistovať, garantovať* a pod.);

(i) slovesá vyjadrujúce „bránenie“: *brániť, blokovat', čeliť*. Pri slovesách s významom bránenia je vyjadrenie datívneho participanta vzhľadom na asymetrickosť vzťahu medzi participantmi zriedkavé, ale nie nemožné, porov. *Nikto mi v tom neza-bránil, bránil som si len ja sám.*;

(j) slovesá vyjadrujúce „dominanciu“: *dominovať, kral'ovať, vládnuť*. Pri slovesách vyjadrujúcich dominanciu je vyjadrenie datívneho participanta reflexívnym pronomínom obmedzené, porov. doklad *Vládnime si sami!*, ale **Dominujeme si sami!*, a to vzhľadom na to, že na základe svojej sémantiky predpokladajú asymetrický vzťah medzi participantmi (doklady s datívnym reflexívnym komponentom nachádzame len pri metaforicky transponovaných významoch, napr. *žena sedí doma, kral'uje si a vyšívá*, ktoré možno interpretovať aj ako pragmaticky podmienené použitie nereflexívnych slovies);

(k) ilokučné slovesá: permissívne: *dovoliť, povoliť, umožniť, pripustiť, priznať*, direktívne: *rozkázať, prikázať*, expresívne a satisfaktívne: *vyčítať*. Hoci tieto triedy ilokučných slovies predpokladajú asymetrický vzťah medzi participantmi, vyjadrenie datívneho participanta reflexívom pri nich možné je, porov. *Dovolil som si ešte jeden kúsok koláča.*; *Spamätaj, prikázal som si.*; *Vyčítal som si, že som čudný a precitlivený*. Vyjadrenie datívnej pozície reflexívom nie je možné pri verbách označujúcich administratívne podmienené činnosti, napr. *nadekrétovať*;

(l) slovesá vyjadrujúce zameranie činnosti: *venovať sa, oddať sa*. Vyjadrenie datívneho participanta reflexívnym zámenom je blokované reflexívnosťou verb, porov. **Venoval sa si.* (ale *Venoval sa sám sebe.*);

(m) neosobné verba s nositeľom procesu: *odľahlo mu, ul'avilo sa mi*. Vzhľadom na jednoparticipantský charakter verb pri nich stváranie datívneho participanta reflexívom možné nie je.

Na druhej strane je potrebné vyčleniť verbálne jednotky, pri ktorých komponent *si* nemá status samostatného valenčného doplnenia, ale ide o voľný datív.

6.4. Typy voľného datívu a ich lexikografické spracovanie

V koncepcii F. Mika (1962) sa vymedzuje niekoľko typov voľného datívu.

(a) Prospechový datív vyjadruje osobu alebo živú bytosť, v prospech alebo neprospech ktorej sa dej uskutočňuje. Pri verbách, pri ktorých je datívny výraz prospechovým doplnením, sa jeho prítomnosť vo vetnej štruktúre v gramatickom aparáte nezachytáva, napr. pri verbo manipulácie *namontovať sa* v SSSJ (2015) uvádza valenčná štruktúra (čo (kam; kde), datívne doplnenie nie je súčasťou valenčnej schémy, hoci v exemplifikačnej zóne jeho prítomnosť zaznamenávame, porov. *čo za súčiastku ste mi to namontovali do motora*. V niektorých koncepciách sa v tomto prípade uvažuje o posesívnej relácii, konkrétne o perspektívnej posesívnosti (Kysel'ová, 2012).

Funkciu beneficienta možno potvrdiť prostredníctvom substitučného testu, v ktorom sa datívny participant nahradí predložkovou konštrukciou „pre + A“, porov. porov. *hľadám si prácu* = *hľadám pre seba prácu*, *robím si večeru* = *robím pre seba večeru*, *pečieme si zemiaky* = *pečieme pre seba zemiaky* (porov. Grepl – Karlík, 1998). Ani tento test však nemožno považovať za úplne spoľahlivý, miera akceptovateľnosti substitúcie je pri jednotlivých vetných štruktúrach rôzna, porov. *dnes si sochár neodlieva často sám plastiky do kovu* = ? *dnes sochár neodlieva často sám pre seba plastiky do kovu*.

J. Oravec (1975b, s. 276) konštatuje, že voľný datív je vcelku neobmedzený a nevymedziteľný, kým objektový datív stojí po vypočítateľnom rade slovies. Napriek tomu konštatuje, že hranica voľného datívu proti objektovému sa musí zisťovať pomocou významu slovesa a vo svojej analýze aj uvádza sémantické okruhy slovies s voľným datívom.

Prospechové datívy sa typicky realizujú pri modifikačných, manipulačných alebo kreatívnych verbách⁹, napr. *hľadám si prácu*, *robím si večeru*, *pečieme si zemiaky*, *v mladosti si odkresľoval tváre hercov*, *odkrojil si z prerastenej slaniny*, *niektorí ľudia si radi odlomia kvapel' a chcú si ho odniesť domov*, *každý mesiac si niečo odloží do banky*, *odmotala si kúsok z toaletného papiera*.

Pri daných skupinách verb navrhujeme hodnotiť datívny reflexívny komponent ako prípad voľného prospechového datívu, ktorý sa zachytáva len v exemplifikačnej zóne, porov. kreatívne verbá: *postaviť si dom*, *vyprodukovali si svoj vlastný oxid uhličitý*, *vybudovať si klientelu*, *upiecť si koláč*, *uvariť si večeru*, *ušiť si šaty*, *vykope si súkromnú latrínu*, *vypestovať si domáce zemiaky*, *vyšliapať si cestičku*, *uštrikovať si sveter*, *vystrúhate si varešku*, *vymyslieť si program na večer*, *vytvoriť si vlastnú vlajku*, *zriadiť si účet*, *založiť si firmu*, *urobiť si kávu*; modifikačné verbá: *zašpiníš si nohavice*, *postriekal si kravatu*, *poškodil si auto*, *natrel si krajec chleba*; manipulačné verbá (aj v abstraktnom zmysle): *nízky príjem si kompenzuje vedľajším pracovným pomerom*, *nahradiť si maturitu z jazyka certifikátom na školách*, *vybral si nevestu*.

Osobitne sa pristavíme pri skupine manipulačných verb, niekedy označovaných aj ako kauzatívne lokačné verbá (porov. Sokolová, 1995), ktoré označujú lokačnú zmenu objektu. Vzhľadom na túto sémantickú špecifikáciu možno pri nich datívny komponent hodnotiť aj ako adresát a prisudzovať mu valenčný status (ide najmä o tzv. verbá transportu a manipulácie, ktoré v sebe spájajú sémantický komponent „zmena lokácie objektu“ a „dávanie“, napr. *doviezť*, *prिवiezť*, *poslať*, *dopraviť*; *načerpať*, *naliat*, *nabrať* a i.). V SSSJ nie sú tieto prípady spracované jednotne,

⁹ V štúdií J. Oravca (1975b, s. 276 – 277) sa hovorí o verbách s výsledkovým objektom (v našej koncepcii ide o kreatívne verbá) a o verbách so zásahovým objektom (doklady, ktoré autor uvádza, zodpovedajú sémantickým mikroskupinám modifikačných a manipulačných slovies).

napr. v prípade verba *naliať* vo významoch „voľným prúdom premiestniť tekutinu, obyč. z jednej nádoby do druhej“ a „liatím naplniť nádobu“ sa zachytávajú valenčné štruktúry s datívom, porov. „(čo/čoho (do čoho; na čo; komu))“ *naliať mačke trochu mlieka do misky* a „(čo (komu))“ *Naliať aj mne za pohár.*; *naliať si šálku kávy*, avšak napríklad pri sémanticky príbuznom verbe *naberať* „vyberať, odoberať odnieť niečo, obyč. pomôckami, brať isté množstvo z niečoho a dávať niekam, nakladať“ sa datívne doplnenie vo valenčnej štruktúre nezachytáva (porov. „(čo z čoho; do čoho)“), hoci exemplifikácia obsahuje podobné typy dokladov, napr. *n. si polievku na tanier*; *žiaci si sami naberali jedlá z nádob*¹⁰, porov. SSSJ (2015).

V niektorých prípadoch sa tieto verbá spracúvajú nejednotne, aj pokiaľ ide postulovanie základnej podoby heslovej jednotky, napr. v KSSJ sa ako heslová jednotka postuluje verbum *vybrať* s významom „vyvoliť si z väčšieho množstva (rozlič. druhov)“ s exemplifikáciou *vybrať si niečo na pamiatku*, *vybrať si tanečnicu*, avšak verbum s podobným významom *zvoliť* sa spracúva ako variantné *zvoliť/zvoliť si*, hoci korpus dokladuje aj použitia, v ktorých sa pri verbe uplatňuje nereflexívny datívny komponent, porov. *Čo na neho ešte čaká v živote, ktorý mu zvolil Boh?*; *Možno mi ho (= meno) zvolila aj preto, aby sme tvorili milý tandem Milka – Milan.*; *Rodičia mi zvolili meno Robert Edward Lee Fulghum.*; *Život mu zvolil cestu tuláka.*; *Ak dakomu zvolia ženu, ktorá sa k nemu nehodí, čo si má počať v tomto nešťastí.*; *Zvolil som vám islam ako náboženstvo.* To signalizuje, že datívny reflexívny komponent nie je súčasťou základnej podoby verba, ale možno ho interpretovať ako prospechový datív (čo dokazuje aj komutačný test, porov. *ktorý mu zvolil Boh* = *ktorý pre neho zvolil Boh*, *Život mu zvolil cestu tuláka.* = *Život pre neho zvolil cestu tuláka.* a pod.).

(b) Datív príslušnosti a vlastníka pomenúva osobu, ktorej prináleží vec označená (i) akuzatívnym objektom, napr. *obnovte si šatník*, *ľudia si obohacovali stravu zberom lesných plodov*, *atlét si obohatil svoju zbierku medailí*, *obidvoma rukami si zhrňovala sukňu*, (ii) objektom v predložkovom páde: *dávala som si potraviny do tašky*. Použitie datívu príslušnosti a vlastníka sa často vysvetľuje tak, že datívna pozícia je alternatívnou realizáciou posesívneho výrazu (*obnovte si šatník* = *obnovte svoj šatník*, *ľudia si obohacovali stravu zberom lesných plodov* = *ľudia obohacovali svoju stravu zberom lesných plodov*), ktorý sa v dôsledku „rozštiepenia valencie“ (Apresjan 1992 [1974], s. 153) alebo „naddvihnutia posesora“ (porov. Melčuk

¹⁰ Hodnotenie valenčnej štruktúry týchto verb nie je jednoznačné ani v teoretických prácach, resp. valenčných slovníkoch, porov. napr. spracovanie verb *donést/donáset* a *přivézt/přivázet* vo Vallexe (2016). Pri verbe *přivézt/přivázet* sa vymedzuje význam „dopravovať někomu“ a pri tejto lexii sa datívny participant hodnotí ako obligatórny adresát (s exemplifikáciou: *Knihy a časopisy mu přivážejí příbuzní z Moskvy, což obvykle trvá týdny, ba i měsíce.*, ... *tom švédském novináři, který vám přivezl ode mne čaj a starý gratulační dopis.*). Pri verbe *donést/donáset* s významom „nesením dopravovať“ (a exemplifikáciou: *donesl nám do obchodu bedny s ovocem*) sa datívny výraz hodnotí ako fakultatívny benefaktor. V danom prípade nie je podľa nášho názoru plauzibilný ani komutačný test (možnosť nahradiť datívny výraz spojením „pre + A“).

2004, s. 264) dostal do závislosti od riadiaceho slovesa (Wagner, 2011, s. 32). Posešivná relácia sa však môže vo vetnej štruktúre vyjadriť alternatívne spolu s voľným datívom, čo signalizuje, že funkcia datívneho reflexívneho komponentu je komplexnejšia. Prikláňame sa k názoru, ktoré v tejto súvislosti uvažujú o posesívno-benefaktívnej polysémii (Lichtenberk, 2002), v zmysle ktorej sa aj posesor časti tela ako zasiahnutej entity stáva benefaktorom (resp. malefaktorom; porov. *Zničil si ruky.*), a naopak, benefaktor benefaktívnej konštrukcie ako tzv. zamýšľaného transferu a rovnako aj adresát je perspektívnym posesorom (Pinker, 1989; Croft, 1991; cit. podľa Lichtenberk, 2002; porov. *Uštrikovala si sveter.; Kúpil si auto.*).¹¹

Posesívno-benefaktívnu polysémiu potvrdzuje aj neostrá hranica medzi datívom príslušnosti a vlastníka, datívom paciensa a prospechovým datívom, porov. *herci si stierajú líčidlá* (datív paciensa alebo datív príslušnosti a vlastníka?), *zašpinil som si ruky* (datív paciensa alebo prospechový datív?).

(c) Datív paciensa označuje časť tela osoby, jej vlastnosť, činnosť a pod.: *skoro si odkusil jazyk, odlakovala som si nechty, fúzatý si odlepil spod nosa umelé fúzy, po odličení si pokožku očistite, utrela si kútiky úst.*

Hranica medzi datívom paciensa a datívom príslušníka nie je jednoznačná. V Mikovej koncepcii sa k datívu paciensa zaraďujú prípady s pomenovaniami časti tela, resp. s pomenovaniami vlastností, činností. Podľa J. Oravca (1975b, s. 279 – 280) ide jednak o substantíva označujúce základné atribúty ľudskej existencie ako *hlas, slovo, krása, život, existencia, choroba, slzy, časť*, jednak o názvy rodinných vzťahov v rámci tzv. relačných substantív. Ďalej hovorí o názvoch odevu a obuvi, menách vecí osobného vlastníctva a pod. Mnohé príklady uvádzané J. Oravcom však pripúšťajú hodnotenie na základe konceptu posesívno-benefaktívnej polysémie, keďže pri nich nejde len o posesívny význam, ale aj o význam prospechu/neprospechu, napr. *Takto si zničiť krásu.*

Ako alternatívny koncept sa v tejto súvislosti postuluje tzv. personálna sféra subjektu (Dąbrowska, 1997), ktorá je štruktúrovaná na základe prototypu – v hierarchizovanom zozname možných objektov vlastníctva/prináležania sa tradične na prvom mieste nachádzajú pomenovania častí tela. Nižšie stupne, zaraditeľné do kategórie tzv. odcudziteľného vlastníctva, predstavujú rodinné a sociálne vzťahy, odev, objekty súvisiace s prostredím, bývaním posesora, objekty každodenného života,

¹¹ Na prekryvanie významov benefaktívnosti a posesívnosti v interpretácii datívu upozornili viacerí lingvisti. Napr. Piřha (1971, s. 308, cit. podľa Buzássyová, 1980, s. 264) uvádza vety *Uhrabal mi zahradu.; Uklidil mi pokoj.*, v ktorých datívne výrazy môžu byť interpretované aj ako posesívne, aj ako prospechové použitia. Na fakt, že verbum umožňuje interpretovať datív ako prospechový nielen v prípade posesívneho datívu, ale aj v prípade datívu ako nepriameho objektu, upozornila tiež L. Šarić (2002, s. 17), porov. *Dala mu kyticu.; Dala mu pusu na čelo.; Upratala mu izbu.; Poslala mu pohľadnicu.; Uplietla mu šál.* a pod. Podobne K. Buzássyová (1980, s. 271) konštatovala, že v slovenčine môže byť význam posesívnosti identifikovaný aj v štruktúrach s verbami dandi, dicendi a psychosomatickými slovesami.

bežné aktivity atď. (porov. Šarić, 2002, s. 4; Fried, 2008, s. 54 – 55; Oravec, 1975b, s. 278). Posesívny vzťah sa tak definuje ako zahrnutie entity (označovanej ako posesum) do personálnej sféry inej entity (označovanej ako posesor). Z negatívneho alebo pozitívneho zásahu do personálnej sféry posesora ako sprostredkovane zasiahnutej osoby plynie pre posesora prirodzene prospech alebo neprospech.

V tejto súvislosti možno spomenúť najmä slovesá starostlivosti o vlastné telo, napr. *umývať si ruky*, *čistiť si zuby*, resp. modifikačné alebo deštrukčné verbá, napr. *zašpiniť si ruky*, *zničiť si život*, *roztrhnúť si nohavice*. Komponent *si* síce možno v týchto prípadoch vnímať ako obligatórny, no jeho prítomnosť nie je podmienená valenciou verba, ale nutnosťou vyjadriť posesívnu reláciu. Z toho dôvodu možno prípady, keď sa reflexívny komponent pri týchto typoch verb neuplatňuje, hodnotiť ako príznakové. Ich použitie je typické vo výpovediach s komunikačnou funkciou rozkazu, napr. *Umyť zuby a spať!*

Verbá tohto typu s komponentom *si* možno nahradiť reflexívnymi jednotkami s komponentom *sa*, pri ktorých sa pomenovanie časti tela nevyjadruje, porov. *umyl si tvár* – *umyl sa*, *učesal si vlasy* – *učesal sa*. V kognitívnej lingvistike sa v takýchto prípadoch postuluje tzv. diskrepancia medzi aktívnou zónou a profilom (porov. Kyseľová – Ivanová, 2013). Vo vete *učesal sa* sa totiž komponentom *sa* odkazuje na celého človeka, hoci referenčne sa dej vzťahuje len na jeho časť. V súvislosti s verbálnymi jednotkami s akuzatívnym reflexívnym komponentom typu *obúvať sa*, *obliekať sa*, *učesať sa*, *oholiť sa*, *umývať sa*, *poškrabať sa* sa preto používa aj termín metonymicky reflexívne konštrukcie (Wagner, 2011), resp. partitívne reflexíva (Wiemer, 2007). Podľa R. Wagnera (2011) reflexívny komponent nereferuje na rovnaký objekt ako subjekt danej konštrukcie, resp. referuje na časť tela subjektového participanta. Preto sa tieto verbá označujú niekedy aj ako posesívne (Moulton, 2015). V teoretických prácach sa tiež v súvislosti s danými verbami používa termín reflexíva s partitívnym (sémantickým) objektom (porov. Genušienė, 1987, s. 246)¹². Ide o jednotky odvodené z verb, ktoré označujú činnosti týkajúce sa neodcudziteľného vlastníctva, konkrétne časti ľudského tela (*vysmrkať si nos* – *vysmrkať sa*), činnosti týkajúce sa kvázi neodcudziteľného vlastníctva, napr. časti oblečenia a pod. (*zapnúť si kabát* – *zapnúť sa*), činnosti týkajúce sa odcudziteľného vlastníctva (*balit si veci* – *balit sa*). Nereflexívne motivanty týchto verb si ako svoje objektové doplnenia vyžadujú pomenovanie posesa (na pozadí široko chápaného vzťahu posidencie môže ísť pomenovanie časti ľudského tela, časti odevu, vlastnený fyzikálny objekt), ktoré sa v reflexívnom verbe stáva súčasťou sémantickej štruktúry verba (porov. *vysmrkať sa* „vyčistiť si nos siakaním“, *zapnúť sa* „zapínadlom si spojiť časť oblečenia“ a pod.).

¹² V koncepcii SSSJ sa uvedené typy verb spracúvajú ako odvodené reflexíva, nie ako reflexívne konštrukcie s objektom, bližšie pozri Jarošová (2003), Jarošová (2017).

V slovníkových prácach sa stretávame s odlišným spracovaním verb starostlivosti o vlastné telo s pomenovaniami častí tela a verb typu „obliecť sa“ s pomenovaním častí odevu.

Pri verbách starostlivosti o vlastné telo s pomenovaniami častí tela sa datívny komponent hodnotí ako nevalenčné doplnenie, porov. napr. spracovanie verb *mýť, malovať, natírat/natíť* a pod. vo Vallexe (2016). Pri verbách odievania sa vo Vallexe (ibid.) postupuje nejednotne. Napr. pri verbe *oblékat, obléci/obléct/obleknout* sa postuluje prítomnosť valenčného adresáta vyjadreného datívom, porov. *oblékla dětem rukavice*, avšak pri verbe *nasazovat/nasadiť* sa datívny komponent hodnotí ako nevalenčný, porov. *nasazoval mu kšiltovku na hlavu*.

Verbá s datívom paciensa sa v SSSJ zachytávajú rôzne: napr. pri verbe *maľovať/namaľovať* (*si pery a nechty*), *líčiť* (*si viečka*), *česať* (*si pútec*), *holiť* (*si fúzy, chlpy, vlasy*), *nakrémovať* (*si ruky modrou indulónou*) sa vo valenčnej schéme datívny komponent zachytáva, pri verbách *natriet/natierať* (*si tvár krémom*), *kučerať* (*si vlasy, príčesok*), *čistiť* (*si zuby, nechty*) datívny komponent vo valenčnej štruktúre zachytený nie je, hoci vo všetkých prípadoch ide o verbá starostlivosti o vlastné telo, porov. SSSJ (2011, 2015).¹³

Podobne sa v štúdií J. Oravca (1975a, s. 196) v súvislosti s verbami typu (*z*) *obuť si, natiahnuť si, nasadiť si, vyzliecť si, opásat si, zložiť si, pripäť si, vytiahnuť si, vziať si* uvažuje o objektovej platnosti datívneho komponentu. V SSSJ (2015) sa pri verbách tohto typu prítomnosť komponentu vo valenčnej štruktúre zachytáva, porov. *natiahnuť*¹⁴ „nasúvaním, ťahom dať, nasadiť (na telo), navliecť“ s valenčnou štruktúrou „(čo (na čo; komu, čomu))“ s exemplifikáciou *n. si čiapku; natiahol si na nohy teplé ponožky; n. si nohavice, sveter obliecť si; n. si čížmy, papuče obuť si; natiahol jej zásnubný prsteň nastokol, navliekol*¹⁵; *natiahla si biele rukavičky; natiahol si kapitánsku pásku na rukáv; natiahol na seba všetko, čo mal, aby mu nebolo zima; Starec si natiahol kapucňu a vyliezol von, do zimy*. Je preto otázne, ako hodnotiť spojenie *dať si* v kontextoch *dať si kabát, letné šaty; dať si nové topánky* s významom „obliecť, obuť si niečo“, ktoré sa v SSSJ (2006) hodnotia ako prípady odvodeného reflexíva. Ak v daných kontextoch predpokladá-

¹³ Ani skupina verb starostlivosti o vlastné telo nie je homogénna. Pokiaľ ide o tzv. elementárne činnosti typu *česať si (vlasy), čistiť si (zuby), holiť si (fúzy), nakrémovať si (ruky), natriet si (tvár krémom)*, tie zvyčajne kompetentný agens vykonáva sám na sebe, niektoré činnosti však možno považovať za typicky vykonávané odborníkom, profesionálom na niekom inom, porov. *kučerať, ondulovať*.

¹⁴ Iná je však situácia pri imperfektívnom pendante, porov. verbum *naťahovať* „nasúvaním, ťahom dávať, nasadzovať (na telo), navliekať“, pri ktorom sa zachytáva valenčná štruktúra „(čo (na čo))“, napr. *naťahovala si pančuchy, ponožky, rukavice; náhlivo si naťahoval nohavice; Krstný otec sedel na lavici, naťahoval si čížmu*.

¹⁵ Tento doklad možno považovať za špecifický v tom zmysle, že neoznačuje len činnosť manipulácie, ktorá je typicky introvertne založená (*s úsmevom si natiahla prsteň na prst*), ale aj sociálne determinovaný akt „požiadania o ruku“.

me reflexivitu verba označujúceho činnosť, ktorú kompetentný agens prototypicky vykonáva sám na sebe, v takom prípade by bolo možné postupovať obdobne aj pri verbe *natiahnúť/naťahovať*. Pri ostatných verbách z danej mikroskupiny sa postupuje tak, že význam sa vykladá komplexnejšie, nejde len o význam „obliekania“, ale manipulácie v širšom zmysle slova, porov. *navliecť* „posúvaním, ťahom nasaď, umiestniť na niečo; syn. *natiahnúť, nastoknúť*“ s valenčnou štruktúrou „(čo (na čo; komu, čomu))“, napr. *n. si na ruku náramok; n. si rukavice; n. návnadu na háčik; n. psovi obojok; Poskladal servítku a navliekol na ňu striebornú obrúčku.; Vzal dievča za ruku, schytil prsteň a chcel jej ho navliecť.; Zvesil dvere a navliekol na pánty krúžky.; nasadiť* „priložením, nasunutím, navlečením a pod. dať, umiestniť na príslušné miesto, nastoknúť, nasunúť“ s valenčnou štruktúrou „(čo (na čo; komu, čomu))“, napr. *n. si okuliare, prilbu; n. si čiapku na hlavu; nasadil si klobúk hlboko do čela; n. si slúchadlá na uši; n. niekomu putá; n. psovi obojok; n. korunky na zuby*.

7 ZÁVERY.

Náš výskum ukázal, že pre lexikografické spracovanie verb s datívnym reflexívnym komponentom je relevantné najmä odlišenie

(1) odvodených reflexív, pri ktorých je datívny reflexívny komponent ako derivačná morféma neoddeliteľnou súčasťou verba, čo sa premieta do vymedzenia základnej podoby heslovej jednotky, a

(a) reflexívnych variantov, pri ktorých sa v rámci základnej podoby heslovej jednotky postulujú reflexívna i nereflexívna podoba,

(b) reflexívnych konštrukcií, pri ktorých sa základná podoba heslovej jednotky spracúva ako nereflexívna a prítomnosť datívneho reflexívneho komponentu sa buď spracúva ako súčasť valenčnej štruktúry v rámci gramatického aparátu (pri valenčnom datíve), alebo sa zachytáva iba v exemplifikačnej zóne (pri voľnom datíve),

(c) pragmaticky podmienených reflexívnych podôb nereflexívnej jednotky, ktoré možno zachytiť len v exemplifikačnej zóne;

(2) reflexívnych konštrukcií s valenčným a voľným datívom, ktorého diferenciácia je potrebná pri spracovaní valenčnej štruktúry verb v slovníku.

Pri hodnotení statusu datívneho reflexívneho komponentu je nutné opierať sa o kontext, pretože datívnemu reflexívnemu komponentu je možné prisudzovať rôzny status aj pri tom istom verbe, porov.

(1) *Je dobré odpustiť si a nadobudnúť k sebe samému priateľský vzťah.* (valenčné doplnenie nereflexívneho verba *odpustiť*, ktorého prítomnosť sa odráža vo valenčnej štruktúre zápisom „komu“);

(2) *Odpusť si tú iróniu.* (súčasť odvodeného reflexíva *odpustiť si* ako derivačná morféma, ktorej prítomnosť sa signalizuje v základnej podobe heslovej jednotky);

(3) *Ona ťa odprosí a ty si jej len tak odpustiš.* (pragmaticky podmienená podoba nereflexívneho verba *odpustiť*, ktorá sa môže objaviť v exemplifikačnej zóne).

J. Oravec (1975a, s. 200) v závere svojej štúdie o objektovej funkcii zámenného komponentu *si* píše, že opis objektovej funkcie zvratného *si* ešte treba doplniť pohľadom z opačnej strany, od tzv. voľných použití a od zvratného *si* časticovej povahy v reflexívach tantum, aby sa hranice medzi nimi spresnili aj z tejto strany. V štúdií sme sa o to čiastočne pokúsili, pričom sme sa sústredili najmä na otázky existujúceho a možného lexikografického spracovania verb s datívnym reflexívnym komponentom.

Literatúra

- ÁGEL, Vilmos: Reflexiv-Passiv, das (im Deutschen) keines ist. Überlegungen zu Reflexivität, Medialität, Passiv und Subjekt. In: Sprache im Fokus. Festschrift für Heinz Vater zum 65. Geburtstag. Eds. Ch. Dürscheid – K. H. Ramers – M. Schwarz. Tübingen: Max Niemeyer, 1997, 147 – 187.
- APRESJAN, Jurij D.: Lexical Semantics. A Guide to Russian Vocabulary. Ann Arbor: Karoma Publishers 1992. 633 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Posesívny datív v slovenčine a ekvivalentné maďarské konštrukcie. In: Slavica Slovaca, 1980, roč. 15, č. 3, s. 261 – 280.
- DĄBROWSKA, Ewa: Cognitive Semantics and the Polish Dative. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 1997. 234 s.
- FRIED, Mirjam: Dative Possessor: Delimiting a Grammatical Category Based on Usage. In: Grammar & Corpora. Gramatika a korpus. Ed. M. Fried – F. Štícha. Praha: Academia 2008, s. 51 – 63.
- GENIUŠIENĚ, Emma: The Typology of Reflexives. (= Empirical Approaches to Language Typology 2). Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter 1987. 435 s.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- IVANOVÁ, Martina – SOKOLOVÁ, Miloslava – KYSELOVÁ, Miroslava – PEROVSKÁ, Veronika: Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2014. 534 s.
- IVANOVÁ, Martina – KYSELOVÁ, Miroslava – PEROVSKÁ, Veronika: Nominačné aspekty slovných druhov. Verbá. In: Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015, s. 485 – 625.
- JANOČKOVÁ, Nicol: Sloveso a zmysly – slovotvorba a vidotvorba. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Veda 2014. 248 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Umývať sa: predmetová syntagma alebo zvrtné sloveso? In: Tradície a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 204 – 208.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problémy vymedzenia statusu komponentu *sa* v konštrukciách typu *umývať sa* a *vidieť sa*. In: Slovenská reč, 2017, roč. 82, č. 2, s. 103 – 115.
- KARLÍK, Petr: Reflexiva v češtině. In: Přednášky a besedy z XXXII. běhu Letní školy slovanských studií. Ed. E. Rusínová. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 44 – 52.
- KRÁLÍKOVÁ, Květa: Pasívum v generativním popisu češtiny. In: Slovo a slovesnost, 1980, roč. 41, č. 2, s. 118 – 126.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- KUNZE, Jürgen: Reflexive Konstruktionen im Deutschen. In: Zeitschrift für Sprachwissenschaft, 1995, roč. 14, č. 1, s. 3 – 53.

- KYSELOVÁ, Miroslava: Sémantický a syntaktický status posesívneho datívu v štruktúrach s procesnými slovesami s významom atmosférického diania v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2012, roč. 63, č. 2, s. 131 – 152.
- KYSELOVÁ, Miroslava – IVANOVÁ, Martina: Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2013. 248 s.
- LICHTENBERK, Frans: The possessive-benefactive connection. In: Oceanic Linguistics, 2002, roč. 41, č. 2, s. 439 – 474.
- LOPATKOVÁ, Markéta – KETTNEROVÁ, Václava – BEJČEK, Eduard – VERNEROVÁ, Anna – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk: Valenční slovník českých sloves VALLEX. Praha: Nakladatelství Karolinum 2016. 698 s.
- MELČUK, Igor: Actants in semantics and syntax II: actants in syntax. In: Linguistics, 2004, roč. 42, č. 2, s. 247 – 291.
- MIKO, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 254 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- MOULTON, Erin Elizabeth: Rethinking Reflexivity: SJA/SE-verbs in Russian and Bosnian/Croatian/Serbian. Dissertation thesis 2015. Dostupné na: https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/19066/Moulton_ku_0099D_14061_DATA_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- ORAVEC, Ján: Zvratné zámeno *si* v objektivej funkcii. In: Slovenská reč, 1975a, roč. 40, č. 4, s. 193 – 201.
- ORAVEC, Ján: Voľné datívy vyjadrené zvratným zámenom *si*. In: Slovenská reč, 1975b, roč. 40, č. 5, s. 275 – 282.
- PANEVOVÁ, Jarmila: Problémy reflexivního zájmena v češtině. In: Sborník přednášek z 44. běhu Letní školy slovanských studií. Eds. J. Kuklík – J. Hasil. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2001, s. 81 – 88.
- PANEVOVÁ, Jarmila: Problémy se slovanským reflexivem. In: Česká slavistika. Příspěvky k XIV. mezinárodnímu sjezdu slavistů, Ochrid 10. – 16. 9. 2008. Slavia, časopis pro slovanskou filologii, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 153 – 163.
- PERGLER, Jiří: K otázce tzv. akuzativního se v češtině: pohled (nejen) diachronní. In: Slovo a slovesnost, 2016, roč. 77, č. 2, s. 102 – 122.
- SEKANINOVÁ, Ella: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava: Veda 1980. 200 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.]. Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1104 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995. 180 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999, s. 9 – 56.
- ŠARIĆ, Ljiljana: On the Semantics of the „Dative of Possession“ in the Slavic Languages: An Analysis on the Basis of Russian, Polish, Croatian/Serbian and Slovenian Examples. In: Glossos, 2002, č. 3, s. 1 – 21.
- ŠTÍCHA, František a kol.: Akademická gramatika spisovné češtiny. Praha: Academia 2013. 974 s.
- WIEMER, Björn: Reciprocal and reflexive constructions in Polish. In: Reciprocal constructions. Vol. 2. Ed. V. P. Nedjalkov. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins 2007, s. 513 – 559.

Internetové zdroje

- [1] WAGNER, Roland: Reflexivní slovesa v češtině a prognóza jejich ekvivalentů v němčině. Disertační práce. Ústav českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2011. 388 s. Dostupný na: https://is.muni.cz/th/56270/ff_d/wagner_prognoza_reflex.pdf [cit. 23. 1. 2019].
- [2] PANEVOVÁ, Jarmila – KARLÍK, Petr: Reflexivní sloveso (zvrtné sloveso). In: CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny online. Red. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka na Fakultě informatiky Masarykovy Univerzity 2017. Dostupný na: [cit. 23. 1. 2019].
- [3] Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 23. 1. 2019].

SÉMANTIKA A PRAGMATIKA KONŠTRUKCIÍ EGOPREZENTÁCIE¹

Jana Sokolová

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Nitra*

SOKOLOVÁ, Jana: Semantics and Pragmatics of the Constructions of Self-Presentation. Slovak Language, 2018, Vol. 83, No 3, pp. 261-276.

Abstract: The study deals with the linguistic self-presentation of the speaker carried out through constructions with an explicit *I* and a substantive modifier which constitute linguistic presentation of one or more social statuses. Variability of constructions mirrors diversity of attitude constellations. It reflects cognitive and discursive differentiation of the aspect of *I* as an initiator of self-presentation and an aspect of *I* as a corrector of self-presentation. This condition has its roots in the duality of self-reflection in which *I* is enrooted as a subject of activity (dynamic *I*) and *I* as an object of self-reflection. Diversity of function and form of the self-presentation constructions in Slovak is determined by the combination of approaches and procedures which use the approaches of self-determination and concretization as well as affirmation and negation.

Key words: ego-linguistics, identification, construction, modifier, speaker, self-presentation

1. ÚVOD

Témou štúdie je jazyková seba prezentácia hovoriaceho realizovaná prostredníctvom konštrukcií s explicitným *ja* a substantívnymi modifikátormi², ktoré sú jazykovou prezentáciou jeho jedného alebo viacerých sociálnych statusov (typizovaných sociálnych rolí). Konštrukcie sú súčasťou komunikačných praktík navodenia vlastnej komunikačnej úspešnosti.

Ťažiskom osvetľovania problematiky egoprezentácie sú konštrukcie, ktoré sa diskurzívne ustálili, reprodukovujú sa a ktorými subjekt, hovoriaci, obhahuje svoju identitu, svoje ego. Prejavom jazykovej (naratívnej) identity hovoriaceho a jeho rolí je totiž prirodzená verbálna (aj neverbálna) prezentácia jeho ega, jeho egoidentity. Jedna z mnohých definícií hovorí, že ego zahŕňa významy vychádzajúce z integračnosti sebainterpretácií (Dolník, 2013, s. 98) a ako evolučný psychický stav človeka sa prejavuje (a) v integrite jedinečnej osobnosti a v jej individuálnej dynamike, (b) v obraze o sebe (Dolník, 2008, s. 258). Externalizované sebainterpretácie majú v podobe egoprezentácií relačnú podstatu. Odrážajú jednak postoje k vlastnému *ja*, ktoré zahŕňajú poznávaciu, emočnú a konatívnu aktivitu a odvodzujú sa z fungovania ja-

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0067/19 *Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie*.

² Výraz *modifikátor* sme uprednostnili pred rovnako výstižnými, ale „obsadenejšími“ výrazmi *identifikátor*, resp. *aktualizátor*. Modifikátory aj všetky doklady uvádzame podľa údajov zo *Slovenského národného korpusu* (verzia prim-8.0-public-sane).

zyka a interpretácií, a tiež predpokladajú postoje, ktorými sa hovoriaci vymedzuje ako autorita (autorita prvej osoby) v protiklade k ostatným členom komunikácie. Egoprezentácia prirodzene anticipuje prítomnosť adresáta, ktorý je incentivou pre diskurzívnu činnosť hovoriaceho. Hovoriaci je motivovaný potrebou prirodzeného uznávania inými; slovami J. Dolníka, jeho vystupovanie na sociálnej scéne je riadené v duchu „optimalizovať predpoklady na sociálnu a prirodzenú heteroakceptáciu“ (2013, s. 102).

Z pohľadu naratívnej egoprezentácie kľúčovým aktérom je hovoriaci, ktorého v jazyku vyjadruje deiktikum *ja*. Jedna z téz diskurzívnej psychológie hovorí, že „*ja* sa diskurzívne utvára vo vzťahu k druhým tým, že použijeme osobné zámeno“ (Harre – Gillett, 2001, s. 130). *Ja* je indexálny výraz. Má jednoznačný význam, ktorý vyplýva z jednoznačnosti referenta v každom výpovednom akte (poznámka: jednoznačnosť nevylučuje jeho neurčitosť). Má autoreferenčný ráz – hovoriaci ním odkazuje na seba; používa sa na označenie úlohy hovoriaceho (Dudok, 2010, s. 392). V *ja* sa teda spája konceptuálne *ja*, ktoré je vymedzené sémanticko-pragmaticky, a diskurzívne *ja*, ktoré je vymedzené komunikáciou³.

Analýza konštrukcií egoprezentácie v slovenčine ukázala, že v komunikácii je *ja* tá osoba, ktorá prevzala na seba úlohu hovoriaceho a ktorá manažuje výpovedné vzťahy, a to z pohľadu **prezentujúceho *ja*** alebo **prezentovaného *ja***⁴. ***Táto dvojakosť má korene v dualite sebareflexie, v ktorej je zakotvené ja*** ako subjekt činnosti (činnostné *ja*) a *ja* ako objekt vlastnej reflexie (podrobnejšie pozri Macek, 2008). Z aspektu prezentujúceho *ja* sa v konštrukciách reflektuje princíp (a) generalizovaného určenia, presnejšie vymedzenia sa ako „kolektívne *ja*“, resp. (b) individualizovaného určenia, keď sa hovoriaci vymedzuje ako „individuálne *ja*“⁵. Z pohľadu prezentovaného *ja* hovoriaci realizuje (a) taktiku objektívnej informácie alebo (b) taktiku subjektívnej informácie. Oba aspekty egoprezentácie ovplyvňujú tak organizáciu obsahového plánu výpovede, ako aj organizáciu jej výrazovej prezentácie. Inými slovami – koncentrujú sa v konštrukciách egoprezentácie.

2. KONŠTRUKCIE EGOPREZENTÁCIE

Konštrukcie egoprezentácie sú výrazom diskurzívneho konania hovoriaceho v pozícii aktéra. Výpovede sú realizované cez prizmu diskurzívneho *ja*. Ako formy externalizácie sebaopímiania a sebainterpretácie sú výsledkom rozhodovania sa ho-

³ *Ja* z aspektu autoreferencie v dialogickej komunikácii podrobne analyzovala J. Kesselová (2018). Zamerala sa na úzku súvislosť so sémantickou štruktúrou tých slovies, pri ktorých sa *ja* uplatňuje preferenčne.

⁴ Prezentujúce *ja* aj prezentované *ja* vyčleňujeme ako hypotetické konštrukty. Analogické konštrukty sú tiež súčasťou iných explanácií, napr. kauzujúce – kauzované, motivujúce – motivované sú zložkou explanácií kauzálnych vzťahov (porov. Grepl – Karlík, 1998, s. 291; Kesselová, 2013, s. 83).

⁵ Na tomto základe sa rozlišuje identita kolektívna (sociálna) a identita osobná (individuálna).

voriaceho – voľbou medzi viacerými možnými alternatívami vyjadrenia a obhájenia svojej autenticity.

Organizácia obsahového plánu je motivovaná najmä asertivitou a očakávaním (expektanciou) dosiahnutia priaznivého účinku sebaaprezentácie na adresáta. Uskutočňuje sa hovoriacim buď ako **akceptovanie**, alebo ako **odmietnutie** vlastnej alebo cudzej mienky o sebe samom. Korešponduje to s poznaním, že centrálnu úlohu v ponímaní naratívnej identity má **súlady** a **nesúlady**, keďže dynamika naratívnej identity je charakterizovaná „potrebou súladu a prítomnosťou nesúladu“ (Ricoeur, 1992, s. 141; in Vaňková, 2017, s. 82). Akceptovanie vlastnej mienky uplatňuje intencionalitu sebaidentifikácie. Slovom P. Ricoeura – sebaidentifikácia nie je ničím iným než koreláciou medzi sebaurčením a referenčnou identifikáciou (tamže, s. 68). Podľa motivácie sa rozlišujú intencionality sebaklasifikácie a sebakvalifikácie (sebahodnotenia). Súlad, akceptovanie sa v komunikácii realizuje cez súhlasné, afirmatívne výpovede. Odmietnutie, nesúhlas hovoriaceho s cudzou mienkou sa realizuje buď ako by nivelizáciou sebaklasifikácie a sebakvalifikácie, alebo posunom do polohy umožňujúcej ich negáciu.

Organizácia výrazového plánu v slovenčine reflektuje už spomínanú relevanciu prezentujúceho *ja* alebo relevanciu prezentovaného *ja*. Rozlišujú sa tieto typy konštrukcií:

I. Konštrukcie, ktoré nemajú explicitne formulovaný modus bytia. Keďže akcentujú prezentujúceho, doménou je *ja*. Z pohľadu gramatiky modifikátory sú podľa voľnosti – viazanosti súčasťou (a) substantívneho prívlastku: *ja N*, (b) voľného prístavku: *ja, N* a *ja, ako N*; alebo (c) subjektového doplnku: *ja ako N*.

II. Konštrukcie, ktoré majú explicitne vyjadrený modus bytia ako esenciálny spôsob existencie. Reflektujú relevanciu prezentovaného a podľa syntaktickej funkcie modifikátory sú súčasťou: (d) analytického slovesno-menného predikátu (s tvarom sponového slovesa *byť* a substantívom): *ja som N*; (e) subjektového doplnku: *ja som ako N + participium/adjektívum*; (f) vedľajšej vety (prísudkovej a atributívnej): *ja som ten, ktorý...*; *ja som ten, kto/čo...*; *ja som (ten/taký) N, ktorý...*; (g) vytýčeného alebo osamostatneného vetného člena: *N, to som ja*; *to som ja, N*.

Opozíciu oboch typov konštrukcií uvádza aj K. Buzássyová (1977, s. 125), a to v súvislosti so zmenou určenosti. Podľa autorky neurčenosť predikátového mena vo vete *Ja som inžinier* sa prechodom do apozičného postavenia totiž mení na určenosť, porov. vety: *Ja ako inžinier. Ja, inžinier.*

Funkčná a formová viactypovosť konštrukcií vyplýva z kombinácií postupov a spôsobov egoprezentácie. Ukázalo sa, že v konštrukciách sa uplatňujú **postupy** (a) sebaurčenia a (b) konkretizácie. Pre konštrukcie reflektujúce relevanciu prezentujúceho sú typické postupy sebaurčenia vychádzajúce z pripodobňovania modifiká-

tora k všeobecne prijatému etalónu predstaviteľa príslušnej skupiny, triedy, rodu a pod. Pre konštrukcie reflektujúce relevanciu prezentovaného sú typické postupy konkretizácie, ktorých pragmatickou funkciou je ohraničenie v podobe zúženia okruhu referentov a špecifikácia relevantného identifikačného znaku modifikátora. Zo **spôsobov** egoprezentácie sa realizujú akceptované alebo negované typy (podrobne o nich hovoríme v rámci afirmatívnych a negovaných *ja*-konštrukcií).

Ako sme už spomínali, kľúčovým prvkom konštrukcií egoprezentácie sú pomenovania rolí (statusov), ktoré plnia funkciu substantívnych modifikátorov. Diskurzívne preferované tematické oblasti a typy pomenovaní z pohľadu onomaziológie sú: (i) všeobecné pomenovania človeka; (ii) mená príslušníkov národov a národností; (iii) obyvateľské mená; (iv) krstné mená a priezviská; (v) mená rodinných príslušníkov a vzťahov; (vi) mená podľa rodovej príslušnosti a veku; (vii) mená označujúce povolanie, funkciu, zaradenie; (viii) mená z oblasti športu, politiky, relígie, štátnej správy, záujmovej činnosti; (ix) mená podľa vlastnostných charakteristík, negatívneho alebo pozitívneho hodnotenia. V konštrukciách egoprezentácie modifikátory vyjadrujú ideu podobnosti alebo totožnosti. Korešponduje to s rozlíšením dvoch typov identity, ktoré P. Ricoeur nazval identitou *ipse*, vzťahujúcou sa na podobnosť, a identitou *idem*, vzťahujúcou sa na totožnosť (podrobný výklad pozri Kliková, 2007; Sivák, 2010; Vaňková, 2017). Pre úplnosť ešte dodajme, že z pohľadu semaziológie a formovej stránky sa ako modifikátory používajú: jednoslovné a viacslovné pomenovania, voľné spojenia, okrajovo frazeologizované spojenia a vedľajšie vety.

3. KONŠTRUKCIE EGOPREZENTÁCIE V SÉMANTICKO-PRAGMATICKÝCH SÚVISLOSTIACH

Variabilita egoprezentácií vyplýva z konfrontácií seba projekcií. Keďže seba projekčné akty a konfrontácia seba projekcií sú riadené istými princípmi a pravidlami, v ďalšom výklade sa zameriame na funkčnú motivovanosť konštrukcií egoprezentácie. Ide o konštrukcie s explicitným zámenom *ja* v syntaktickej pozícii podmetu⁶, ktoré sú v slovenčine príznakové, a to v konštrukciách s fokusáciou na seba prezentujúce sa *ja* a v konštrukciách s fokusáciou na seba prezentované *ja*. Ich „výberom“ sa artikulujú tie aspekty *ja*, ktoré sú v danej situácii prítomné a diskurzívne relevantné.

3.1. Konštrukcie egoprezentujúceho sa *JA*

Egoprezentácia je nasmerovaná k akcentácii *ja*. Hovoriaci je činný subjekt, ktorý sa hlási k autorstvu a autenticite vlastných egoprojekcií. Ako **iniciátor** sa pre-

⁶ Problematiku deiktika *ja* vo funkcii podmetu analyzovali napr. L. Zimová (1988) a M. Bodnárová (2016).

zentuje z pohľadu individualizovaného, resp. generalizovaného sebaurčenia. *Ja* je v nich nositeľom samotnej funkcie interpersonálnej komunikácie (tiež Dudok, 2010, s. 393). Vystupuje ako autorita a dominantný účastník komunikácie. Konštrukcie sa zakladajú na **stotožňovaní**. Z pohľadu gramatiky majú elidovanú sponovú časť menného predikátu. Realizujú sa v dvoch typoch – bez spojky *ako* (v prípade individualizovanej sebaidentifikácie) a so spojkou *ako* (v prípade generalizovanej sebaidentifikácie). Spôsob egoprezentácie s dôrazovým *ja* je vo výhradne akceptujúcom, afirmatívnom mode (negované konštrukcie sa nepoužívajú).

Konštrukcie **Ja N**, **Ja, N** reflektujú autoritu prvej osoby vychádzajúcu z princípu **individualizovaného sebaurčenia** – ja ako jednotlivec vyčlenený z istého rodu, druhu, triedy, skupiny a pod. Konštrukciami sa realizuje doplňujúce a voľne pričlenené spresnenie. Modifikátory, ktoré vyjadrujú od „univerzálnej“ identity (*človek*) po individualizovanú identitu (*Hercule Poirot*), sú súčasťou substantívneho prívlastku (1) alebo voľného prístavku (2 – 3), ktorý je intonačne a graficky naznačený čiarkou, pomlčkou, dvojbodkou, zátvorkami. Okrem komunikačnej funkcie **sľubu** (1), **tvrdenia** (2) využíva sa aj v komunikačnej funkcii **konštatovania** (3):

- (1) Ja iskrička sľubujem, že sa dobre učiť chcem...
- (2) No ja, Hercule Poirot, tvrdím, že madame Renauldová klamala.
- (3) Ja, dievčatko z ideálnej usporiadanej rodinky s milujúcimi rodičmi, som toho o živote veľa nevedela.

Konštrukcia tvoriaca samostatnú výpoveď uplatňuje identity, ktoré priamo stotožňujú hovoriaceho s osobou alebo objektom. Konštrukcia motivovala vznik názvov rôznych artefaktov:

- (4) Ja, Rudolf Dilong, trubadúr. (názov básnickej zbierky)
- (5) Ja, zloduch. (názov filmu)
- (6) Ja, robot. (názov novely Isaaca Asimova)

Konštrukcie **Ja, ako N** a **Ja ako N** vyjadrujú autoritu prvej osoby vychádzajúcu z princípu **generalizovaného sebaurčenia** *ja* ako jednotlivca patriaceho do istej skupiny, triedy, rodu, druhu a pod. Hovoriaci nimi sprítomňuje obraz prezentujúceho sa *ja* a zároveň vymedzuje hranice svojich kompetencií. Výber modifikátora reflektuje objektivizovaný a subjektivizovaný obraz hovoriaceho. Mieru subjektívnosti zvyšuje používanie výrazu *taký* vo funkcii postojovej častice. Konštrukcie sa gramaticky rozlišujú na osi voľnosť – viazanosť.

V konštrukcii **Ja, ako N** modifikátory majú charakter komentárovej poznámky a sú súčasťou doplnku. Ich použitím hovoriaci vyjadruje doplňujúce príčinné a zdôvodňujúce súvislosti. Parafrázovanie viet potvrdilo spojitosť medzi distribúciou operátorov a typom modifikátorov: subjektívne emocionálno-expresívne hľadisko,

ktoré je podkladom pre formuláciu dôvodov a motívov konania, reprezentuje skôr spojka *lebo* (7) a objektívne hľadisko, ktoré sa uplatňuje pri vecnom vysvetľovaní objektívne platných príčin, reprezentujú skôr spojky *pretože* a *keďže* (Kesselová, 2013, s. 85). Rozdiel medzi spojkami *pretože* (8) a *keďže* (9) autorka vidí v pozícii (ne)iniciálovej a iniciálovej)⁷:

(7) A ja, ako taký dement, som jej doma varil a čakal som ju. → A ja som jej doma varil a čakal som ju, *lebo* som dement.

(8) Scenár tejto konkrétnej relácie mu môžem poskytnúť aj ja, ako zodpovedný redaktor. → Scenár tejto konkrétnej relácie mu môžem poskytnúť aj ja, *pretože* som zodpovedný redaktor.

(9) Štyri posledné dni budem so skupinou ja, ako psychologička. → *Keďže* som psychologička, štyri posledné dni budem so skupinou ja.

Konštrukcia **Ja ako N** vyjadruje intenciu objektivizovaného, resp. subjektívneho **zdôvodnenia**, vysvetlenia konania hovoriaceho. Modifikátory sú súčasťou zaraďovacieho doplnku. V prípade objektivizovaného zdôvodnenia umožňuje transformáciu na *ja som N*, a *preto* [*ja*]... Súvetie má príčinnú časť súvetia (*ja som N*) a konsekutívnu (dôsledkovú) časť uvedenú spojkou *a preto* [*ja*]... (vysvetľuje konanie hovoriaceho):

(10) Ja ako starosta obce s tým nemôžem súhlasiť. → Ja som starosta obce, a preto nemôžem súhlasiť.

Z komunikačno-pragmatického hľadiska sa konštrukcia realizuje vo výpovediach **námietky** (11), resp. **konštatovania** (12):

(11) Je predsa prirodzené, že ja ako hlava rodiny smeti vynášať nebudem.

(12) Ja ako pedagóg sa skôr zameriavam na vývoj osobnosti žiaka.

Vo funkcii konštatovania, oznámenia sa konštrukcia často vyskytuje vo výpovediach s modálnymi verbami *musieť* a *môcť*. Stratégiou hovoriaceho je v nich deklarovať status, ktorý ho k oznámeniu priaznivej či nepriaznivej informácie oprávňuje, pričom prihlásenie sa k statusu je kompatibilné so sémantikou oboch modálnych relátorov: v prípade modálneho relátora *môcť* ide o význam „ja ako X mám schopnosť“, v prípade modálneho operátora *musieť* o význam „ja ako X mám povinnosť“. M. Ivanová (2017, s. 146) v spomínaných prípadoch používa termín „statusové afirmátory“⁸:

(13) Chcela by som vedieť, či ja ako nepodnikateľ môžem poskytnúť 1 % zaplatenej dane a za akých podmienok.

⁷ Rozlíšenie podľa štylovej príslušnosti textu – publicistického a náučného – sa v našom prípade nepotvrdilo.

⁸ Za podnet na rozšírenie interpretácie o funkcie modálnych operátorov úprimne ďakujem recenzentom tejto štúdie.

(14) Ja ako predseda strany musím navonok vždy prezentovať stanovisko predsedníctva, nie moje vlastné.

Subjektívne zdôvodnenie sa vyjaví pri transformácii na súvetie, v ktorom veta s axiologickým modifikátorom vyjadruje sebauposudzovanie (pripadám si, pokladám sa, považujem sa) a zdôvodňujúce vysvetlenie druhej vety uvádza spojka *lebo*:

(15) A ja ako taký idiot pendlujem cez rieku z jednej strany na druhú. → Pripadám si ako idiot, lebo pendlujem cez rieku z jednej strany na druhú.

Obe konštrukcie umožňujú kumulovanú sebaurčenosť, ktorá má podobu pripojenia ďalšieho modifikátora – **Ja, ako N a Z** a **Ja ako N a Z**. V jej pozadí je adícia nových faktov, ktoré hovoriaci považuje za nutné zdôrazniť a ktoré sa vzájomne nevylučujú. Modifikátory sú vo vzťahu komplementárnej konjunkcie:

(16) Ja, ako občan a volič, nemám možnosť priamo ovplyvniť, kto sa stane predsedom Najvyššieho súdu.

(17) Ja ako advokát a právnik si nedovolím odhadnúť ďalší vývoj...

3.2. Konštrukcie egoprezentovaného JA

Egoprezentácia je nasmerovaná k akcentácii sociálneho statusu *ja*, k „selektívnej“ autenticite *ja*. Konštrukcie egoprezentovaného *ja* sa zakladajú na **pripodobňovaní** a odrážajú ten aspekt subjektivity, keď si človek uvedomuje sám seba ako objekt, ktorého sú si vedomí aj ostatní (Harré – Gillett, 2001, s. 194). Ich základom je Fregeho chápanie existencie v podobe singulárneho existenčného výroku „N existuje“, pričom N zastupuje sociálny modifikátor v podobe všeobecného alebo vlastného mena. V slovenčine (na rozdiel napr. od ruštiny) výpovede majú verbálnu časť menného predikátu explicitne tvorenú slovesom *byť* s funkciou, ktorú M. Grepl a P. Karlík (1998, s. 28) nazývajú funkciou „rýdzeho“ predikatorizátora. Modifikátor ako prísudkové substantívum (v Mluvnici češtiny 3, 1987 sa označuje ako predikatív) vyjadruje relatívne stálu vlastnosť. Hovoriaci sa tu prezentuje z pohľadu obrazu *ja*. To znamená, že výpoveď *Ja som pedagóg* má v hlbkovej štruktúre podobu: existuje trieda osôb, ktorú zastrešuje pomenovanie *pedagóg*; *ja* som jedným/jednou z triedy osôb tohto typu, lebo mám vlastnosti, ktoré spadajú do jazykového obrazu pomenovania pedagóg. Hovoriaci ako subjekt pravidla reaguje na komunikačnú situáciu tým, že sa vyjadruje *za* alebo *proti* konkrétnym klasifikáciám a kvalifikáciám – a tým ich koriguje. Vo vzťahu k adresátovi hovoriaci anticipuje jeho empatiu a potvrdzuje alebo vyvracia jeho **očakávania**. Spôsob egoprezentácie je preto aj akceptujúci, aj negujúci. Hovoriaci ako **korektor** pri prezentovaní svojho statusu realizuje taktiku objektívnej informácie alebo taktiku subjektívnej informácie.

Všimnime si teraz bližšie jednotlivé konštrukčné typy v súhlasných a odmieta-vých výpovediach.

3.2.1. JA v afirmatívnych konštrukciách

Afirmatívne konštrukcie reflektujú postupy konkretizácie a vyjadrujú súlad, resp. „nesúlady súlad“ medzi sebaurčením a referenčnou identifikáciou. Realizujú nasledujúce typy sémanticko-pragmatických funkcií konkretizácie.

Konštatačná konkretizácia znamená aktuálnu reprezentáciu a v slovenčine je zastúpená dvomi konštrukciami.

Konštrukcia **Ja som N** vypovedá o prisudzovaní si istej činnosti, stavu, vlastnosti a pod. Taktika objektívnej informácie vychádza z intencionality sebaklasifikácie a akceptovania sebaidentifikácie v rámci stereotypizácie osôb vykonávajúcich danú profesiu alebo osôb podľa zaradenia k nositeľom určitých vlastností alebo funkcií. Výpoveď sa formuluje ako **tvrdenie**, ktoré má eliminovať prípadné pochybnosti:

(18) Ja som laborantka, robím v zdravotníctve...

(19) „Ja som optimista,“ vyhlásil premiér pred politikmi a zahraničnými diplomatmi.

Taktika subjektívnej informácie má intencionalitu sebakvalifikácie. Modifikátory negatívnej autocharakteristiky nenaznačujú oslabené ego hovoriaceho, ale odrážajú sebavnímanie vo funkcii ochrannej a regulačnej. Zdôrazňované výrazom *taký* reflektujú axiologickú dimenziu subjektivity a gradientnosť (zvyšujú mieru subjektívnosti). Ukazujú, že egoprezentácia hovoriaceho je mienená ako emocionálna prípusťka – pripúšťam, že som N:

(20) Ja som taký vôl, vždy vychádzam ľuďom v ústrety.

Konštrukcia konštatačnej konkretizácie sa používa v komunikačnej funkcii vyjadrujúcej **očakávanie** (21) a v antepozícii s kontaktovými partikulami (*vieš, viete, počuj*) **tvrdenie** a **vysvetlenie** (22 – 23):

(21) Ja som taký rojko a stále dúfam, že sa podarí obnoviť aspoň Jurkovičove Vodoliečebné lázně.

(22) Viete, ja som taký lokálpatriot. Veľmi rád som doma.

(23) Nie, odmietam bilancovať. Vieš, ja som vyštudovaný účtovník a viem, že bilancia je strašná robota.

Konštrukcia **Ja som ako N** + participium/adjektívum odráža zodpovednosť jedinca za svoje profesionálne konanie. Používa sa taktika objektívnej informácie. Hovoriaci akcentuje jednu stránku z kompetencií toho, kto vykonáva príslušné povolanie. Má spravidla vyšší status a u adresáta predpokladá menšiu informovanosť. Predikát tvorí osobný tvar sponového slovesa *byť* a *trpné participium*, resp. *adjektívum*. Výpovede vyjadrujú **zdôvodnenie**, ktoré vychádza zo všeobecne akceptovanej roly vykonávanej profesie a konzekvencií, ktoré z nej vyplývajú. Egoprezentácia sa

pohybuje akoby v rámci požadovaného *ja* a má sčasti etický rozmer, ktorý vyplýva z povinností, záväzkov a zodpovednosti príslušnej roly. Vzťah medzi modifikátorom a predikatívnou časťou výpovede „je založený na implikácii, keďže dôsledok nie je nevyhnutne logický“ (Ivanová, 2016, s. 162). Modifikátor má voľnú pozíciu vo vete. Z komunikačno-pragmatického hľadiska sa konštrukcia uplatňuje v komunikačnej funkcii **poúčania**:

(24) Ja som ako exekútor viazaný mlčanlivosťou. → Ako exekútor som viazaný mlčanlivosťou.

Vysvetľovaciú konkretizáciu prezentujú dve konštrukcie: konštrukcia s atributívnou vedľajšou vetou a konštrukcia s prísudkovou vedľajšou vetou. Vyjadrujú súvislosti spresňovania modifikátora a používajú sa ako reakcia hovoriaceho na implicitnú otázku: *Kto som ja?* Obligatornou súčasťou oboch konštrukcií je zámeno *ten*.

V konštrukcii **Ja som ten N, ktorý...** s atributívnou vedľajšou vetou je zámeno *ten* antepované pred modifikátorom a signalizuje vyňatie hovoriaceho zo skupiny rovnakých, resp. podobných individualít, teda zúženie rozsahu množiny entít, na ktoré referuje. Vo funkcii operátora je relačný operátor *ktorý*. Informačne nosnou časťou súvetia je hypotaxa, ktorá zabezpečuje explikáciu. K. Buzássyová (1977, s. 82) poukazuje na korelatívnu funkciu ukazovacieho zámena so vzťažným zámenom, na identifikáciu mena s tým, čo je uvedené v nasledujúcej vzťažnej vete, ktorá obsahuje informáciu z komunikačného hľadiska dôležitú pre určenie mennej skupiny:

(25) Ja som ten chalan, ktorého si videla v piatok.

(26) Ja som ten nešťastník, ktorý všetko zavinil.

V type **Ja som ten, kto/čo...** so vzťažnou prísudkovou vedľajšou vetou záväzne prítomné zámeno *ten* možno ponímať ako pronominálny substitút substantíva. Konštrukcia *ja som ten* plní funkciu tematického introduktora (termín je podľa Ivanová, 2016, s. 154), vzťažná veta tvorí rematickú časť výpovede. Vo funkcii operátorov sú relačné pronominá *kto* a *čo*⁹. Funkciu modifikátora preberajú konštrukcie *ten, kto + verbum*; *ten, čo + verbum*. Vedľajšia veta je akoby parafrázou slovotvorných významov deverbatívnych substantív, porov. „ten, kto robí to, čo pomenúva (motivujúce) sloveso“. Z komunikačno-pragmatického hľadiska sa konštrukcie uplatňujú v komunikačnej funkcii **konštatovania** (27), **uistenia** (28):

(27) Ja som ten, čo víťazí.

(28) Môžem vás uistiť, že ja som ten, kto takéto veci trpieť nebude.

Kumulovanú konkretizáciu v slovenčine vyjadrujú tri typy konštrukcií. V konštrukcii **Ja som aj N** hovoriaci prostredníctvom partikuly *aj* vyberá jeden so-

⁹ Doklady potvrdzujú tendenciu neutralizácie v používaní rodového operátora *kto* a bezrodového operátora *čo*.

ciálny status, pri ostatných nepovažuje za nutné, aby ich uviedol. Vychádza z toho, že adresátovi sú známe:

(29) Ale ja som aj otec dvoch detí a z toho dôvodu mám určité hodnoty...

V konštrukcii **Ja som aj N, aj Z** hovoriaci prostredníctvom zdvojeného operátora *aj* – *aj* súbežne akcentuje dve zo svojich sociálnych rolí. Výpovede spravidla odrážajú vyššiu mienku o sebe:

(30) Nakoľko ja som aj moderátor, aj choreograf, bohužiaľ, musel som sa zhostiť takej úlohy, že budem dva v jednom, tak dnes budem aj moderovať, aj tancovať.

(31) Ja som aj cukor i bič.

Konštrukcia **Ja som aj ako N, aj ako Z** je realizovaná operátormi *aj ako* – *aj ako*. V pozadí kumulovanej konkretizácie je síce opozičný, ale vzájomne sa nevylučujúci protiklad sociálnych statusov, ktoré hovoriaci považuje za nutné zdôrazniť. Taktika objektívnej informácie sa uplatňuje formou adície nových faktov:

(32) Ja som aj ako minister, aj ako občan veľmi rád, že sa najvyšší predstavitelia Maďarska dištancovali od tejto záležitosti.

Relativizovaná konkretizácia sa formuluje prostredníctvom konštrukcie **Ja som part N**. Signalizujú ju partikuly *iba*, *len*¹⁰, *takpovediac*, *aj tak*, *i tak* a i. Konštrukcia poukazuje na presúvanie zodpovednosti, na ústupok zo stanovísk hovoriaceho. Vnáša identifikačne znepodstatnené (nivelizované) sebauposudzovanie, ktoré môže mať korene v ochrannom sebaoponovaní. Neznamená však oslabené ego, ale stavia na (predstieranej) skromnosti, ktorou hovoriaci navonok minimalizuje svoj sociálny status alebo sebauposudzovanie. Uplatňuje sa taktika objektívnej aj subjektívnej informácie:

(33) Ja som iba investor.

(34) Ja som iba hlupák...

Antepozíciou operátorov *aj tak* sa podčiarkuje platnosť modifikátora napriek predchádzajúcim alebo iným okolnostiam. Hovoriaci akoby prichádzal so záverom, „posledným slovom“ týkajúcim sa svojho statusu:

(35) „Ja som aj tak samouk,“ povedal Jožo a sadol si na stoličku.

Relativizovaná konkretizácia má dve ďalšie podoby rozšírenia. **Relativizovaná kontrastívna konkretizácia** prezentovaná konštrukciou **Ja som part N a nie Z** dáva hovoriacemu možnosť zdôrazniť svoj sociálny status prostredníctvom odmietnutia iného, ktorý mu prisudzuje okolie. Taktika objektívnej informácie spája teda potvrdenie jednej sociálnej roly a explicitné odmietnutie inej (36). **Relativizo-**

¹⁰ Častice *iba*, *len* sa v konštrukciách realizujú vo významoch, v ktorých sa prelína vysvetľovanie, zdôrazňovanie a hodnotenie.

vaná adverbatívna konkretizácia je zastúpená konštrukciou **Ja som part N, ale Z**. Hovoriaci zo svojich dvoch rolí jednu relativizuje a druhú vyzdvihuje (37):

(36) Ja som len svedník a nie vyšetrovateľ.

(37) Ja som síce lekár, ale ortopéd.

Tautologická konkretizácia konštrukcie **ja som ja** vychádza akoby z princípu stotožnenia sa so sebou. Kým v psychológii sa totožnosť so sebou samým poníma ako *zážitok identity* (Nakonečný, 2009, s. 122), v jazykovom obraze sa používa ako podčiarknutie vlastnej individuality, ktorá sa uplatňuje na pozadí kontextuálnej adverbatívnosti, resp. kontrastu. Pre tautologickú konkretizáciu je zásadný kontext, ktorý „potláča ikonické označovanie samého seba a aktualizuje ideu autonómnosti osobnosti“ (Norman – Plotnikova, 2016, s. 117). Výsledkom je kontextová inkongruencia, protikladné porovnávanie, protirečenie (kontradikcia). Tautológia *ja som ja* patrí v slovenčine k najpreferovanejším (Sokolová, 2015a). Konštrukcia má funkciu argumentácie:

(38) Každý je predsa sám sebou. Ty si ty, ja som ja.

(39) Starosta je starosta a ja som ja.

Potvrdzujúcu konkretizáciu vyjadrujú dve konštrukcie. Konštrukcia **To som ja, N** je vysvetľovacia. Z pohľadu aktuálneho členenia výpovede časť *to som ja* prezentuje tému, presnejšie plní funkciu tematického introduktora. Rematický modifikátor má pozíciu osamostatneného vetného člena. Hovoriaci realizuje taktiku objektívnej informácie. Konštrukcia je viazaná na konkrétnu komunikačnú situáciu, v ktorej hovoriaci a adresát nie sú vo vizuálnom kontakte (napr. pri telefonickom rozhovore, pri zaklopaní na dvere, keď je reakciou na otázku *Kto je to?*, resp. *Kto je tam?*). Modifikátor možno elidovať, lebo je dodatkom komunikácie, kým *to som ja* je nosnou výpoveďou interpersonálnej komunikácie. Porov.:

(40) To som ja, Martin.

(41) Zuzka, počuješ? To som ja, otec.

Konštrukcia **N, to som ja** je vybudovaná na metonymii a s ňou spojených súvislostných vzťahoch implikácie. V hĺbkovej rovine predstavuje identitu *idem*, ktorá vychádza z princípu totožnosti. Fakty sa prezentujú v gnómicom význame prázenta. Jadrom výpovede je modifikátor, ktorý má funkciu dislokovanej rémy. To znamená, že dôraz vo výpovedi je na rematickom apelatíve, ktoré je vytýčeným vetným členom. Témou vo výpovedi je intonačne (resp. graficky) odlišená konštrukcia *to som ja*. Hovoriaci uplatňuje taktiku subjektívnej informácie:

(42) Surrealizmus – to som ja.

(43) Zákon, to som ja.

Niektoré výpovede sa spájajú s konkrétnymi osobnosťami a v kultúrnej pamäti majú povahu citátových výrokov, napr.:

(44) Táto kniha, to som ja. (P. Bezák)

(45) Štát, to som ja. (Ľudovít XIV.)

3.2.2. JA v negovaných konštrukciách

Použitie negovaných konštrukcií je výrazom reflexívnej tenzie v subjektivite hovoriaceho vyvolanej tlakom okolia. V prípade egoprezentácie hovoriaci musí mať osobný dôvod na negáciu vlastných egoprojekcií. Dôvodom je nesúlad, resp. „súladný nesúlad“ medzi sebaopisovaním hovoriaceho a názorom komunikačného partnera alebo širšieho okolia. Intenciou negovaných konštrukcií je oslabiť, spochybniť alebo vyvrátiť cudziu mienku, t. j. zmeniť postoje. Preto si vyžadujú kontext alternatív, zdôvodnenia. Egoprezentácia je tu reakciou hovoriaceho, ktorý sa demonštratívne dištancuje od mienky okolia, naruša, resp. koriguje očakávania adresáta. Keďže sa uskutočňuje z nevyhnutnosti odmietnutia, resp. korigovania faktov, má motiváciu akoby „vynútenej“ egoprezentácie. Doklady ukazujú, že postoj hovoriaceho nie je defenzívny, ale dôrazne odmietavý, ba až ofenzívny.

Negovaná konštatčná konkretizácia je zastúpená konštrukciou **Ja nie som N**. Z pohľadu aktuálneho členenia výpovede časť *ja nie som* je tematická, rémou je modifikátor. Ak sú modifikátorom pomenovania záporných axiologických hodnôt, na zvýšenie miery subjektívnosti a umocnenie odmietavej identifikácie sa používajú vymedzovacie deiktiká *nijaký, žiadny*. Zámenami sa zdôrazňuje rematickosť mena. Konštrukcia sa používa v komunikačnej funkcii **námietky** (46) a **ohradenia sa** – v iniciálovej pozícii sú frazeologizované výrazy (*no*) *dovoľ!*; (*no*) *dovoľte!*; *to si vyprosím!* (47):

(46) Ja nie som konfliktný človek.

(47) To si teda vyprosím, ja nie som žiadny idiot!

Intencionalita nesúhlasu je evidentná, keď je na mieste modifikátora proprium odkazujúce na konkrétnu, jedinečnú individualitu (v pozícii proprii sú tzv. precedentné mená). Hovoriaci sa s rôznou mierou razancie dištancuje a odmieta mystifikáciu osobnostného stotožňovania, v pozadí ktorého je opozícia *ja – on*, napr. *ja* (Miro Žbirka) – *on* (Alan Delon):

(48) Ja nie som Alain Delon... (Miro Žbirka)

(49) Ja nie som Goliáš. Skôr útlý Dávid. (Milan Rúfus)

Negovaná vysvetľovacia konkretizácia konštrukcií **Ja nie som ten N, ktorý...** a **Ja nie som ten, kto/čo...** vyjadruje odmietnutie tej sociálnej roly, ktorú spresňuje vedľajšia veta. Dochádza tu ku konfrontácii mienky hovoriaceho a mienky ad-

resáta, resp. jeho okolia. Konštrukcia sa používa v komunikačnej funkcii **námietky** (50), ktorá sa prelína s komunikačnou funkciou **uistenia** (51):

(50) Ale ja nie som ten hráč, ktorý stoj čo stoj musí skórovať.

(51) Ja nie som ten, čo kradne.

Negovanú gradačnú konkretizáciu¹¹ zastupuje konštrukcia *Ja nie som part N, ja som aj Z*. Hovoriaci prezentuje akoby korektúru neúplných faktov o sebe samom. Negácia má vlastnosti expletívnej negácie (Padučeva, 2014; Sokolová, 2015b), keďže má prevrátenú polaritu záporu a kladu (formou negácie sa vyjadruje zmysel afirmácie). Operátor *len* v doklade (52) navonok dodáva odtienok obmedzenia, ale s negáciou vytvára priestor na jeho začlenenie do výpočtu ďalších sociálnych rolí hovoriaceho:

(52) Ja nie som len fotograf, ja som aj turista a niekedy i horolezec... → Ja som aj fotograf, aj turista, aj horolezec...

Negovaná kumulovaná konkretizácia sa vyjadruje prostredníctvom zdvojennej negácie, v pozadí ktorej je negovaná konjunkcia, vychádzajúca z paralelnej platnosti negovaných faktov. V konštrukcii ***Ja nie som ani N, ani Z*** má tak zásadné postavenie zdvojený operátor *ani – ani*. Konštrukcia je záporným pendantom konštrukcie ***Ja som aj N, aj Z***. Hovoriaci sa distancuje od oboch alternatív sociálnych rolí, ktoré sa mu prisudzujú:

(53) Ja nie som ani politik, ani štátny zamestnanec.

(54) Ja nie som ani zbabelec, ani zradca.

Negovanú kontrastívnu konkretizáciu prezentuje konštrukcia ***Ja nie som N, ja som Z***. Konštrukcia má charakter dvoch protikladných indexácií. Vychádza z odmietnutia roly, ktorú hovoriacemu pripisuje okolie, a potvrdenia tej roly, ktorú si pripisuje samotný hovoriaci. Inak povedané, kým N odráža očakávanie adresáta, Z je pomenovanie, ktoré používa hovoriaci s cieľom svojej rehabilitácie (Norman – Plotnikova, 2016, s. 114). Funkciou je vylúčenie negatívnych konzekvencií pre hovoriaceho, vyplývajúcich z rôznych sociálnych rolí:

(55) Ja nie som politik, ja som herec.

Použitie vlastného mena znamená korektúru neplatného faktu, napr. v doklade (52) odmietnutie individualizovanej identifikácie s osobou menom Igor a potvrdenie autoreferencie – ja som ten, ktorý sa volá Ivan:

(56) Ja nie som Igor, ja som Ivan!

¹¹ Na sémantický vzťah stupňovania realizujúci sa v tomto type konštrukcie ma upozornili recenzenti.

Negovaná adverzatívna konkretizácia konštrukcie **Ja nie som N, ale Z** znamená razantné odmietnutie jedného statusu a potvrdenie iného. Hovoriaci sa na jednej strane dištancuje od očakávaní adresáta a zároveň uskutočňuje nápravu uvedením správnych faktov. Konštrukcia sa často používa pri konfrontácii etnických postojov. Má komunikačnú funkciu **námietky** (57), resp. **dôrazného upozornenia** (58):

(57) Ja nie som Čech, ale Slovák...

(58) Musím ťa dôrazne upozorniť, že ja nie som Stanislav Dančiak, ale Stano Dančiak.

Negovaná komparatívna konkretizácia má svoje vyjadrenie v konštrukcii **Ja nie som ako N**. Konštrukcia je určená na korektúru neplatného faktu, t. j. hovoriaci nemá vlastnosti, ktorými sa vyznačuje N, takže odmieta osobnostné porovnávanie. Propriá sú, podobne ako v konštrukcii *ja nie som N*, tzv. precedentné mená. Označujú konkrétnu osobnosť – spravidla v jednej z jej rolí.

(59) Ja nie som ako Habera... (Peter Nagy)

Negovaná tautologická konkretizácia v konštrukcii **Ja nie som ja** má intencionalitu odmietania. Vykazuje analógiu s konštrukciou *to nie som ja*. Zmysel nadobúda v kontexte doplnenia nových informácií tak, aby výpoveď bola akoby korektúrou známych faktov:

(60) Ja nie som ja; som len variáciou života, som len jeho atómom.

4. ZÁVER

Konštrukcie egoprezentácie sú výrazom prirodzenej orientácie človeka vo svete a v jazyku. Sú vyvolané intenciou konformity subjektu s jeho vlastným sebaponímaním. Identita osobná a identita sociálna sú vo vzťahu dynamickej rovnováhy. Konštrukcie s explicitným *ja* sú v slovenčine konštrukciami zdieľaného *ja*. Sú výrazom prevažovania pragmatickej relevancie jednej identity *ja* nad druhou. Zvýrazňujú alebo neutralizujú diskrepancie medzi akoby skutočným *ja* a požadovaným *ja*. Pohybujú sa v hraniciach súladu, nesúladného súladu, súladného nesúladu a nesúladu, rozporu medzi sebaavtážnym posudzovaním a posudzovaním zo strany okolia. Narativizovaná sebareflexia a sebaexpresia dokazujú aktívne zaangažovanie sa subjektu do procesov vlastného hodnotenia. Majú referenčný vektor na hovoriaceho a komunikačný vektor na adresáta (pričom sa naplňajú alebo nenapĺňajú očakávania adresáta). Vyúsťujú do takej egoprezentácie, ktorú hovoriaci koncipuje s ohľadom na seba a aj na adresáta.

Cieľom egoprezentácie je akceptovanie osobnej aj sociálnej kategorizácie hovoriaceho komunikačným okolím. Keďže samotné kategorizácie majú konsenzuál-

ny a dohadovaný status, v konštrukciách egoprezentácie sa reflektuje konštelácia súhlasných a odmietavých postojov hovoriaceho, ktorý sa buď stotožňuje s mienkou okolia, alebo ju odmieta. Variabilita konštrukcií odráža rôznosť postojových konštelácií. Kognitívne aj diskurzívne sa rozlišuje aspekt prezentujúceho sa *ja* – iniciátora egoprezentácie, resp. aspekt prezentovaného *ja* – korektora egoprezentácie. V prvom prípade je egoprezentácia smerujúca k akcentácii *ja*, v druhom prípade ide o egoprezentáciu smerujúcu k akcentácii sociálneho alebo individuálneho statusu. Táto dvojakosť má korene v dualite sebareflexie, v ktorej je zakotvené *ja* ako subjekt činnosti (činnostné *ja*) a *ja* ako objekt vlastnej reflexie.

Z pohľadu komunikácie je egoprezentácia predovšetkým komunikačná stratégia, v ktorej manévrovací priestor umožňuje hovoriacemu uplatniť taktiky objektívnej aj subjektívnej informácie a rôznosť ilokučných intencionalít. Komunikačné funkcie výpovedí sú limitované konvenciami komunikačných situácií. Majú povahu úzu a vychádzajú z jazykového, kultúrno-historického a sociálneho kontextu.

Intencionalita egoprezentácie je persuzívna. Konštrukcie majú charakter praktickej (neanalytickej) argumentácie. Fakty sú selektované a usporiadané z pohľadu relevancie, čo ovplyvňuje výber modifikátora a jeho umiestnenie v konštrukcii aj z aspektu aktuálneho členenia. Kumulácia modifikátorov odráža schopnosť človeka prezentovať samého seba súčasne vo viacerých rolách. Roly majú pritom rôznu objektívnu aj subjektívnu relevanciu a stabilitu. Odrážajú snahu o komplexnejšiu identifikáciu. Potvrdzujú, že kumulácia vyplýva zo samotnej logiky egoprezentácie.

Rozsiahly súbor konštrukcií egoprezentácie poskytuje hovoriacemu eventualitné aj disjunktívne možnosti. Egoprezentácia sa síce odvíja od ambivalentného postavenia *ja*, ale smeruje k vyhranenosti jeho diskurzívnej sebatpotvrdzujúcej určenosti.

Literatúra

- BODNÁROVÁ, Martina: Osobné zámená *ja* a *on* v komunikačných súvislostiach. In: Jazykovedný časopis, 2016, roč. 67, č. 2, s. 107 – 124.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Kategória určenosti v maďarčine a v slovenčine. In: Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. Ed. F. Šima. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 60 – 132.
- DOLNÍK, Juraj: Egolinguistika. In: Slovenská reč, 2008, roč. 73, č. 5, s. 257 – 270.
- DOLNÍK, Juraj: Interpretácia ako konštituent človeka, komunikácie a porozumenia. In: Jazykovedný časopis, 2013, roč. 64, č. 2, s. 93 – 108.
- DUDOK, Miroslav: Deiktické identifikátory. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. Juraj Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 387 – 400.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- HARRÉ, Rom – GILLET, Grant R.: Diskurz a myseľ. Úvod do diskurzívnej psychológie. Bratislava: Iris 2001. 214 s.
- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. 2., upr. a dopln. vydanie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2016. 284 s.
- IVANOVÁ, Martina: Modálnosť a modálne verbá v slovenčine. Opera Linguistica 15/2017. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2017. 310 s.

- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Operátory príčinného vzťahu. In: Kesselová, Jana a kol.: Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine. Synchronia – diachronia – ontogenéza. Bratislava: Veda 2013, s. 82 – 100.
- KESSELOVÁ, Jana: Implicitná a explicitná autoreferencia v dialógu. In: Slovenská reč, 2018, roč. 83, č. 1, s. 7 – 22.
- KLIKOVÁ, Alice: Mimo princíp identity. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΖΟΦΙΑ 2007. 398 s.
- MACEK, Petr: Sebesystém, vztah k vlastnému já. In: Sociální psychologie. Eds. J. Výrost – I. Slaměník. 2. přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Grada 2008, s. 89 – 107.
- Mluvnice češtiny 3. Skladba. Praha: Academia 1987. 748 s.
- NAKONEČNÝ, Milan: Sociální psychologie. Praha: Academia 2009. 498 s.
- PADUČEVA, Jelena Viktorovna: Ekspletivnoje otricanije i semantika sojuza POKA. In: Jazyk. Konstanty. Peremennyje. Sankt Peterburg: Aleteja 2014, s. 339 – 350.
- RICOEUR, Paul: Oneself as Another. Chicago: The University of Chicago Press 1992. 374 s.
- SIVÁK, Jozef: K prekladu výrazu *soi(-meme)* vo svetle *soi-meme comme un autre* P. Ricoeura. In: Filozofia, 2010, roč. 65, č. 9, s. 907 – 909.
- SOKOLOVÁ, Jana: Komunikačný aspekt nominálnych tautológií typu *obchod je obchod*. In: Slovenská reč, 2015a, roč. 80, č. 3 – 4, s. 157 – 176.
- SOKOLOVÁ, Jana: Spojka *kým* v sémantických a komunikačných súvislostiach. In: Jazykovedný časopis, 2015b, roč. 66, č. 1, s. 17 – 40.
- ZIMOVÁ, Ludmila: Vyjadřování podmětu osobními zájmeny 1. a 2. osoby. In: Naše řeč, 1988, roč. 71, č. 1, s. 22 – 32.

Internetové zdroje

- [1] Slovenský národný korpus. Verzia prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 15. 6. 2018].
- [2] NORMAN, Boris – PLOTNIKOVA, Anna: Semantika konstrukcij so značenijem social'noj samo-identifikacii i samoprezentacii v ruskom jazyke. In: Quaestio Rossica, 2016, Vol. 4, No. 4, p. 107 – 120. Dostupný na: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/43995/1/qr_4_2016_07.pdf [cit. 23. 4. 2018].
- [3] VAŇKOVÁ, Ingrida: Život ako Story – Ja ako text. Naratívne perspektívy v skúmaní osobnej identity človeka. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2017. 93 s. Dostupný na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Vankova2> [cit. 15. 6. 2018].

O HRIVNE VO FRAZEOLÓGII Z ASPEKTU BIBLICKÝCH FILIÁCIÍ (úvahy motivované frazémou *prispiet' svojou hrivnou*)

Viera Kováčová

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Ružomberok

KOVÁČOVÁ, Viera: The Term “*hrivna*” in Phraseology from the Aspect of Biblical Affiliations (Reflections Motivated by the Phraseme *prispiet' svojou hrivnou*). Slovak Language, 2018, Vol. 83, No 3, pp. 277-291.

Abstract: The paper focuses on the phraseme *prispiet' svojou hrivnou* [to give one's mite to smth.], taking into account a wider Slavonic comparison framework. The comparison of semantic phraseological equivalents in individual Slavonic languages [Slovak, Czech: *prispiet' svojou hrivnou* – *přispět svou hřivnou*; East Slavonic and South Slavonic languages: *vnosit' (dat') svoju leptu*] reflects the differences in the established monetary intra-phrasemes (*the lepton* – the name of a small Greek coin of little value, and “*hrivna*” – a unit of weight of precious metals, mainly gold and silver, in medieval Central and Eastern Europe, and also used as a type of currency before the use of minted coins was established). Since scholarly phraseology literature considers the phrasemes *prispiet' svojou hrivnou*, *vnosit' (dat') svoju leptu* [to give one's mite to smth.] as biblically motivated units, the author of the paper raises the question of what factors were involved in shaping the biblical nature of the phraseme *prispiet' svojou hrivnou*, which, in the context of Slavonic languages, is used only in Slovak and Czech languages.

Key words: Slovak term *hrivna*, term *lepton*, the Bible – the New Testament, semantic phraseological equivalents in Slavonic languages

ÚVOD

Podnet na napísanie tohto príspevku nám poskytl diela venujúce sa biblickej frazeológii špecificky z aspektu jej pramennej zviazanosti s Bibliou. Dané diela pri objasňovaní vzťahových relácií *biblický pretext* – *frazéma biblického pôvodu* totiž identifikačne odkazujú aj na príslušné miesto či miesta v biblických textoch, s ktorými je tá-ktorá frazeologická jednotka (ďalej aj FJ) zviazaná, z ktorých pochádza či vychádza. V tomto príspevku pozornosť venujeme frazému *prispiet' svojou hrivnou*, keďže sa nám javí, že jej pramenná filiácia s istými časťami novozákonných textov, na ktoré odkazujú viaceré frazeologické práce ako na východiskové, roztvára priestor na širšiu reflexiu. Pre naše úvahy sa ako osobitne podnetný javí širší slovanský komparačný rámec: porovnanie sémantických frazeologických ekvivalentov v jednotlivých slovanských jazykoch (porov. napr. slov. *prispiet' svojou hrivnou*, rus. *vnosit' svoju leptu*) a zamyslenie sa nad ich vzťahovými súvislosťami s príslušnými časťami Biblie na základe prekladov novozákonných biblických textov naznačuje v medzijazykovom porovnaní diferencovanosť vzťahu jednotlivých ekvivalentov k biblické-

mu textu. Naznačené rozdiely v pramenných vzťahových súvislostiach sémantických ekvivalentov *vnosiť svoju leptu* a *prispiet' svojou hrivnou* tak pre FJ *prispiet' svojou hrivnou* aktualizujú otázku jej biblických relácií, a teda zamyslenia sa nad faktormi, ktoré v prácach venujúcich sa biblickej frazeológii vedú k signalizácii jej biblického charakteru.

FRAZÉMA *PRISPIEŤ SVOJOU HRIVNOU* VO VYBRANÝCH FRAZE- OLOGICKÝCH PRÁČACH

Jazykovedné práce zamerané na biblickú frazeológiu hodnotia frazému *prispiet' svojou hrivnou* ako biblicky motivovanú: zaraďujú ju medzi nepriame biblizmy, čiže medzi jednotky, ktoré sa v Biblii ako ustálené jazykové prostriedky síce nevyskytujú (v Biblii nemajú svoj výrazový náprotivok), sú však utvorené na biblickom základe (porov. klasifikáciu biblizmov¹ uplatnenú v diele *Z biblickej múdrosti* autorov D. Baláková, H. Walter, V. M. Mokijenko, 2015, s. 276 – 277). Odborná domáca i zahraničná frazeologická literatúra frazému *prispiet' svojou hrivnou* s významom „pomôcť niečím, svojimi schopnosťami, vlastným pričinením“ motivačne usúvzťahuje s časťami dvoch novozákonných textov – s Evanjeliom podľa Marka (Mk 12, 41-44) a s Evanjeliom podľa Lukáša (Lk 21, 1-4) (porov. napr. *Lepta biblejskej múdrosti*, 1. zv., 2017, s. 223 – 227; Baláková – Walter – Mokijenko, 2015, s. 130; Stěpanova, 2009, s. 114; Stěpanova, 2013, s. 186; Baláková – Kováčová, 2017, s. 194). Príslušné časti evanjelií prinášajú príbeh o obete chudobnej vdovy, ktorá do chrámovej pokladnice odovzdala (v protiklade k boháčom dávajúcim mnoho) len dve drobné mince. Ježiš v slovách adresovaných svojim učeníkom stavia hodnotu jej daru nad hodnotu darov ostatných, pričom v tomto hodnotení sa „na prvé miesto nedostáva materiálna cena jej daru, ale jeho integrita vo vzťahu k prostriedkom, ktorými disponovala na živobytie“ (Marek – komentáre k Novému zákonu, 2013, s. 744). Kým ostatní dávali zo svojho nadbytku, vdova vo svojej chudobe odovzdala v podstate všetko, čo mala (porov. Mk 12, 44; Lk 21, 4).

V porovnávacom pohľade do frazeologického fondu slovanských jazykov FJ *prispiet' svojou hrivnou* vystupuje ako ekvivalent FJ *vnosiť (dať) svoju leptu*. Odborná literatúra pritom špecificky reflektuje odlišnosti v názvoch platidiel *leptón* verzus *hrivna*, ako o tom svedčia práce konfrontujúce príslušný komponent vo frazeologickej stavbe jednotky v niekoľkých vybraných slovanských jazykoch: L. Stěpanová (2009, 2013) vo svojich príspevkoch venuje pozornosť názvu platidla v komponentovom zložení frazémy ako súčasti frazeologického fondu slovenského, českého

¹ Klasifikačný prístup, v ktorom sa reflektujú priame a nepriame biblizmy, vychádza z chápania biblickej frazeológie v širšom zmysle: za jej súčasť sa považujú nielen jednotky (viac-menej) citátové, ale aj jednotky, ktoré sú Bibliou motivované či vďaka Biblii rozšírené (bližšie Baláková – Walter – Mokijenko, 2015, s. 31 – 32, 274 – 282; Baláková – Mokijenko, 2016, s. 114 – 115).

a ruského jazyka, autori kolektívneho diela *Z biblickej múdrosti* (Baláková – Walter – Mokijenko, 2015, s. 29) k týmto trom porovnávaným jazykom pridávajú ukrajinčinu (slovenčina, čeština: *hrivna*; ruština, ukrajinčina: *leptón*). Možnosť porovnávacieho rozmeru v slovanskom rámci rozšírilo (presnejšie poskytlo možnosť celoslovanského prehľadu) nedávne vydanie dvojzväzkového medzinárodného slovníka *Lepta biblejskoj mudrosti*² (hl. red. Ivanov – Mokijenko, 2017). Toto lexikografické dielo predstavuje 130 vybraných okrídlených výrazov, frazém pochádzajúcich či vychádzajúcich z Biblie celkovo až v 19 jazykových mutáciách (slovanské i neslovanské jazyky).³ Lexikografické zachytenie príslušných frazeologických ekvivalentov v slovanských jazykoch tak dokladá (*Lepta biblejskoj mudrosti*, 1. zv., 2017, s. 223 – 227), že v ruštine, bieloruštine, ukrajinčine, bulharčine, macedónčine a srbčine v rámci frazeologického obrazu *sa vnáša* či *dáva lepta*,⁴ v slovinčine a chorvátčine *obolos* (*obol*),⁵ v slovenčine a češtine *sa prispieva hrivnou*.⁶

Ako sme už spomenuli, doterajšie frazeologické práce reflektovali istú medzijazykovú lexikálnu rozmanitosť prejavenu v názve platidla. Vychádzajúc z frazeologického fondu niekoľkých slovanských jazykov, pristupovali k nej zvyčajne s odkazom na odlišnú hodnotu spomenutých platidiel; zatiaľ čo *leptón* a *obolos*⁷ sú názvami gréckych drobných mincí (čiže ide o mince len s malou hodnotou), *hrivna* je jednotkou hmotnosti drahých kovov (striebra či zlata). Komponentová rozmanitosť

² Pri tomto diele možno spomenúť aj jeho širšiu genézu: s *Leptou biblejskej mudrosti* sa totiž prvýkrát stretávame v roku 2012. V tejto východiskovej verzii slovník na príklade 130 frazém prináša porovnanie biblického frazeologického fondu ruského, slovenského a nemeckého jazyka (*Lepta biblejskoj mudrosti. Kratij rusko-slovacko-nemeckij slovar krylatych slov*, 2012). V roku 2014 sa porovnávací pohľad rozširuje o ekvivalenty z fondu anglického, bieloruského a ukrajinského jazyka (*Lepta biblejskoj mudrosti. Biblejskije krylatyje vyraženija i aforizmy na ruskom, anglijskom, belorusskom, nemeckom, slovackom i ukrajinskom jazykach*, 2014). Najnovšia verzia slovníka *Lepta biblejskoj mudrosti* (s podtitulom *Rusko-slavianskij slovar biblejskich krylatych vyraženij i aforizmov s sootvetstvijami v germanskich, romanskich, armianskom i gruzinskem jazykach*) spracúva vybrané biblické frazémy v rámci porovnávacieho pohľadu do frazeologického fondu devätnástich jazykov.

³ Ide o jednotky patriace do frazeologických fondov ruštiny, slovenčiny, nemčiny, angličtiny, bieloruštiny, ukrajinčiny, arménčiny, bulharčiny, gruzinčiny, taliančiny, španielčiny, macedónčiny, poľštiny, srbčiny, slovinčiny, francúzštiny, chorvátčiny, češtiny a švédčiny.

⁴ rus. вносить/внести [свою] лепту во что
bieloruš. уносіць/унесці [сваю] лепту; уносіць/унесці свой уклад у што
ukr. вносити/внести свою лепту у що
bul. давам/дам своята лепта
mac. da ja dađe svojata lepata za neшто

⁵ slovin. dati (priložiti) svoj obolos (obol)
chor. davati/dati [svoj] obol

⁶ slov. prispieť svojou hrivnou
češ. přispět svou hrivnou

V prípade poľského jazyka pozri poznámku pod čiarou č. 11.

⁷ Malá starogrécka minca – v prenesenom význame: „malá peňažná suma, malý, nepatrný príspevok, milodar ap.“ (heslo *obolos* i *obolos* Slovník slovenského jazyka, 2. zv., 1960; dostupný na: <http://slovníky.juls.savba.sk/?d=peciar>).

v zložení sa predstavovala na osi internacionálne – národné so zohľadnením odlišností podmienených neidentickosťou prekladového východiska, a teda neidentickými prekladmi biblických textov do národných jazykov.⁸ Vysvetľovacia pozornosť sa pritom upriamovala explicitne na *leptón* (*leptu*): intrafrazematické ustálenie tohto komponentu sa objasňuje v intenciách prekladu biblického textu z gréckej predlohy (a teda aj v protiklade k prekladom vychádzajúcim z latinskej predlohy, v ktorých názov starogréckej mince v príslušných častiach novozákonného evanjelia svoje zastúpenie nemá). *Hrivne* sa v príslušných prácach už samostatná výkladová pozornosť nevenovala.⁹ Keďže v čase vzniku týchto prác autori ešte nemali k dispozícii celoslovenský diapazón frazeologických ekvivalentov, ale mohli vychádzať len z čiastkovej porovnávacej slovanskej bázy, autori diela *Z biblickej múdrosti* považujú za istý paradox, že pomenovanie gréckej mince sa zachovalo *len* v ruštine a ukrajinčine (Baláková – Walter – Mokijenko, 2015, s. 29).¹⁰ Celoslovenský porovnávaci kontext vytvorený dielom *Lepta biblejskej mudrosti* však už zreteľne ukazuje, že časticu *len* v danom konštatovaní treba vypustiť; pomenovanie starogréckej medenej mince má svoje nesporne široké jazykové intrafrazematické ustálenie, a to v rámci frazeologického fondu východoslovenských a južnoslovenských jazykov. Zdôrazňujúcu časticu *len* však možno funkčne využiť, a to smerom k slovenskému a českému jazyku: *len* v týchto (západo)slovenských jazykoch¹¹ sa totiž intrafrazematicky ustálil výraz *hrivna*, pomenovanie starej váhovej jednotky drahých kovov. A práve táto skutočnosť objasňuje v úvode predstavený okruh otázok iniciovaný úvahou, či v prípadoch FJ *vnosiť* (*dať*) *svoju leptu* a *prispiet' svojou hrivnou* (čes. *prispět svou hrivnou*) možno uvažovať o identickom východisku vzťahujúcom sa na evanjeliový príbeh o obete chudobnej vdovy (Mk 12, 41-44; Lk 21, 1-4) (tak ako ho napokon, napriek kontradikcii v hodnote platidiel vo vzťahu k biblickému príbehu, predstavu-

⁸ Ak sa vrátíme k dielu *Z biblickej múdrosti*, hodno v tomto prípade spomenúť konštatovanie jeho autorov – plynúce zo širšieho porovnania ruského fondu biblizmov s biblizmami iných jazykov – o neidentickosti sociálno-kultúrneho prostredia v rámci grécko-slovenského (Slavia Otrhodoxa) a slovensko-latinského (Slavia Latina) areálu vrátane poukázania na odlišné prekladateľské tradície biblických textov (byzantská verzus latinská tradícia) (Baláková – Walter – Mokijenko, 2015, s. 30).

⁹ Na spresnenie uvedme, že isté pokusy o vysvetlenie rozdielnosti so zameraním na *hrivnu* predsa len nachádzame: L. Stěpanová v práci venovanej reáliám a mieram uplatneným v ruských a českých frazémach vyslovuje predpoklad, že „*рčení пріспѣт svou хривну не vznikло в чешком языке на základě чешского перевода Bible, але было превзато з чизію жызка*“ (2013, s. 186).

¹⁰ Ako zaujímavú uvádzajú autori skutočnosť, že v ukrajinčine – na rozdiel od slovenčiny a češtiny – slovo *hrivna* (názov súčasnej ukrajinskej platobnej jednotky) do biblického výrazu nepreniklo (Baláková – Walter – Mokijenko, 2015, s. 29).

¹¹ Za signifikantné možno považovať, že v prípade poľského jazyka *Lepta biblejskej mudrosti* (2017, 1. zv., s. 225) uvádza v motivačnom vzťahu k príbehu o obete chudobnej vdovy inú jednotku, a to jednotku *wdowi grosz*, výraz, ktorý, ako konštatujú autori *Z biblickej múdrosti* (Baláková – Walter – Mokijenko, 2015, s. 29), je známy vo väčšine európskych jazykov [napr. nem. *Scherflein der Witwe*, ruš. *лента вдовицы*, čes. *vdovi* (*vdovin*) *groš*].

je aj samotné dielo *Lepta biblickej mudrosti*). Začneme základným informačným pohľadom na preklad príslušných častí Markovho a Lukášovho evanjelia v slovenskom jazyku.

ZO SLOVENSKÝCH PREKLADOV MARKOVHO (12, 41-44) A LUKÁŠOVHO (21, 1-4) EVANJELIA

Slovenské preklady Biblie, ako je známe, vychádzajú predovšetkým z latinskej prekladovej predlohy, a tak na rozdiel od prekladov z gréčtiny v prekladoch z Vulgáty a Neovulgáty sa čitateľ novozákonných textov v príslušných pasážach Markovho a Lukášovho evanjelia s *leptónom* nestretne. Ako príklad uvedme ukážky z dvoch prekladov Nového zákona¹² vydaných v priebehu 20. storočia:

- „*tu prišla jedna chudobná vdova a vhodila dva peniažky, to jest štvrták.*“ (Mk 12, 42) // „*A uzrel i jednu chudobnú vdovu, ktorá vhodila dva haliere.*“ (Lk 21, 2) (Písmo sväté Starého a Nového zákona z latinského typického vydania Vulgaty na slovenský jazyk preložené, tzv. Svätovojeťská Biblia, 1926¹³);

¹² V súčasných slovenských prekladoch čerpajúcich z gréčtiny [Nový zákon podľa grécko-semitskej pôvodiny spracovaný Š. Porúbčanom (1968) a 1. zväzok komentárov k Novému zákonu (Marek, 2013), v ktorom je publikovaný odborný preklad z gréčtiny] sa pomenovanie *leptón* uplatňuje, porov.:

- „*Ale prišla istá chudobná vdova a vhodila dve leptá, to jest štvrt' asu.*“ (Mk 12, 42) // „*Videl aj akúsi chudobnú vdovu, čo hodila dve leptá.*“ (Lk 21, 2) (Nový zákon: preklad Š. Porúbčan, 1968);
- „*Prišla jedna chudobná vdova a dala dve leptá, čiže kvadrans.*“ (Mk 12, 42) [Marek – komentár k Novému zákonu, 2013].

Aj v jednom, aj v druhom prípade sa čitateľovi vysvetľuje približná hodnota mince neznámej z domácej platobnej sústavy: u Porúbčana v poznámkach pod čiarou uvedením približného ekvivalentu v slovenskej mene 20. storočia – haliera (Mk 12, 42: „*Dve leptá = akoby dva haliere.*“ – Lk 21, 2: „*Lepton je malý peniažek. Jeho hodnota sotva prevyšuje halier.*“), v komentári k Evanjeliu podľa Marka – v súlade s cieľmi tohto diela – sa vysvetľujúci aspekt uplatňuje širšie [porov. „*Jeden lepton bol najmenšou gr. platobnou mincou na území Sýropalestíny. Bol daný do obehu približne v r. 6 po Kr. Bola to medená minca, ktorá vážila asi 2 g a jej priemer bol približne 16 mm. V rab. spisoch je táto minca pomenovaná peruta. Vysvetlenie narátora približuje jej hodnotu a prerátava ju na hodnotu rímskych platidiel. Dve leptá zodpovedali jednému kvadransu. Štyri kvadransy mali cenu jedného strieborného asu. Šestnásť asov sa rovnalo jednému denáru, ktorý zodpovedal mzde palestínskeho remeselníka alebo roľníka (...). Denár mal teda v prepočte hodnotu 128 leptonov.*“ (Marek – komentár k Novému zákonu, 2013, s. 743)] vrátane príkladovej demonštrácie kúpnej sily [„*Za jeden lepton sa dal kúpiť maximálne jeden citrón.*“ (Marek – komentár k Novému zákonu, 2013, s. 743)].

Ekumenický preklad Biblie (3. vyd., 2015) odkazuje na *leptón* v poznámke pod čiarou vzťahujúcou sa na Lukášovo evanjelium (Lk 21, 2: „*Videl aj akúsi chudobnú vdovu, ako ta hodila dve drobné mince*“), v ktorej sa uvádza, že grécky *leptón* je najmenšou drobnou mincou v Galilei. Pri Mk 12, 42 („*Tu prišla jedna chudobná vdova a vhodila dve drobné mince, dovedna kvadrans.*“) sa už odkaz na *leptón* nevyskytuje.

¹³ Ide o vydanie Svätého písma, ktoré je označované ako *Svätovojeťská Biblia* (porov. Novinky zo spolku, 2016, s. 4). Jednotlivé časti boli publikované v priebehu rokov 1913 – 1926 ako podielové knihy Spolku sv. Vojtecha, súborné desaťzväzkové dielo vyšlo v roku 1926 (porov. Písmo sväté Starého a Nového zákona z latinského typického vydania Vulgaty na slovenský jazyk preložené, 1926 – predmluva).

- „Prišla aj istá chudobná vdova a vhodila dve drobné mince, čo je kvadrans.“ (Mk 12, 42) // „Videl aj akúsi chudobnú vdovu, ako ta vhodila dve drobné mince“ (Lk 21, 2) (Sväté písmo Starého i Nového zákona, 1996).¹⁴

V historickom kontexte slovenských prekladov Nového zákona, ktoré majú svoje východisko v rímskom ríte, možno v súvislosti s otázkou prekladu príslušnej pasáže Markovho a Lukášovho evanjelia špecificky spomenúť Palkovičov preklad Biblie z polovice 19. stor. – *Swaté Písmo starého i nowého Zákona podľa obecného latinského od sw. Rímsko-Katolíckég Cirkwi potwrděného...* (1829, 1832).¹⁵ V jeho druhom diele (1832), obsahujúcom popri starozákonných knihách prorokov i preklad Nového zákona, v príslušných častiach evanjelií nachádzame:

„A pridúce gedna chudobná Wdowa, whodila dwe Babki, to gest Štwrtku“ *Grošníka* (Mk 12, 42) // „Uzrel též i gednu Wdowu chudobnú, která whodila dwe Babki.“ (Lk 21, 2)

Ako citáty dokumentujú, J. Palkovič v preklade využil adaptačnú možnosť¹⁶ konkretizácie malej finančnej hodnoty vdovou darovaného obnosu prostredníctvom pomenovania reálie známej z uhorského prostredia; označenie *babka* sa vzťahuje na starý uhorský peniaz malej hodnoty¹⁷. Ako je známe, tento historizmus máme zachovaný aj ako súčasť množiny frazém čerpajúcich vo svojej obraznosti práve z významu malej hodnoty spätých s *babkou* ako pomenovaním drobnej mince, porov. napr. *kúpiť/predať niečo za babku* (veľmi lacno), *nemať ani babku/babky* (nemať peniaze, byť chudobný), *babka k babce, budú kapce* (sporiť možno aj z mála – v malom množstve a pomaly) (bližšie o *babke* ako komponente ustálených spojení – Skladaná, 2012, s. 105 – 106). V Kamaldulskej Biblii, zachovanej v odpise z rokov 1756 – 1760, sa v daných častiach takýto adaptačný moment (priblíženie výšky finančného daru prostredníctvom názvu platidla známeho z vlastného kultúrneho prostredia) neuplatňuje, porov.:

„Ale když byla přišla gedna chudobná wdowa whodila dwa drobné peníze čo gest štwrtá částka peniza“ (Mk 12, 42) // „A widel y nekterú wdowu chudobnú která whodila dwa drobné peníze.“ (Lk 21, 2)¹⁸

Skutočnosť, že frazéma *prispieť svojou hrivnou* (čes. *příspěť svou hřivnou*) sa pramenne dáva do súvisu s Bibliou s konkretizujúcim odkazom na príbeh o obete

¹⁴ Dané dielo obsahuje preklad a poznámky podľa vydání Spolku sv. Vojtecha v Trnave, a to konkrétne: Starý zákon z roku 1955, Nový zákon z roku 1986.

¹⁵ Bližšie o Palkovičovom preklade Biblie do bernolákovčiny pozri v diele Š. Zlatoša *Písmo sväté u Bernolákovcov* (1939).

¹⁶ Adaptačný moment v prekladových súvislostiach, ktorý sa prejavil využitím pomenovania drobnej mince známej v istom historickom období z domáceho kultúrneho kontextu, sa uplatňuje aj v českých prekladoch Biblie: L. Stěpanova (2013, s. 186) poukazuje na prekladateľské využitie lexémy *šart*.

¹⁷ K *babke* pozri i Ottův slovník naučný/Babka (mince): [https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Babka_\(mince\)>](https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Babka_(mince)>)

¹⁸ Čerpané z digitálnej prezentácie Kamaldulskej Biblie sprístupnenej na <http://kb.kapitula.sk/>

chudobnej vdovy z Markovho a Lukášovho evanjelia, pričom však príslušné novozákonné pasáže zmienku o *hrivne* neobsahujú, nehovoriac už o vyššie avizovanom kontrapunkte medzi *hrivnou* ako jednotkou hmotnosti drahých kovov a pramenným textom, v ktorom sa akcentujú len platidlá s malou hodnotou, vyvoláva pochybnosti o vzťahu tejto frazémy k biblickému textu. Podľa nášho názoru treba pri uvažovaní zohľadniť viaceré aspekty, ku ktorým patrí nielen internacionálny rozmer [*prispieť svojou hrivnou* verzus *vnosiť (dať) svoju leptu*], ale v rámci frazeologického fondu slovenského a českého jazyka aj rozmer intrafrazeologický, spočívajúci vo vzťahu frazém *prispieť svojou hrivnou* – *zakopať svoju hrivnu*. Smerom k biblickému pre-textu to naznačuje potrebu zohľadniť kontext, ktorý prekračuje hranice textu o obete chudobnej vdovy, a to kontext, v ktorom sa v slovenských a českých prekladoch novozákonných textov využíva *hrivna* ako ekvivalent výrazu gréckeho pôvodu *talent* (pozri ďalej). Pri našom uvažovaní sa opierame aj o spracovanie hesla *hrivna* v slovníkoch slovenského a českého jazyka.

***Hrivna* v lexikografickom spracovaní slovníkov slovenského a českého jazyka a v slovenských a českých prekladových novozákonných súvislostiach**

Lexikálnu jednotku *hrivna*¹⁹ zaznamenávajú slovníky zamerané na synchronnú i diachrónnu lexiku slovenského a českého jazyka, na lexiku spisovného jazyka i jeho nárečí. V jej sémantickej štruktúre sa spravidla (v závislosti od charakteru príslušného slovníka) lexikograficky reflektujú nasledujúce významy:

- ozdobný predmet na krk, náhrdelník,
- stará váhová a mincová jednotka,
- majetok,²⁰
- základná menová jednotka a platidlo na Ukrajine.

Slovníky zachytávajú aj prenesený význam tejto lexémy „schopnosť, nadanie, dary ducha“. Tento význam sa exemplifikačne zachytáva okruhom spojení, pri ktorých v niektorých slovníkoch figuruje signalizátor ich frazeologického hodnotenia, kým časť slovníkov príslušné jednotky zaznamenáva bez takéhoto označenia. Slovníky slovenského jazyka (Slovník slovenského jazyka – ďalej aj SSSJ; Krátky slovník slovenského jazyka – ďalej aj KSSJ; Slovník súčasného slovenského jazyka – ďalej

¹⁹ Podrobnú historicko-jazykovednú interpretáciu slova *hrivna*, pohľad na jeho významy a funkcie, prináša príspevok P. Žiga *Hrivna – motivácia jej pomenovania, významy a ekvivalenty v staroslovienských textoch* (2017).

²⁰ V lexikografickom spracovaní slovenskej lexiky tento význam zachytáva prvý zväzok *Slovníka slovenských nárečí* (ďalej aj SSN), ktorý lexému *hrivna* ako súčasť lexikálnej zásoby slovenských nárečí predstavuje v dvojčlennej významovej štruktúre (SSN, 1. zv., 1994, s. 626): 1. stará váhová a mincová jednotka (najmä zlata a striebra), 2. majetok všeobecne (s exemplifikačným dokladom z Bošáče *Po rodičoch mi velice malá hrivna zostala*). Pri oboch významoch sa pritom využíva časový kvalifikátor *zastar.* [SSN pri registrácii pohybov v nárečovej lexike z časového hľadiska pracuje s dvojicou kvalifikátorov, a to *zastar.* (zastarané či zastarávajúce) a *nov.* (nové) (SSN, 1. zv., 1994, s. 34).].

aj SSSJ) konkrétne uvádzajú²¹ jednotky *prispieť svojou hrivnou* (v SSJ aj varianty *priniesť hrivnu, priložiť svoju hrivnu*) a *zakopat svoju hrivnu*.²² *Slovníky českého jazyka okrem spojení přispět svou hřivnou – zakopat svou hřivnu* (Příruční slovník jazyka českého; Slovník spisovného jazyka českého)²³ pri dokladovaní preneseného významu uvádzajú i spojenia *rozmnožit svěřenou hřivnu, otcovskou hřivnu* (Slovník spisovného jazyka českého). Podľa koncepcie dokladovania zvolenej v jednotlivých slovníkoch sú tieto jednotky zaznamenané v heslovej stati:

a) spoločne, a to buď na konci heslovej state heslového slova *hrivna* za označením pre frazeologické jednotky (napr. KSSJ, SSSJ), alebo v rámci dokladovania samostatne vyčleneného preneseného významu lexémy *hrivna* (*hřivna*) v jej sémantickej štruktúre „schopnosť, nadanie, dary ducha“ (Příruční slovník jazyka českého);

b) oddelene, čiže v rámci polysémantu *hrivna* (*hřivna*) na úrovni diferencovaných významov (lexií), ku ktorým sa východiskovo viažu – s týmto prístupom sa môžeme stretnúť v *Slovníku spisovného jazyka českého*.

Uvedený slovník²⁴ uvádza FJ *přispět svou hřivnou* pri význame „*stará váhová a mincovní jednotka; kus vzácného kovu určité váhy (...) přen. peníz n. něj. hodnota vůbec*“ s vysvetlením, že sa prispieva „*příslušnou pomocí (penězi, radou, návrhem aj.)*“. V týchto významových súvislostiach zároveň dopĺňame, že chápanie *hrivny* ako ekvivalentu hmotnosti či hodnoty akcentuje pri tejto frazéme i P. Žigo (2017, s. 32), ktorý poukazuje na to, že: „*V takomto význame sa zachovalo aj vo frazeologických spojeniach typu prispieť svojou hrivnou, t. j. ,pomôcť svojím prínosom, prínosom’, t. j. ,váhou svojej účasti’, ,svojím podielom’.*“

Slovník spisovného jazyka českého FJ *zakopat svou hřivnu* („*nevyužit svého nadání*“) na vyššie uvedený význam lexémy *hrivna* (*hřivna*) nevzťahuje – toto ustálené spojenie uvádza v rámci ďalšieho významu lexikálnej jednotky a z neho vychádzajúcej obraznosti: „*zast. (zvl. bibl.) majetek, zvl. svěřený do správy; zprav. přen. kníž. schopnost, nadání, dar ducha: rozmnožit svěřenou hřivnu, otcovskou hřivnu; – zakopat svou hřivnu nevyužit svého nadání*“. Ako vidieť, v tomto prípade sa v slovníku explicitne spomínajú aj biblické relácie. Uplatnený výklad významu odkazuje na novozákonné podobenstvo označované v slovenských prekladoch Evanjelia podľa Matúša (Mt 25, 14-30) ako *podobenstvo o rozdelení hřivien* a skladaní počtov (Svätovojeťská Biblia – pozri poznámku pod čiarou č. 11), *podobenstvo o talentoch*

²¹ Dostupné na: <http://slovníky.juls.savba.sk/?d=peciar>; <http://slovníky.juls.savba.sk/?d=kssj4>; <http://slovníky.juls.savba.sk/?d=sssj>; heslo *hrivna*.

²² Historický slovník slovenského jazyka v rámci hesla *hrivna* (1. zv., 1991, s. 448) zachytáva túto jednotku prostredníctvom dokladu *zakopal do zeme hřivnu služebník leniwy* (s vysvetlením významu: „*nevyužil svoje možnosti*“) excerptovaného z diela H. Gavloviča *Škola křestanska z werssami zwazana k čytání a k spíwání y k rozgimaňi sporadana* (1758).

²³ Dostupné na: <http://psjc.ujc.cas.cz>; <http://ssjc.ujc.cas.cz>, heslo *hřivna*.

²⁴ Porov.: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=h%C5%99ivna&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

(preklad Nového zákona z roku 1986 – pozri poznámku pod čiarou č. 12; slovenský ekumenický preklad) či *päť talentov* (Palkovičov preklad Biblie, 1832). Pravda, už len enumerácia orientačných názvov danej časti (*podobenstvo o rozdelení hrivien/o talentoch*) predznačuje, že toto podobenstvo má frazeologický reflex nielen v spojení *zakopať svoju hrivnu*, ale aj *zakopať (zahrabať, pochovať) [si] svoj talent*.

Stručný etymologický slovník slovenčiny (Králík, 2015, s. 602) slovo *talent* (s významom „nadanie“, staršie i „váhová jednotka“) v lexikálnej zásobe slovenčiny vykladá ako sprostredkované prevzatie z gréčtiny latinským prostredníctvom [„Z lat. *talentum*, čo je prevzatie z gr. *talanton* (...) „váha; váhová jednotka“]. Jeho dnešný význam „nadanie“ dáva do súvislostí práve s biblickým podobenstvom o zverených talentoch, „t. j. o peniazoch s hodnotou zodpovedajúcou váhe použitého kovu (Mt 25, 14 – 30) – „talenty“ sa vysvetľovali aj obrazne, ako Bohom zverené schopnosti či nadanie“ (Králík, 2015, s. 602). Ak sa vrátíme k *talentu* ako jednotke peňažného účtovania (Nový biblický slovník, 2009, s. 758), v našom historicko-kultúrnom rámci ako synonymum hodnoty gréckeho *talanton* vystupovala *hrivna* (porov. Žigo, 2017, s. 25 – 26, tam i odkazy na historiografickú literatúru venujúcu sa problematike). Chápanie *hrivny* ako ekvivalentu gr. *talanton*/lat. *talentum* napokon priliehavo dokumentuje príklad zdrojovo odkazujúci na Husovu Postilu, ktorý sa uvádza pri hesle *hrivna* v Gebauerovom Slovníku staročeskom: „*Já česky neumím lépe říci talentum než hrívna*.“²⁵ A tak v českých i v slovenských prekladoch Nového zákona sa na príslušnom mieste Matúšovho evanjelia stretávame predovšetkým s *hrivnou*²⁶, porov. ukážku zo Svätovojtešskej Biblie (1926):

²⁵ Dostupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>. Na ekvivalentnosť týchto výrazov odkazuje i Bernolákov Slowár – dostupný online: <http://slovníky.korpus.sk/?w=talent&s=exact&c=165d&d=bernak&ie=utf-8&oe=utf-8#>

Ako ekvivalenty *hrivny* sa v Bernolákovom Slowári v rámci príslušného heslového slova uvádzajú: *semilibra, marca, mina, alentum* (pozri k tomu i Žigo, 2017, s. 24).

²⁶ V kontexte slovenských prekladov možno opätovne spomenúť Palkovičov preklad Biblie, ktorý v príslušnej časti Matúšovho evanjelia pred *hrivnou* uprednostnil *cent*, porov.: „*14 Nebo gako Člowek idúce na Cestu, powołal Służebników swich, a rozdal gim Statek swog. 15 I dal gednému peř Centów inému dwa, a inému geden, každému podľa Možnosti geho, i odešol hned. 16 Odegdúce ale ten, který wzal peř Centów, tržil s nimi, a získal iních peř. 17 Též i ten který wzal dwa, získal iné dwa. 18 Ale ten který wzal geden, odegdúce zakopal ho do Zemi, a skril Peňáze Pána swého.*“

V Kamaldulskej Biblii sa uplatňuje *hrivna*: „*14 Nebo gako člowek některy kdiž daleko na cestu gišel, wolal služebnyků swych, a dal gim statek swíg. 15 A gednému dal pět hriwen, ale druhému dwe, a tretimu gednu, gednému každému podle možnosti swég, y odešel hned. (...) 18 Ale ten který wzal gednu, kdiž odešel zakopal gu do zemi, a skowal peňize Pána swého.*“

V súčasných slovenských prekladoch Biblie [ako Porúbčanov preklad Nového zákona (1968), preklad podľa vydání Spolku svätého Vojtecha v Trnave – Nový zákon z roku 1986 či ekumenický preklad Biblie (3. vyd. 2015)] sa v príslušnej časti Matúšovho evanjelia preferenčne uplatňuje *talent*. S *hrivnou* sa však v súčasných slovenských prekladoch stretávame aj naďalej, ako o tom svedčia napr. preklady Lukášovho evanjelia (Lk 19, 12-27; viac o príslušnej časti evanjelia pozri ďalej v hlavnom texte štúdie), v ktorých *hrivna* vystupuje ako ekvivalent výrazu *mina* [pozri časť Lk 19, 12-27: Biblia – slovenský ekumenický preklad s deuterokanonickými knihami, 3. vyd., 2015; Biblia – Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy, 2.

„14 Totiž tak, ako človek, keď odchádzal preč, zavolať svojich sluhov a odovzdal im svoj majetok. 15 A jednému dal päť hrivien, inému zas dve a inému jednu, každému podľa jeho schopnosti, a hneď odcestoval. 16 Tu odišiel ten, ktorý dostal päť hrivien, kupčil s nimi a získal päť iných. 17 Podobne i ten, ktorý dostal dve, vy získal dve iné. 18 Ale ten, ktorý dostal jednu, odišiel, zakopal ju do zeme a skryl peniaze svojho pána. 19 A po dlhom čase prišiel pán tých sluhov a robil s nimi počet. (...) ²⁷ 24 No pristúpil i ten, ktorý dostal jednu hrivnu a riekol: Pane, viem, že si človek tvrdý; žneš, kde si nesial, a zbieraš, kde si nerozsýpal. 25 Tak od strachu išiel som a skryl som tvoju hrivnu do zeme; hľa, tu máš, čo je tvoje. 26 Na to jeho pán odpovedal a riekol mu: Sluho zlý a lenivý; vedel si, že ja žnem, kde som nesial, a zbieram, kde som nerozsýpal? 27 Mal si teda uložiť moje peniaze u peňazomencov a ja pri návrate bol by som ovšem prijal s úrokom, čo je moje. 28 Vezmite mu teda hrivnu a dajte tomu, ktorý má desať hrivien. 29 Lebo každému majúcemu dá sa, až bude oplyvať; kdežto tomu, kto nemá, odníme sa i to, čo sa zdá mať. 30 A sluhu daromného vyhodte do tmy zovnútornej; tam bude plač a škripanie zubov.“

V súvislosti s dielom, ktoré sa stalo primárnym východiskom nášho uvažovania o *hrivne* ako súčasti stavby frazeologických jednotiek a o ich biblických konotáciách, čiže s dielom *Lepta biblejskej mudrosti*, ktoré problematiku vybraného okruhu biblických frazém sleduje z aspektu ich pramennej zviazanosti s biblickými textami, nás prekvapuje, že ani v slovenskej, ani v českej časti heslovej state, ktorá sa pramenne odvoláva na podobenstvo o *talentoch/hrivnách*, sa podoba FJ *zakopať svoju hrivnu – zakopat svou hrivnu* neuvádza, registruje sa iba *zakopať (zahrabať) [si] svoj talent – zakopat (zahrabat) svůj talent* (*Lepta biblejskej mudrosti*, 2. zv., 2017, s. 191, 193). V prípade českej časti heslovej state sa absencia tejto podoby pociťuje o to výraznejšie, že citácia z vybraného českého prekladu Evanjelia podľa Matúša, ktorou sa demonštruje pramenná zviazanosť FJ *zakopat (zahrabat) svůj talent* s príslušným biblickým textom, hovorí nie o *talentoch*, ale o *hrivnách*.²⁸ V slovenskej časti heslovej state síce vybraný slovenský preklad biblického textu korešponduje s komponentom *talent* ako

vyd., 1979 (evanjelický preklad); preklady sú prístupné on-line: <https://biblia.sk/citanie/seb/lk/19>]. *Hrivna* nachádza svoje uplatnenie aj v súčasných prekladoch Biblie do českého jazyka, a to tak v prípade príslušných častí Lukášovho (19, 12-27) i Matúšovho (25, 14-30) evanjelia [porov. napr. ekumenické vydanie Biblie (1991) a špecifický i projekt Bible21 – Bible: překlad 21. století, ktorého cieľom je priniesť dnešným čitateľom preklad biblického textu v súčasnej češtine (<https://www.bible21.cz/o-bibli21/kdo-jsme>; texty sú dostupné online: <https://www.bible21.cz/online#lukas/19>; <https://www.bible21.cz/online#matous/25>)].

²⁷ Doplnenie v hlavnom texte vynechanej časti: „20 I pristúpil ten, ktorý dostal päť hrivien, priniesol iných päť hrivien a riekol: Pane, päť hrivien si mi odovzdal, hľa, iných päť vyše toho som získal. 21 Riekol mu jeho pán: Dobre, sluho dobrý a verný; že si nad málom bol verný, nad mnohým ťa ustanovím: vojdí do radosti svojho pána. 22 Tu pristúpil i ten, ktorý dostal dve hrivny a riekol: Pane, dve hrivny si mi odovzdal, hľa, iné dve som získal. 23 Riekol mu jeho pán: Dobre, sluho dobrý a verný; že si nad málom bol verný, nad mnohým ťa ustanovím: vojdí do radosti svojho pána.“

²⁸ Ukážka čerpá z českého ekumenického vydania Biblie (toto vydanie je dostupné aj online: <http://www.biblenet.cz/app/b?book=Matt&no=25>).

súčasťou predstavenej podoby frazémy, predsa však zastávame názor, že prípad *talent* – *hrivna* je hodný osobitného zohľadnenia. Uvedenie podobenstva v oboch existujúcich prekladových verziách (s *talentom* i *hrivnou*) a oboch frazeologických podôb by čitateľom diela vhodne osvetlilo motivačné usúvzťažnenie s biblickým prameňom a intrafrazematickú ustálenosť *talentu* i *hrivny* v stavbe frazeologickej jednotky. Tieto postrehy považujeme pre dané dielo zdajú za aktuálne o to viac, že v medzinárodnom slovníku *Lepta biblickej mudrosti* sa zväčšuje rozmer medzijazykovej konfrontácie – zhôd i rozdielov v biblickom frazeologickom fonde.

S *hrivnou* (ako ekvivalentom výrazu *mina*²⁹) sa stretávame aj v Lukášovom evanjeliu (Lk 19, 12-27), v Ježišovom podobenstve, v ktorom vznešený človek zveruje desať hrivien (*mín*) svojim desiatim služobníkom a dáva im príkaz, aby s nimi do jeho návratu obchodovali. Na rozdiel od podobenstva z Matúšovho evanjelia zlý sluha *hrivnu* nezakopáva do zeme, ale odkladá ju v šatke,³⁰ porov.

- „A iný prišiel a riekol: Pane, hľa, tvoja hrivna, ktorú som mal odloženú v šatke“ (Lk, 19, 20) (Svätovojeťská Biblia, 1926)
- „Iný prišiel a hovoril: Pane, hľa, tu je tvoja hrivna. Mal som ju uloženú v šatke.“ (Lk, 19, 20) (Biblia – slovenský ekumenický preklad, 2015)

Vo Svätovojeťskej Biblii (1926 – Sv. evanjelium Lukáša, s. 142) poznámka pod čiarou približuje čitateľovi i prenesený význam spojenia využitého v podobenstve: „*Hrivnu v šatke odložiť* znamená toľko, čo *lenivým byť* v službe Božej, *neužívať obdržané milosti k vykonávaniu dobrých skutkov*.“ Prípad *odložiť* (*uložiť*) *hrivnu v šatke* (*do šatky*) nás privádza ku konštatovaniu J. Mlacka (2013, s. 141 – 142), že v biblických textoch sa vyskytujú aj spojenia vyznačujúce sa istými znakmi frazém, ktoré však do všeobecného frazeologického fondu neprenikli a ak aj prekročili hranice pôvodného textu, neprekračujú hranice náboženskej komunikačnej sféry.

Ako uvádzajú napr. autori ruského výkladového slovníka *Tolkovyj slovar biblickich vyraženij i slov* (Mokijenko – Lilič – Trofimkina, 2010, s. 9 – 11), frazémy biblického pôvodu zaraďované medzi výrazivo terminologicky označované ako biblizmy sú jednou, nie však jedinou súčasťou tejto špecifickej množiny výrazov. K biblizmom patria slová, slovné spojenia i vety; svojou povahou a štruktúrnou stavbou sa teda tieto jednotky môžu odlišovať. To, čo ich v definičnom vymedzení biblizmov integruje, je ich zviazanosť s Bibliou.³¹ V slovenských a českých reláciách

²⁹ Porov. k tomu i poznámku pod čiarou č. 23 (Bernolákov Slowár: *hrivna* ako ekvivalent *talentu* i *miny*). Na ekvivalentnosť výrazov *hrivna* a *mina* v našom prostredí, dokladovanú ukážkami z prekladov biblických textov, vo svojej štúdii poukazuje i P. Žigo (2017, s. 30 – 31, 35 – 36).

³⁰ Porov. i Porúbčanov preklad Nového zákona (1968): „*Prišiel ďalší a vraví: ‚Pane, hľa, tvoja mina, ktorú som mal odloženú v šatke!‘“* (Lk 19, 20).

³¹ V. Chládková a E. Michálek (1970) vo svojich úvahách o biblizmoch (s aplikáciou na české texty J. A. Komenského) reflektujú tri kritériá: 1. vzťah k biblickému textu, „tesnosť“ tohto vzťahu, 2. prítomnosť príznakovo biblického prvku, 3. povahu širšieho kontextu, v ktorom sa príslušný výraz vyskytuje.

k takýmto prvkom na základe svojho uplatnenia v prekladoch novozákonných evanjelií patrí i lexikálna jednotka *hrivna*: J. Skladaná napr. s odkazom na podobenstvo z Matúšovho a Lukášovho evanjelia konštatuje, že v prekladových súvislostiach slovo *hrivna* okrem pôvodného významu starovekej reálie nadobudlo aj význam biblickej *hrivny* a *hrivna* „*sa tak stala symbolom majetku či bohatstva hmotného i duchovného života, schopností, nadania človeka*“ (Skladaná, 2012, s. 163 – 164). Obdobné hodnotenie *hrivny* ako biblického prvku vo význame „zverený majetok, dar“ sa uplatňuje i v príspevku V. Chládkovej a E. Michálka (1970, časť 2.1)] A, samozrejme, kontextové súvislosti podobenstva o *hrivnách* nachádzajú aj svoj špecifický frazeologický odraz, ako to vidno na príklade frazémy *zakopať svoju hrivnu* a jej vzťahu k príslušnej časti Matúšovho evanjelia.

O FAKTOROCH OVPLYVNÚJÚCICH CHÁPANIE FRAZÉMY *PRI-SPIEŤ SVOJOU HRIVNOU* V PRÁČACH VENUJÚCICH SA BIBLICKEJ FRAZEOLÓGII AKO FRAZÉMY BIBLICKY MOTIVOVANEJ

Po tomto širšom exkurze vráťme sa k našej východiskovej otázke iniciovanej prácami pramenne usúvzťažňujúcimi frazému *prispieť svojou hrivnou* s novozákonným príbehom o obete, dare chudobnej vdovy (Mk 12, 41-44; Lk 21, 1-4), ktoré v medzijazykovom porovnaní predstavujú túto frazému ako ekvivalent FJ *vnosiť (dať) svoju leptu*, známej z frazeologického fondu východoslovanských a južnoslovanských jazykov. Pohľad *ad fontes* zvyrazňuje medzi týmito významovo korešpondujúcimi frazémami diferencovanosť ich vzťahu k biblickému textu: na rozdiel od južno- a východoslovanského *vnosiť (dať) svoju leptu* slovenské a české *prispieť svojou hrivnou* – *prispět svou hřivnou* sa neformuje v priamej textovej súvislosti s príslušným miestom Markovho a Lukášovho evanjelia, nevzniká na základe ich slovenského a českého prekladu – ani v slovenskom, ani v českom preklade nemá *hrivna* v príbehu o vdovinej obete svoj východiskový náprotivok.

To, že napriek absencii výrazovej opory práve v častiach, ktoré sa (nielen) v diele *Lepta biblejskej mudrosti* predstavujú pre túto frazému ako pramenne východiskové, vo frazeologických prácach sa pociťuje nielen jej biblický ráz, ale aj významové konotácie s príbehom o chudobnej vdove, je, domnievame sa, ovplyvnené viacerými faktormi a ich kognitívnym spracovaním premietnutým v príslušnom biblickom interpretačnom hodnotení. Tieto faktory vystupujú do popredia v medzijazykových i domácich jazykovo-kultúrnych súvislostiach. V medzijazykovom porovnaní frazeologických fondov slovanských jazykov táto frazéma vystupuje ako sémantický ekvivalent frazémy *vnosiť (dať) svoju leptu*, čiže ako slovenský a český ekvivalent frazémy utvorenej v bezprostrednej nadväznosti na časti evanjelia o chudobnej vdove, ktoré v jednotlivých jazykových prekladoch obsahujú pomenovanie drobnej mince. Rozmer sémantickej ekvivalentnosti týchto

frazeologických jednotiek v medzijazykovom porovnaní výrazovo podporený prítomnosťou pomenovaní platidiel známych z biblických textov³², tak asociačne navodzuje i paralelnosť zdrojov.

Slovenský a český jazykovo-kultúrny rámec vytváraný na báze slovenských a českých prekladov Biblie sme už vyššie predznačili konštatovaním o biblickej hrivne. A keďže v príbehu o obete chudobnej vdovy je obsiahnutý sémantický rozmer *majetku*, *daru* (vdova vo svojej chudobe odovzdáva všetko, čo má, celé svoje živobytie, vlastníctvo), asociačne sa navodzuje súvislosť práve s biblickou *hrivnou*, symbolizujúcou majetok i schopnosti. A napokon do pohľadu, ktorý navodzuje biblické konotácie ako také, vstupujú lexikálnoparadigmatické vzťahy. Ide o intrafrazelogický rozmer realizovaný na úrovni vzťahu frazém *zakopať svoju hrivnu* – *prispieť svojou hrivnou*, ktoré sa na báze integrujúceho komponentu *hrivna* v jeho prenesenom význame „schopnosť, nadanie“ (porov. heslo *hrivna* v SSJ) predstavujú aj ako frazémy s protikladným významom (porov. Skladaná, 2012, s. 162): *zakopať svoju hrivnu* – „nevyužiť, zanedbať svoje schopnosti“ verus *prispieť svojou hrivnou* – „pomôcť svojimi schopnosťami“.

ZÁVER

Frazeologické jednotky *vnosiť (dať) svoju leptu* a *prispieť svojou hrivnou* vystupujú v medzijazykovom porovnaní ako sémantické ekvivalenty. Na rozdiel od FJ *vnosiť (dať) svoju leptu* so zreteľným východiskovým prepojením na evanjeliové texty podľa Marka a Lukáša (obeta chudobnej vdovy), ktoré sa odráža aj v jej komponentovom zložení (*lepta*), FJ *prispieť svojou hrivnou* (*prispět svou hrivnou*) takýto typ zhody s príslušnými biblickými textami nevykazuje – nevzniká na podloží slovenských a českých prekladov príslušných častí Markovho a Lukášovho evanjelia. Ukazuje sa, že v porovnaní s frazémou *vnosiť (dať) svoju leptu* pri frazéme *prispieť svojou hrivnou* má biblickosť, ktorú zachytávajú v predchádzajúcich častiach príspevku spomenuté frazeologické práce, iný charakter, a teda že príslušné frazeologické práce sa vo svojom biblickom hodnotení opierajú predovšetkým o prítomnosť lexikálneho prvku *hrivna* a o súvislosti evokované prítomnosťou tohto prvku, ktorý v našom kultúrnom prostredí – vďaka slovenským a českým prekladom Biblie – nadobudol (aj) biblický rozmer.

Literatúra

BALÁKOVÁ, Dana – WALTER, Harry – MOKIJENKO, Valerij M.: Iz biblejskoj mudrosti. Greifswald: Ernst-Moritz-Armdt-Universität Greifswald 2015. 344 s.

³² Na doplnenie spomeňme, že v slovenských a českých prekladoch novozákonných evanjelií sa s *hrivnou* stretávame trikrát: v spomínaných podobenstvách o *hrivnách* u Matúša a Lukáša (Mt 25, 14-30; Lk 19, 12-27) a v podobenstve o nemilosrdnom sluhovi u Matúša (Mt 18, 24).

- BALÁKOVÁ, Dana – KOVÁČOVÁ, Viera: K výskumu biblickej frazeológie. Ružomberok: Verbum 2017. 234 s.
- BALÁKOVÁ, Dana – MOKIJENKO, Valerij M.: Nič nové pod slnkom. In: Slavistična revija, 2016, roč. 64, č. 2, s. 113 – 124.
- Historický slovník slovenského jazyka. A – J. [1. zv.]. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991. 536 s.
- CHLÁDKOVÁ, Věra – MICHÁLIK, Emanuel: K otázkám biblismů v českých spisech J. A. Komenského. In: Slovo a slovesnost, 1970, roč. 31, č. 4, s. 325 – 336.
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- Lepta biblejskoj mudrosti. Kratkij rusko-slovacko-nemeckij slovar krylatych slov. Eds. D. Baláková – H. Walter – V. M. Mokijenko. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald 2012. 140 s.
- Lepta biblejskoj mudrosti. Biblejskije krylatyje vyraženiya i aforizmy na ruskom, anglijskom, beloruskom, nemeckom, slovackom i ukrajinskom jazykach. Eds. D. Baláková – H. Walter – N. F. Venžinovič – M. S. Gutovskaja – Je. Je. Ivanov – V. M. Mokijenko. Mogilev: Mogilevskij gosudarstvennyj universitet imeni A. A. Kulešova 2014. 205 s.
- Lepta biblejskoj mudrosti. Russko-slavianskij slovar biblejskich krylatych vyraženi i aforizmov s sootvetstvijami v germanskich, romanskich, armianskom i gruzinskem jazykach. A – O. [Tom 1]. Eds. Je. Je. Ivanov – V. M. Mokijenko. Mogilev: Mogilevskij gosudarstvennyj universitet imeni A. A. Kulešova 2017. 316 s.
- Lepta biblejskoj mudrosti. Russko-slavianskij slovar biblejskich krylatych vyraženi i aforizmov s sootvetstvijami v germanskich, romanskich, armianskom i gruzinskem jazykach. P – Ja. [Tom 2]. Eds. Je. Je. Ivanov – V. M. Mokijenko. Mogilev: Mogilevskij gosudarstvennyj universitet imeni A. A. Kulešova 2017. 336 s.
- Komentár k Novému zákonu. 1. zv. Marek. Ed. P. Dubovský. Trnava – Bratislava: Dobrá kniha – Teologická fakulta Trnavskej univerzity 2013. 1036 s.
- MLACEK, Jozef: Cez poznávanie k používaniu biblických frazém v súčasnej komunikácii. In: Die slawische Phraseologie und die Bibel. Slavjanskaja frazeologija i Biblija. Slovanská frazeológia a Biblia. Eds. H. Walter – V. M. Mokijenko – D. Baláková. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald 2013, s. 138 – 144.
- MOKIJENKO, Valerij M. – LILIČ, Galina A. – TROFIMKINA, Oľga I.: Tolkovyj slovar biblejskich vyraženi i slov. Moskva: Izdatel'stvo Astrel' 2010. 639 s.
- Nový biblický slovník. Hl. red. J. D. Douglas. 2. vyd. Praha: Návrat domů 2009. 1243 s.
- SKLADANÁ, Jana: Ukryté v slovách. Trinásta komnata a 131 tajomných slovných spojení. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2012. 240 s.
- Slovník slovenských nárečí. A – K. [1. zv.]. Hl. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.
- Svätovojeťešská Biblia. In: Novinky zo spolku. SSV – čítanie s pridanou hodnotou, jeseň 2016, s. 4. Dostupné na: https://www.ssv.sk/Data/1919/UserFiles/aktuality/SSV_KNIZNY_KATALOG_JESEN_2016_WEB.pdf [cit. 28. 9. 2018]
- STĚPANOVA, Ludmila: Frazémy biblického pôvodu (na materiále slovenštiny, češtiny a ruštiny). In: Aspekty literárnovedné a jazykovedné II. Eds. V. Kováčová – D. Baláková – J. Šindelářová. Ružomberok: Katolícka univerzita, Filozofická fakulta 2009, s. 107 – 119.
- STĚPANOVA, Ludmila: Některé reálie a míry v ruských a českých biblických frazémach. In: Die slawische Phraseologie und die Bibel. Slavjanskaja frazeologija i Biblija. Slovanská frazeológia a Biblia. Eds. H. Walter – V. M. Mokijenko – D. Baláková. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald 2013, s. 183 – 187.
- ZLATOŠ, Štefan: Písmo sväté u Bernolákovcov. (Juraj Palkovič a jeho slovenský preklad biblie). Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1939. 327 s.
- ŽIGO, Pavol: Hrivna – motivácia jej pomenovania, významy a ekvivalenty v staroslovienských textoch. In: Musaica archaeologica, roč. 2, 2017, č. 2, s. 23 – 36.

Slovníky – internetové zdroje

- BERNOLÁK, Anton: Slowár Slowenski Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherski. Budae Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825. Dostupný na: <http://www.juls.savba.sk/ediela/bernolak/> [cit. 28. 9. 2018].
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. Dostupný na: http://www.juls.savba.sk/kssj_4.html [cit. 28. 9. 2018].
- Ottův slovník naučný. Dostupný na: https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD [cit. 28. 9. 2018].
- Příruční slovník jazyka českého. [1 – 9. zv.]. Hl. red. O. Hujer – E. Smetánka – M. Weingart – B. Havránek – V. Šmilauer – A. Ziskal. Praha: Třetí třída České akademie věd a umění, Československá akademie věd 1935 – 1957. On-line verzia: Ústav pro jazyk český 2007. Dostupný na: <http://psjc.ujc.cas.cz/> [cit. 28. 9. 2018].
- Slovník slovenského jazyka. A – K. [1. zv.]. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s. Dostupný na: http://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html [cit. 28. 9. 2018].
- Slovník spisovného jazyka českého. [1. – 8. zv.]. Red. B. Havránek. Praha: 1960 – 1971. On-line verzia: Ústav pro jazyk český 2011. Dostupný na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/> [cit. 28. 9. 2018].
- Slovník staročeský. A – J, K – N [1. – 2. zv.]. Red. J. Gebauer. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a Česká grafická společnost Unie, 1903, 1916; 2. vyd. Praha: Academia 1970. Dostupný na: <http://vokabular.ujc.cas.cz> [cit. 28. 9. 2018].
- Slovník současného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Hl. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. Dostupný na: http://www.juls.savba.sk/pub_ssj.html [cit. 28. 9. 2018].

Preklady Biblie

- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Podle ekumenického vydání z roku 1985. Praha: Zvon – české katolické nakladatelství 1991.
- Bible21 (Bible: překlad 21. století). Dostupná na: <https://www.bible21.cz/online> [cit. 3. 12. 2018].
- Biblenetcz. Česká biblická společnost. Dostupné na: <http://www.biblenet.cz/> [cit. 3. 12. 2018].
- Biblia. Slovenský ekumenický preklad s deuterokanonickými knihami. 3. vyd. Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť 2015.
- Biblia, Písmo Sväté Staršej a Novej zmluvy. Podľa vydania Slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v ČSSR v Spojených biblických spoločnostiach (Londýn) z roku 1979. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 2015.
- Biblia.sk – šesť prekladov Biblie (Biblia online). Slovenská biblická spoločnosť. Dostupné na: <https://biblia.sk/> [cit. 3. 12. 2018].
- Kamaldulská Biblia – digitálna prezentácia dostupná na: <http://kb.kapitula.sk/> [cit. 28. 9. 2018]
- Nový zákon. Podľa grécko-semitskej pôvodiny spracoval Š. Porúbčan. Rim: Slovenský Ústav sv. Cyrila a Metoda 1968.
- Písmo sväté Starého a Nového zákona z latinského typického vydania Vulgaty na slovenský jazyk preložené. Sväzok I – X. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1926.
- Sväté Písmo starého i nového Zákona podľa obecného latinského, od sw. Rímsko-Katolíckeg Cirkwi potvrdeného. Ďiel prwní. Leta Pána 1829. Ostrihom: Jozef Beimel 1829.
- Sväté Písmo starého i nového Zákona podľa obecného latinského, od sw. Rímsko-Katolíckeg Cirkwi potvrdeného. Ďiel druhí. Leta Pána 1829. Ostrihom: Jozef Beimel 1832.
- Sväté písmo Starého i Nového zákona. Preklad a poznámky podľa vydání Spolku sv. Vojtecha v Trnave: Starý zákon z roku 1955 – Nový zákon z roku 1986. Úvody k jednotlivým spisom J. Heriban. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1996.

POSTOJE SENIOROV K ANGLICIZMOM V SLOVENČINE¹

(Na základe sociolingvistickej sondy z oblasti Trenčína)

Perla Bartalošová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

BARTALOŠOVÁ, Perla: Attitudes of Seniors toward Anglicisms in Slovak Language (Based on the Sociolinguistic Exploring in the Region of Trenčín). Slovak Language, 2018, Vol. 83, No 3, pp. 292-310.

Abstract: Through this study we enter the field of research, focusing on the language of seniors in Slovak linguistics. Our aim is to present the attitudes of selected seniors from Trenčín region to the anglicisms in Slovak language. The research was carried out by a questionnaire. We perceive the attitudes of the elderly alongside biological predispositions as one of the important factors in adaptation of anglicisms in the speech of seniors. Our hypothesis is, that not every elderly person has a conservative attitude and problems with the adaptation of new, foreign elements. However we expect that this traditional even negative attitude, which is in the society, will dominate in the research group.

Keywords: language of seniors, age style, gerontolinguistics, anglicisms, attitudes, sociolinguistics

1. ÚVOD

Dlho prevládala tendencia redukovať vývoj človeka a zmeny v jeho živote predovšetkým na biologické a fyzické procesy. Zmeny v procese starnutia však nespôčívajú iba v biologickom procese, ale rovnako sú výsledkom pôsobenia prostredia, ako aj psychologických a sociálnych vplyvov. Podľa R. Fiehlera a C. Thimma (2003, s. 8) na kategóriu starých ľudí môžeme nazerať z hľadiska štyroch konceptov, ktoré sú veľmi často vzájomne prepojené: vek ako *číselná kategória* (napr. vekové ohraničenie staroby), vek ako *biologický fenomén* (v tomto prípade ide o prirodzený biologický proces starnutia, pričom s kategóriou seniorov sa spájajú skôr degradačné zmeny jednotlivých zmyslov a rôzne zdravotné problémy), vek ako *sociálny fenomén* (sem zaradíme postoje, hodnoty a správanie, ktoré sa spájajú so seniormi) a vek ako *interakčno-komunikačný fenomén* (ide napr. o charakteristiku jazyka seniorov pri kontakte s komunikačnými partnermi iných generácií, povedzme s mláde-

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 2/0182/15 Norma a jej kodifikácia, ktorého vedeckým cieľom je pripraviť aktuálny a koncízny (teoretický i praktický) pohľad na normu spisovnej slovenčiny a jej kodifikáciu z hľadiska potrieb a očakávaní používateľov jazyka, ale aj s ohľadom na dynamické zmeny v jazyku.

žou). V predkladanej štúdii sme upriamili našu pozornosť na zistenie postojov seniorov k vybraným anglicizmom² v slovenčine.

Skupina seniorov predstavuje v súčasnosti početnú časť svetovej populácie. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011³ žilo na Slovensku spolu až 994 597 seniorov, z toho 704 205 ľudí v kategórii 60 – 74 rokov, 276 592 starších ľudí v skupine 75 – 89 rokov a 13 800 v kategórii 90 rokov a viac. Index starnutia⁴ sa od roku 2001 postupne zvyšuje a v roku 2012 dosiahol hodnotu 85,5 (takmer 86 obyvateľov vo veku 65+ pripadalo na 100 detí vo veku 0 – 14 rokov). Index starnutia mužov v roku 2012 bol 63,2; index starnutia žien v roku 2012 mal hodnotu 109,1⁵. Nárast indexu starnutia a priemerného veku obyvateľstva dlhodobo stúpa, avšak tieto ukazovatele nevyjadrujú, ako sa kvalitatívne mení vnútorná štruktúra danej sociálnej skupiny a ako v nej zároveň stúpa podiel aktívnych seniorov. Súčasťou formovania adekvátneho postoja spoločnosti k seniorom je prekonávanie tradičných postojoyých vzorcov často spájaných so stereotypmi, s rôznymi druhmi predsudkov alebo až s gerontofóbiou a prejavmi ageizmu.⁶ Cieľom hľadania adekvátneho postoja k seniorom v spoločnosti je zabrániť minorizácii, marginalizácii či inej forme sociálneho znevýhodnenia občanov z dôvodu veku. Predpokladom je však lepšie poznanie danej generáčnej skupiny, ktorá už nie je natoľko homogénna ako kedysi, pretože súčasná nehomogenita je výsledkom prebiehajúcich spoločenských zmien⁷. Súčasťou jazykovej reality v našich podmienkach je prítomnosť nových pomenovaní, prevzatých najmä z angličtiny, ktorá je jazykom globalizácie. Najvýraznejšie sa prejavuje v nových technológiách, v nových trendoch životného štýlu, v nových komunikačných kanáloch a médiách alebo v nových umeleckých formách. Aktéri verejného diskurzu už viac-menej rátajú so znalosťou angličtiny, vidieť to najmä v reklame, v administratíve a politike, ale aj v kinematografii (pozorujeme ústup dabovaných filmov v prospech filmov s titulkami), vo vzdelávaní na všetkých stupňoch a, samozrejme, aj vo vedeckej sfére. Angličtina sa stala povinnou v rámci výučby na školách, čím sa zároveň stáva súčasťou každodennej komunikácie (nielen) najmladších používateľov jazyka. Aj staršie generácie sú zasiahnuté spoločenským vývojom a technologickým pokro-

² Anglicizmy môžeme na základe Slovníka súčasného slovenského jazyka (2006) definovať ako jazykové prvky (slová, výrazy, syntaktické konštrukcie) prevzaté z angličtiny do iného jazyka.

³ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Tabuľka č. 114: Obyvateľstvo podľa pohlavia, rodinného stavu a veku. Dostupné online: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

⁴ Index starnutia – počet osôb vo veku 65+ na 100 detí vo veku 0 – 14 rokov.

⁵ Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020. s. 8.

⁶ L. Vidovičová (2008, s. 113) definuje ageizmus ako ideológiu založenú na presvedčení o kvalitatívnej nerovnosti jednotlivých fáz ľudského životného cyklu, manifestovanú prostredníctvom procesu systematickej symbolickej aj reálnej stereotypizácie a diskriminácie osôb a skupín na základe ich chronologického veku a/alebo na ich príslušnosti k určitej kohorte/generácii.

⁷ „V meniacich sa spoločnostiach sa neodlišujú len mladí od starých, ale vo viacerých ohľadoch aj súčasní starí od predchádzajúcich starých i od nasledujúcich starých“ (Krivý, 2013, s. 384).

kom, globalizáciou, digitalizáciou a inými faktormi, s ktorými sa musia vyrovnávať. Predpokladáme, že v komunikácii a vo verbálnom správaní seniorov sa významne odráža spôsob, akým reagujú na vonkajšie podnety. Preto sondu do jazyka seniorov považujeme za dôležitú súčasť sociolingvistického výskumu, na základe ktorého môže potom spoločnosť adekvátnejšie reagovať na špecifické potreby seniorov a môže predchádzať spomínaným prejavom znevýhodňovania či ageizmu. Nepochybujeme, že seniori na podnety súčasnosti reagujú a že reagujú inak než kohorty mladšej a strednej generácie⁸. Predpokladáme, že odlišnosť v jazykovom správaní seniorov môže spočívať v čase odozvy, teda že nové výrazy, slovné spojenia a iné druhy jazykových inovácií sa do verbálneho prejavu seniorov dostávajú pomalšie a v menšom rozsahu než do komunikácie mladších a ekonomicky aktívnych ľudí. Princíp inklúzie sociálne či vekovo znevýhodnených ľudí do modernej spoločnosti vytvára aj spoločenskú objednávku na výskum ich komunikácie a verbálneho správania. Takto to vnímajú napr. aj českí lingvisti J. Hoffmannová a J. Zeman (2007, s. 15), ktorí svojimi zisteniami potvrdzujú, že pochopenie problémov starších ľudí, poznanie ich jazykových možností a obmedzení, môže viesť i k zlepšovaniu vzájomného súžitia generácií. Najmä vďaka komunikácii si seniori dokážu udržať kontakt s realitou, ktorá ich obklopuje, aj porozumieť privátnej realite mladších komunikačných partnerov.

2. KTO JE „SENIOR“

V súčasnosti sa často používa eufemisticky pôsobiace označenie starých ľudí, príslušníkov najstaršej generácie, a to *seniori* (Hoffmannová – Zeman, 2007, s. 10). Pojem *senior* nie je v našej legislatíve ani v odbornej literatúre jednoznačne vymedzený. Používa sa ako synonymum označenia starého človeka. Podľa R. Čornaničovej (2007, s. 10) je pojem *senior* používaný ako významovo neutrálny termín nahradzujúci alebo zastrešujúci iné terminologické vymedzenia, ktoré vznikli na pôde lekárskeych, psychologických, sociologických a iných vedných disciplín na označenie človeka staršieho veku. Odborným ekvivalentom pomenovania senior je napríklad výraz *geront*, ktorý označuje osobu v postproduktívnom veku, staršieho človeka⁹. Etymologicky je pojem odvodený od gréckeho γέρων – *gerón* (starý človek). Daný výraz je dôležitý aj z toho hľadiska, že je fundujúci pre pomenovanie lekárskeych vied (gerontológia), sociálnych vied (sociálna gerontológia)¹⁰, či formujúceho sa odvetvia lingvistiky (gerontolingvistika).

Do kategórie staršia dospelosť gerontológia zahŕňa obyvateľstvo nad 65 rokov (výnimočne nad 60 rokov). V literatúre rôznych odborov k nej však bývajú priradené

⁸ Ďakujeme anonymnému posudzovateľovi za množstvo pripomienok a odporúčaní, ktoré umožnili skvalitniť a precizovať text a výsledky výskumu.

⁹ Porov. *Slovník súčasného slovenského jazyka A – G*.

¹⁰ Sociálna gerontológia sa venuje spoločenským, ekonomickým, legislatívnym a iným aspektom života v starobe.

vaní ako 60-roční, tak aj 90-roční. Ako konštatujú J. Hoffmannová a J. Zeman (2007, s. 7), je to kategória podmienená sociokultúrne i situačne a napokon „každý je taký starý, akým sa cíti“. V našom príspevku vychádzame z chápania seniorov ako ľudí starších než 65 rokov. Zaujímá nás skupina osôb narodených pred rokom 1952. Keďže ide o veľký vekový rozptyl (o viacero desaťročí), potrebovali sme jemnejšie členenie v rámci tejto skupiny. V súlade s analýzami WHO a odbornou literatúrou (porov. Sýkorová, 2007) delíme výskumný súbor na tri vekové kategórie, a to na ranú starobu, ktorú označujeme ako *nižšiu vekovú triedu*: 65¹¹ – 74 rokov (ročníky 1952 – 1943), na starobu (vysoký vek), ktorú nazývame *vyššia veková trieda*: 75 – 89 rokov (ročníky 1942 – 1928) a na *dlhovekosť*: 90 rokov a viac (narodení pred rokom 1941).

3. JAZYK SENIOROV V KONTEXTE LINGVISTIKY ALEBO „GERONTOLINGVISTIKA“

Jazyku seniorov sa donedávna nevenovala dostatočná pozornosť. Aj vo svetovej jazykovede sa záujem o túto tému zvýšil len v posledných dvadsiatich piatich rokoch (Hoffmannová – Zeman, 2007, s. 11). V dobe, keď príslušníkov staršej generácie neustále pribúda, je výskum ich jazykových prejavov so zreteľom na možné dysfunkcie komunikácie a pokles jazykovej kompetencie veľmi potrebný. J. Hoffmannová a O. Müllerová (2002) uvádzajú, že v zahraničí sa píše v tomto prípade dokonca o špecifickom type interkultúrnej komunikácie a začína sa rozvíjať tzv. gerontologická sociolingvistika.

Pri výskume jazyka seniorov vychádzame z nemeckého zborníka *Sprache und Kommunikation im Alter* (2003). Toto dielo považujeme za základný pilier, na ktorý nadväzujú súčasné lingvistické výskumy v kontexte jazyka seniorov.

V slovenskej ani v českej lingvistike nenájdeme mnoho odborných prác a publikácií, ktoré by sa venovali výskumu jazyka, jazykovej komunikácii a interakcii s ohľadom na vek „starých dospelých“. J. Hoffmannová a J. Zeman (2007, s. 11) vidia dôvod v dlhodobom prevládaní tendencie redukovať vývoj človeka a zmeny v jeho živote predovšetkým na biologické a fyzické procesy.

Môžeme predpokladať, že veľká časť seniorov sa môže cítiť nielen ako súčasť medzigeneračného, ale aj slovensko-českého dialógu (väčšinu života prežili v Československu), preto sa nám ako dôležité ponúkajú práve české výskumy. Najďalej v oblasti výskumu jazyka seniorov dospel v českom lingvistickom prostredí B. Dejmek, ktorý porovnal mestskú reč najstaršej a najmladšej generácie v Hradci Králové a sumarizoval generačné odlišnosti vo výbere gramatických prostriedkov, napr. v publikáciách z rokov 1981 a 1987 (Hoffmannová – Zeman, 2007, s. 11). Najznámejším súborným dielom v danom kontexte je však česká publikácia *Čeština v dia-*

¹¹ Na rozdiel od uvedených autorov však posúvame hranicu staroby zo 60 na 65 rokov.

logu generáci (2007), ktorá je dielom autorského kolektívu Světly Čmejrkovej, Martina Havlíka, Jany Hoffmannovej, Lucie Jílkovej, Olgy Müllerovej a Jiřího Zemana. Materiálovou bázou tohto výskumu boli spomienkové, autobiografické naratívy starších ľudí, realizované v podobe naratívnych interview (Jaklová, 2009, s. 33 – 35). Autori sa okrem jazykovej analýzy zamerali aj na postoje a stereotypné vyjadrovanie najstarších používateľov jazyka. Monografia nielenže rozširuje poznatky o hovorenej komunikácii ako takej, ale stala sa aj základným kameňom „gerontolingvistiky“ v česko-slovenskom kontexte.

3.1. Vyjadrovanie seniorov ako tzv. „vekový štýl“

V rámci jazykového správania starších ľudí sa hovorí o jazyku seniorov, o vekovom štýle, o vekovo špecifickej komunikácii, o vekových stereotypoch, o vekových dialektoch (Hörmann a i., 1976) alebo v americkej tradícii sa môžeme stretnúť s označením „jazyk starších dospelých“ (elderly adults' speech, Kemper, 1987, in Kohrt – Kucharczik, 2003, s. 29).

J. Hoffmanová a J. Zeman (2007, s. 13) spomínajú v tomto kontexte termín „vekový štýl“. Oproti jazyku seniorov sa pomerne veľa pozornosti v minulosti venovalo štýlu detskej reči či štýlu mládeže (adolescentov, teenagerov), dôležité však je, že vekovo podmienené štýly nejestvujú izolovane, ale vzájomne sa prelínajú, ovplyvňujú. Výskum seniorského štýlu teda má byť súčasťou výskumov zameraných na iné vekovo podmienené štýly. Ako upozorňujú J. Hoffmannová a J. Zeman (2007, s. 15), dôležité je, ako budú hovoriť dospelí s deťmi, ako sa budú obracať mladí ku starším bez toho, aby sa vzájomne urážali alebo podceňovali, aby nedochádzalo k zbytočným nedorozumeniam a nevznikala tak atmosféra pretvárdky, neúprimnosti, starých či nových tabu. Od riešenia tejto otázky závisí úroveň humanizácie spoločenského diskurzu. Jazykoveda k tomu môže veľmi účinne prispieť a nemusí sa preto ešte dostať do paradigmy gerontológie. Považujeme teda za dôležité vedieť čo najviac o tom, akým jazykom hovoria príslušníci najstaršej generácie, s akými komunikačnými problémami sa musia vyrovnávať – akým „jazykom“ má mladšia generácia s nimi komunikovať, ako im môže pri prekonávaní rôznych komunikačných ťažkostí pomáhať.

3.2. Postoje seniorov k mimojazykovej skutočnosti

Pomalší a sporadickejší vstup jazykových inovácií do jazyka seniorov zrejme nevyplýva iba zo zníženej schopnosti kognitívne rozlišovať a opisovať skutočnosť, ale aj z postoja, aký seniori zastávajú (konzervatívneho či liberálneho), umocneného sociálnym prostredím, ktorého súčasťou dnes seniori sú. T. Kollárik označuje postoje za kľúčový pojem vysvetľujúci sociálne správanie ľudí (1993, s. 259), keďže postoje sú zdrojom a súčasne dôsledkom správania, sú produktom a súčasne determi-

nantom vzťahu človeka k rôznym skupinám, napr. k iným národom, k menšinám a pod. Postoj definuje ako naučenú predispozíciu reagovať na psychologický objekt konzistentným hodnotiacim spôsobom (1993, s. 263).

Postojov seniorov k inováciám skúmame na ich vzťahu k anglicizmom v slovenčine, keďže tieto cudzie jazykové prvky sú súčasťou dnešného každodenného života celej spoločnosti. Seniori sa s nimi denne stretávajú na obaloch potravín, v médiách, reklamách, v nápisoch na verejných priestranstvách či na jedálnych lístkoch v reštauráciách. V sociálnej psychológii sa rozlišujú postoje akceptujúce, odmietavé a indiferentné. Podľa T. Kollárika (tamže) sa v ich štruktúre identifikujú tri zložky, a to *kognitívna časť* – vyjadrenie stupňa vedomostí o predmete postoja, napr. presvedčenie (v našej štúdii pôjde o negatívne stereotypy o anglicizmach), *emocionálny komponent* – vyjadruje emócie a citové vzťahy k predmetu postoja, napr. pocit (v štúdii skúmame negatívny či pozitívny vzťah k anglicizmom), a *konatívna či behaviorálna zložka* – vyjadruje tendenciu konať v zmysle existujúceho postoja, čiže správanie (skúmame používanie, resp. nepoužívanie anglicizmov u seniorov).

4. SOCIOLINGVISTICKÁ SONDA DO JAZYKA SENIOROV

V decembri 2016 sme na Slovensku uskutočnili sociolingvistickú sondu medzi slovenskými seniormi a seniorkami. Aby sme zachovali homogenitu, výskumnú vzorku sme vyberali z jedného konkrétneho regiónu, a to z oblasti Trenčína. Toto mesto sme si vybrali vzhľadom na jeho jazykovú situáciu, ktorá je daná väčšinovým slovenským obyvateľstvom, ale aj prítomnosťou národných menšín. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011 je v Trenčíne 85,22 % obyvateľov slovenskej národnosti, Česi tvoria 1,46 % a Maďari 0,21 % obyvateľstva. Ide teda o mesto s prevažujúcim slovenským jazykom.

Cieľ výskumu: Zisťovanie postojov seniorov k jazykovým inováciám – k importovaným cudzím výrazom anglického pôvodu.

Zámer: Overenie platnosti všeobecne rozšíreného predpokladu, že seniori majú konzervatívny a odmietavý postoj k jazykovým inováciám v slovenčine.

Výskumná vzorka: Výber informátorov a informátoriek do anketového sociolingvistického výskumu bol náhodný. Výskumnú vzorku tvorí 86 seniorov vo veku nad 65 rokov. Z jazykového hľadiska ide prioritne o osoby slovenskej národnosti.

Distribúcia: Respondentov a respondentky anketového výskumu sme oslovovali osobne v uliciach Trenčína, v domovoch sociálnych služieb a metódou door to door, čiže osobne v ich domovoch.

Anketa: Neštandardizovaná anonymná anketa pozostáva z 13 položiek rozdelených do troch častí. Prvá časť s názvom *Personálie* poskytuje základné demografické a klasifikačné informácie o respondentovi. Ostatné dve časti ankety tvoria dva

typy otázok, ktoré zastupujú hlavne kognitívnu a behaviorálnu oblasť postojov. Druhou časťou (*Prax*) sledujeme spôsob používania konkrétnych tvarov cudzích slov vyskytujúcich sa v slovenskom jazyku. Ide o príklady problematických tvarov cudzích slov vybraných z jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. V tretej časti (*Cudzosť*) otázkami zisťujeme názory respondentov na cudzosť, akú reprezentujú anglicizmy v slovenčine. Predpokladali sme, že tí seniori, ktorí nepoznajú význam anglických výrazov, nebudú ich vedieť ani použiť v praxi a zároveň budú mať k anglicizmom odmietavý postoj.

Metodika zberu dát: Dotazníky sme doručovali vybraným seniorom a senior-kám, pričom sme im otázky osobne prečítali. Respondentov sme poprosili, aby vpi-sovali svoje odpovede sami, aby sme vedeli analyzovať aj grafickú podobu ich od-povedí. Vypĺňanie dotazníkov však prebiehalo s asistenciou a komunikáciou s vy-braným respondentom, t. j. keď sme chceli zistiť bližšiu motiváciu pri niektorých odpovediach, kládli sme informátorom otázky. Všetci starší dospelí mali toľko času na vyplnenie, koľko potrebovali.

Získané údaje sme ďalej spracovali ako percentuálne podiely a frekvencie (ako často sa niektoré javy vyskytovali, opakovali). Analyzovali a interpretovali sme ich s ohľadom na kľúčové faktory ovplyvňujúce postoje respondentov, tzn. vek, vzdelanie, ovládanie cudzích jazykov a typ prostredia, z ktorého pochádzajú. Faktor pohla-via sme nepovažovali za smerodajný.

4.1. Interpretácia výsledkov výskumu

I. časť: *personálie*

V tejto časti sme evidovali základné údaje o respondentoch. Z hľadiska terito-riálnej príslušnosti, ktorú považujeme za významnú pri tvorbe postojov k cudzím jazykovým prvkom, prevažovalo urbánne prostredie (70,4 %). Priamo v meste Tren-čín žilo až 61,7 % respondentov. Podobný výsledok bol aj z hľadiska pôvodu respon-dentov, z urbánneho prostredia pochádzalo 69,1 % respondentov, najväčší podiel (56,8 %) pochádzal z mesta Trenčín.

Medzi oslovenými mierne prevažovali ženy (61,7 %). Z hľadiska veku mier-ne prevládali vo výskumnom súbore seniori vo veku 65 až 74 rokov (50,6 %; ta-buľka 1).

Tabuľka 1: Vek respondentov podľa vekových tried

Veková trieda	Vekové ohraničenie	Počet respondentov	Podiel [%]
nižšia veková skupina	65 až 74	41	50,6
vyššia veková skupina	75 až 89	38	46,9
dlhovekosť	90 až 94	2	2,5

Veľmi významnú skupinu súboru tvorili seniori so stredoškolským vzdelaním (až 84 %). 9 % opýtaných odpovedalo, že má ukončené iba základné vzdelanie a najmenej, 7 % informátorov, malo ukončené vysokoškolské vzdelanie.

Približne polovica respondentov uvádzala, že neovláda žiadny cudzí jazyk (50,5 %)¹². Vzhľadom na spoločensko-politické okolnosti, v ktorých seniori žili, v znalosti cudzích jazykov dominovala ruština (25 %). Len 12,1 % uviedlo angličtinu a 8 % respondentov nemčinu. V menšej miere sa v odpovediach objavili aj ďalšie jazyky ako čeština (1%), maďarčina (1 %), francúzština (1 %), poľština (1 %).

Medzi najčastejšie sledované, využívané médiá patrila televízia (64,4 % respondentov), nasledovali internet (25,9 %) a rozhlas (22,8 %). 2 % respondentov uviedlo medzi sledované médiá aj dennú tlač.

II. časť: *prax*

V tejto časti sme sa informátorov najskôr pýtali, či vnímajú v slovenčine prítomnosť nejakých nových slov, ktoré sa v súčasnosti používajú, ale v minulosti v jazyku neboli prítomné. Najčastejšie uvádzali (50 % respondentov) nárast anglických, nemeckých alebo cudzích (cudzojazyčných) slov (ktorým nerozumejú, ako niektorí dodali). Pomerne frekventované (až 45,2 %) však boli aj odpovede *neviem (nič také sa nezmenilo, nič také mi nenapadá, nie)*. 3,6 % respondentov uviedlo, že do jazyka pribudli nové odborné cudzie slová. Len 1 respondent (1,2 %) uviedol, že sa v jazyku udiali obrovské zmeny, a to prevzatím množstva anglických slov. Z cudzojazyčných slov uvádzali najčastejšie *OK* (29,5 %) a *like* (12,4 %), *selfie* (12 %), *Facebook* (9 %), *internet (net, Internet)* (5 %), ale aj iné cudzie slová ako napr. *e-mail (mail)*, *pub*, *yes*, *mobil*, *cool*, *e-shop*, *all right*. Dané anglicizmy uvádzali predovšetkým tí starší dospelí, ktorí ovládali angličtinu, a preto poznali a zapísali korektné podoby týchto výrazov. J. Hoffmannová a O. Müllerová (2007, s. 27) však zároveň uvádzajú, že seniori vyslovujú prevzaté slová svojrázne. S daným javom sme sa mohli stretnúť aj u jednej seniorky, ktorá po anglicky nevedela a v odpovedi uviedla cudzie slovo *cottage cheese* ako [*kočičí čís*]. Ide o príklad svojrázneho uchopenia predmetnej skutočnosti, ktorý mohol byť vyvolaný nedopočutím, nedočítaním respondentky, ale môžeme ho považovať za tvorivý akt – okazionalizmus.

Od respondentov sme ďalej požadovali doplnenie vybraného tvaru cudzieho slova v zátvorke podľa toho, ako ho používajú. Naším zámerom nebolo zhodnotenie,

¹² Musíme však podotknúť, že cudzosť je kategória medzigeneračne relatívna. To, čo je dnes deťom cudzie, napr. výrazy z ruštiny a češtiny, je starším dospelým prirodzené a vlastné. Preto chceme upozorniť na to, že odpoveď „žiadny cudzí jazyk“ od seniorov a senioriek je relatívna a mnohí z nich ovládajú napríklad češtinu alebo ruštinu, ale nevnímajú ich ako cudzie jazyky, preto ich ani neuvádzajú.

ako seniori ovládajú spisovný jazyk, ale zistenie, akým spôsobom používajú, skloňujú cudzie slová vo svojich prejavoch. Pýtali sme sa na tvar výrazu *mail*¹³ v Lsg a na tvar substantíva *euro*¹⁴ v Gpl. Čo sa týka správnosti odpovedí, v prípade výrazu *mail* sme hodnotili ako správne tvary Lsg v *maili* aj v *maile*. V prípade substantíva *euro* sme ako správny hodnotili tvar Gpl *eur*.

Prípad *mail*

Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (2003) a *Pravidiel slovenského pravopisu* (2013) by sa slová *mail*, *e-mail*, *email* i *mej* mali skloňovať podľa vzoru dub. Problémovým (a to pre celú verejnosť) je tvar lokálu jednotného čísla, keď sa popri tvare (v) *e-maile* používa tvar v *e-maili*. V rámci našej otázky mali informátori doplniť tvar vo vete *Poslala nám materiály v (mail)*. Podobu (v) *maile* použilo len 3,7 % opýtaných. Väčšinou uvádzali v *maili* (54,4 %). V menšom množstve sa vyskytol aj tvar v *mailu*, čo je zrejme vplyv češtiny. *Slovník súčasného slovenského jazyka* (SSSJ) uvádza v Lsg oba varianty v *maile/v maili*. V korpuse Aranea¹⁵ sa môžeme stretnúť s tvarom v *maile* – v 404 prípadoch a v *maili* – 772, čo hovorí v prospech druhého variantu. Avšak vyslovene chybný variant v *maily* – sa vyskytuje 659-krát, čiže takmer v rovnakej frekvencii ako druhý správny variant. Vysokú frekvenciu variantu v *maili* v intuitívnom skloňovaní potvrdzujú aj odpovede našich respondentov, ktorí daný tvar preferovali. Respondenti a respondentky jasne naznačili svoj postoj, ktorý je nezaťažený kodifikačnými príručkami. Jazykové vedomie im hovorilo, že do Lsg patrí -i, z čoho možno usudzovať, že jazykovú normu majú hlboko zažitú a dobre ju cítia. Frekventovaný výraz *mail* seniori poznali a používali ho bez väčších problémov. V prípade tohto anglicizmu sa u seniorov neprejavila špecifickosť vnímania a používania, ktorá by sa dala pripísať veku.

Prípad *euro*

Naša otázka bola zameraná na skloňovanie každodenne používaného cudzieho slova *euro*. Názov základnej peňažnej jednotky a platidla v niektorých štátoch Európskej únie *euro* je apelatívum stredného rodu, píše sa malým začiatočným písmenom a skloňuje sa podľa vzoru *mesto*. V rámci otázky mali respondenti doplniť tvar vo vete: *Cesta stojí päť (euro)*. Aj v tomto prípade sa stretávame s variantným skloňovaním výrazu. Správny tvar *päť eur* použilo 30,9 % respondentov. Najviac (46 % respondentov) použilo tvar *päť euro*. Je možné, že ide o odraz toho, že si seniori ešte nezvykli na novú menu, resp. že výraz považujú za cudzí a neskloňný. Ale webové korpusy dokladajú aj prípady neskloňovania výrazu *euro* (napr. *nepožíčias*

¹³ Ako je správne: v e-maile alebo v e-maili? Dostupné online: <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/1227/>

¹⁴ Ako sa skloňuje slovo euro? Dostupné online: <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/705/#ixzz4T5LIx44>

¹⁵ Webové korpusy Aranea: <http://unesco.uniba.sk/aranea/index.html> (cit. 15. 8. 2018)

mi päť euro?), a to v neformálnych komunikátoch a prejavoch mladej generácie (napr. blogerov). Preto nesklonovanie výrazu *euro* tiež nemusí byť znakom neschopnosti skloňovať, ale výrazom situačnej ukotvenosti využívania tohto slova v bežnom a neformálnom kontakte seniorov. O konzervatívnom postoji a slabej akceptácii novej peňažnej jednotky (či už na úrovni denotátu alebo designátora) môžeme skôr hovoriť v prípade tých seniorov, ktorí stále používajú slovenskú peňažnú jednotku a odpovedali, že „Cesta stála päť *korún*“ (18,8 %).

III. časť: *cudzosť*

Otázky v tejto časti skúmali názory seniorov na cudzosť v slovenčine. V prvej otázke sme zisťovali, či rozumejú anglicizmu *lajk* – respondenti mali priradiť ku konkrétnemu slovu správny význam. Na výber mali možnosti *páči sa mi to* a *protiví sa mi to*. Správnu možnosť *páči sa mi to* priradilo 39,5 % respondentov. Odpovede naznačili, že mnohým seniorom výraz *lajk* nie je cudzí a že mu rozumejú. Predpokladali sme, že ľudia, ktorí pojem nepoznajú, budú mať k anglicizmom odmietavejšie postoje. Bližšie o tejto skutočnosti v časti 4.1.3. *Faktor znalosti cudzích jazykov*.

Ďalej sme sa respondentov pýtali, aký názor majú na používanie cudzích výrazov na verejných priestranstvách, napr. v názvoch podnikov (*Country pub*, *City-bowling Poprad*, *CaféBar Sway*). Odpovede boli veľmi rôznorodé, prevažovalo však vyjadrenie *neviem, nepoznám to/ich, neviem, o čo ide* (35,8 % respondentov). Môže to súvisieť so znižovaním kognitívnych schopností seniorov a senioriek, ale aj so zúžením miery účasti na verejnom živote. Častá bola aj odpoveď *mali by byť slovenské, na Slovensku po slovensky, malo by to zostať v našom jazyku* (16,1 %). U 11,1 % respondentov sme zaznamenali odpovede typu *nepáči sa mi to, nerozumiem tým názvom, chodím tam, kde tomu rozumiem (neviem to ani prečítať)*, čo považujeme za negatívne hodnotenie, odmietavé postoje. U 16,1 % respondentov sme sa stretli aj s pozitívnymi odpoveďami, napr. *je to prirodzené, správne, OK, v poriadku, páči sa mi to, lepšie ako po rusky* (9,9 %) alebo určite *schvaľujem, páči sa mi to, som rád, že sa to používa aj u nás* (6,2 %). Pri tejto otázke teda prevažovali indiferentné odpovede a pri ostatných odpovediach bol vyrovnaný pomer negatívne ladených a pozitívne ladených odpovedí.

V druhej otázke tejto časti ankety sme chceli zistiť preferenciu výrazov *selfie*, *svojka* alebo *fotografia*, tiež *pub*, *podnik* alebo *krčma* v jazyku seniorov. Okrem ekvivalentov, ktoré sme ponúkli v otázke, neuviedli respondenti žiadnu inú alternatívu. V prvom prípade preferovali výraz *fotografia* (82,7 %), výraz *svojka* neuviedol nikto a *selfie* uviedlo 17,3 % respondentov. Anglický výraz *selfie* [selfi] označuje fotografický autoportrét zhotovený smartfónom. Výraz *svojka* vznikol ako slovenská alternatíva k anglickému výrazu, ktorá sa však v jazyku neujala, šírila sa prostredníctvom sociálnych sietí, takže seniori a seniorky s výrazom *svojka* možno ani neprišli do

kontaktu. Odpovede respondentov, ktorí si vybrali ekvivalent *selfie*, považujeme za prejav poznania a tolerancie vo vzťahu k novým javom a novým anglickým pomenovaniam. Preferencia výrazu *fotografia* však nemusí znamenať jednoznačne prejav neporozumenia či netolerancie, pretože podstatou *selfie* je fotografia.

V druhom prípade dominovalo spojenie *do krčmy* (63 %). 34,5 % respondentov by preferovalo možnosť *do podniku* a len 2,5 % *do pubu*. Výraz *podnik* vnímame z hľadiska príznakovosti ako neutrálnejšiu alternatívu výrazu *krčma*. Štruktúra odpovedí ukazuje, že väčšina seniorov uprednostňuje známe a zaužívané výrazy, ktorým seniiori rozumejú a ktoré poznajú z vlastnej skúsenosti.

4.1.1. Faktor veku

Predpokladali sme, že väčšina odpovedí bude pod vplyvom vyššieho veku konzervatívna. Výsledok výskumu tento predpoklad síce potvrdzuje, dôležitú rolu však zohráva najmä fenomén znižovania kognitívnych a behaviorálnych schopností súvisiacich s vekom, čo sa prejavilo aj v ankete. Miera neporozumenia anglicizmom je evidentná, avšak postoj voči cudzosti nie sú natoľko odmietavé, ako sa očakávalo. Ukázalo sa, že nevyužívanie anglicizmov v jazyku seniorov nemusí byť prejavom aktívneho odmietania či nesúhlasu s ich expanziou v slovenčine, ale súvisí skôr s indiferentnosťou seniorov voči novým javom v mimojazykovej skutočnosti. Prejavuje sa najmä v odpovediach typu *neviem* či *nerozumiem*.

Postoje seniorov sa odlišovali v závislosti od stúpajúceho veku. Respondentov sme rozdelili do 3 vekových kategórií (tab. 1). Poslednú kategóriu, 90 – 94 rokov, sme pre nedostatočný počet respondentov z komparácie vylúčili. S vekom sa menia jazykové znalosti, anglický jazyk ovládalo v nižšej vekovej skupine 65 – 74 rokov 11 respondentov (26,8 %), vo vyššej vekovej skupine 75 – 89 rokov iba jeden respondent.

Zaujímavý obraz poskytujú výsledky anketového výskumu o preferovanosti médií. Internet ako bohatý zdroj cudzích výrazov využíva skôr nižšia veková skupina 65 – 74 rokov (17 respondentov – 41,4 %), vo vekovej skupine 75 – 84 rokov využívali internet iba 4 respondenti (10,5 %). Vo všetkých vekových skupinách má veľmi silnú pozíciu najmä televízia.

V II. časti ankety *Prax* pri uvádzaní príkladov na nové slová sú viditeľné dva trendy: 1. s vekom rastie takmer kontinuálne zastúpenie odpovede „*neviem (nič také mi nenapadá, nie)*“ a 2. klesá zastúpenie odpovede „*pribudli angl./nem./cudzí slová (ktorým nerozumiem)*“. V nižšej vekovej skupine uviedlo anglické slová 30 respondentov (73,1 %), z vyššej vekovej skupiny ich uviedlo 13 respondentov (34,2 %). Využívanie cudzích výrazov, resp. ich adekvátne skloňovanie (*mail* – Lsg v *maile/maili*; *euro* – Gpl *eur*) opäť s vekom takmer kontinuálne klesalo a s rastúcim vekom sa častejšie vyskytovala odpoveď *neviem*. Môžeme to hodno-

tiť ako pokles a obmedzovanie kognitívnych a behaviorálnych schopností seniorov, alebo aj ako indiferentný postoj respondentov k javom mimojazykovej reality. V nižšej vekovej skupine 65 – 74 rokov bola správnosť odpovedí pri substantíve *mail* na úrovni vyše 70 % (v *maile* 2 respondenti – 4,8 %, v *maili* 27 respondentov – 65,8 %, pričom obe podoby považujeme za správne). Pri substantíve *euro* bolo správnych 39 % odpovedí (16 informátorov), ostatní použili tvar *euro* (14 respondentov – 34,1 %) alebo slovo *korún* (9 respondentov – 21,9 %). *Neviem* odpovedali 2 respondenti (4,8 %).

Respondenti z vyššej vekovej kategórie odpovedali pri slove *mail* správne v 44,7 % (1 respondent v *maile* – 2,6 %, 16 informátorov v *maili* – 42,1 %). Pri slove *euro* odpovedalo správne 9 respondentov (23,6 %), ostatné odpovede obsahovali neskoľňovaný výraz *euro* (22 respondentov – 57,8 %) a ekvivalent *korún* (5 respondentov – 13,1 %). *Neviem* odpovedali 2 respondenti (5,2 %).

Názory na používanie cudzích výrazov na verejných priestranstvách, napr. v názvoch podnikov, sa s vekom výraznejšie nemenili. Pri kladných postojoch a odpovediach majú však vyššie zastúpenie osoby z mladšej vekovej skupiny 65 – 74 rokov. Negatívne odpovede, napr. *Mali by byť slovenské (na Slovensku po slovensky, malo by to zostať v našom jazyku), nepáči sa mi to, nerozumiem tým názvom, chodím tam, kde tomu rozumiem (neviem to ani prečítať)*, prevažujú u osôb z vyššej vekovej skupiny 75 – 89 rokov, hoci tento typ odpovede sa vyskytuje v oboch vekových skupinách. Preferencia slovenských a zaužívaných výrazov je zjavná a naznačuje vysokú mieru konzervatívnosti. Najviac sa však seniori prikláňali k odpovedi *neviem, nepoznám to/ich (neviem o čo ide)*. Tú sme zaznamenali v oboch vekových skupinách a nepatrne narastala so stúpajúcim vekom. Nedá sa spoľahlivo určiť, do akej miery je to výsledok zhoršovania komunikatívnej kompetencie a kognitívnych schopností jednotlivcov a do akej miery ide o dôsledok obmedzenej účasti seniorov na verejnom živote, a teda systémového javu sociálnej exklúzie. Respondenti bez zaujatia postoja neprejavujú výraznejšie negatívne emócie voči cudzím výrazom, ale ani pozitívne emócie. V týchto odpovediach môžeme vidieť pokles kognitívnych schopností aj pokles vitality a záujmu o celospoločenské javy.

Na základe odpovedí môžeme konštatovať, že význam anglicizmu *lajkovať* poznalo najviac respondentov z nižšej vekovej skupiny, a to 24 respondentov – 58,5 %. Z vekovej skupiny 75 – 89 rokov správny význam poznalo 9 informátorov (23,6 %).

V behaviorálnej oblasti prevažuje používanie slovenských, domácich, či zrozumiteľných výrazových prvkov, avšak v mladšej vekovej triede seniorov, 65 – 74 rokov, výraz *selfie* preferovalo 44,8 % respondentov a *pub* 6,9 % respondentov. Môže to súvisieť s tým, že v tejto vekovej skupine ovládalo anglický jazyk najviac respondentov a zúčastneným osobám neboli tieto výrazy cudzie. Potvrdilo sa, že spoločensky aktívne osoby z tejto vekovej kategórie sa s cudzími výrazmi stretávajú a že si

ich aj osvojujú. Vďaka tomu cudzím prvkom a výrazom rozumejú, nevnímajú ich ako cudzie a neodmietajú ich. Vo vyššej vekovej skupine sú anglicizmy prakticky vylúčené z používania.

Zhodnotenie faktoru veku

Konvencionalizovaný predpoklad, že s cudzími prvkami anglického pôvodu v jazyku sa budú lepšie vyrovnávať seniori z nižšej vekovej triedy, sa potvrdil. Tolerantnejšia bola nižšia veková skupina 65 – 74 rokov, k čomu určite prispela aj anglická jazyková kompetencia, ktorá bola v tejto vekovej kategórii výrazná (z respondentov ovládalo anglický jazyk 26,8 %), alebo používanie internetu. Vo vyššej vekovej kategórii ovládala anglický jazyk len jeden respondent (2,6 %). Sťažností a obmedzenú percepciu cudzích prvkov vo vyššom veku možno zrejme pripísať aj tomu, že respondenti z vyššej vekovej skupiny (75 – 89 rokov) nepoznali žiadny cudzí jazyk (76,3 %). Všetci respondenti vo veku nad 85 rokov uvádzali *žiadny jazyk*¹⁶.

4.1.2. Faktor vzdelania

Predpokladali sme, že respondenti s ukončeným základným vzdelaním (9 %) budú mať odmietavejšie, konzervatívnejšie postoje. U respondentov s vysokoškolským vzdelaním (7 %) sme, naopak, očakávali priaznivejšie reakcie na jazykové inovácie. Skupina so základným a skupina s vysokoškolským vzdelaním sú zastúpené malým počtom respondentov z našej celkovej výskumnej vzorky, predsa však umožňujú porovnanie.

V skupine so základným vzdelaním neovládal cudzí jazyk žiadny respondent. Zo sledovaných médií okrem jedného prípadu, keď uviedli rozhlas, prevažovala televízia. Oproti tejto skupine každý informátor s vysokoškolským vzdelaním ovládala aspoň jeden cudzí jazyk. Najčastejšie bolo ovládanie angličtiny (v šiestich prípadoch – 87,6 %), čo je zároveň až 66,6 % zo skupiny respondentov s anglickou jazykovou kompetenciou v celom výskumnom súbore. Tento faktor považujeme za najdôležitejší pre správne pochopenie a následné používanie cudzích slov. To tiež predpokladá tolerantné postoje voči výskytu daných prvkov v jazyku. Inakosť môže byť súčasťou normality v prípade, keď sa neinterpretuje ako inakosť, ale ako prirodzená súčasť diferencovanej normality (Faragulová, 2016, s. 17). Ak niekto ovláda angličtinu, je súčasťou jeho sveta normality a je vyššia šanca, že danú inakosť nebude hodnotiť negatívne. Druhým najfrekvencovanejším jazykom bola ruština, ktorú uviedlo tiež 6 respondentov. Nasledovala nemčina u 5 informátorov. Vyskytli sa aj jazyky ako poľština (raz) a francúzština (raz). Všetci respondenti uviedli, že sledujú televíziu a internet. Dvaja dodali rozhlas a dennú tlač.

¹⁶ Pripomíname, že aj tí seniori, ktorí neuviedli znalosť cudzieho jazyka, mohli v skutočnosti ovládať češtinu.

V druhej časti ankety *Prax* vedela v skupine so základným vzdelaním uviesť príklady na nové slová v jazyku len jedna respondentka (uviedla cudzie slová *ok*, *net* a *mail*). Každý respondent s vysokoškolským vzdelaním uviedol príklady na cudzie slová, ktoré slovenčina prevzala, išlo najmä o anglické výrazy. Pri tvorení Gpl substantíva *euro* a Lsg substantíva *mail* prevažovali v skupine so základným vzdelaním príklady *eur* a v *maili*. V skupine s vysokoškolským vzdelaním prevažovalo *euro* a v *maili*, čiže rozdiel sa ukazuje len v skloňovaní výrazu *euro*. Nedá sa povedať, či seniori považujú slovo *euro* za nesklonné, pretože si naň nezvykli alebo preto, že je to špecifikum danej komunikačnej sféry, ktorá ohýbanie nevyžaduje.

V tretej časti *Cudzosť* sme sa pýtali na názor respondentov na používanie cudzích výrazov na verejných priestranstvách. V skupine s nižším vzdelaním jeden respondent odpovedal, že tomu nerozumie, a ostatní uviedli *neviem*, čo môžeme vnímať ako pokles kognitívnych schopností a v druhom prípade ako indiferentný postoj. Pri výbere domáceho alebo cudzieho ekvivalentu všetci respondenti so základným vzdelaním preferovali výrazy *fotografia* a *do krčmy*. Všetci respondenti s vysokoškolským vzdelaním odpovedali na cudzie názvy kladne, napr. *určite schvaľujem, je to správne, je to prirodzené*. Každý respondent z tejto skupiny poznal význam anglicizmu *lajkovať* a naopak, zo skupiny so základným vzdelaním ho nepoznal nikto. Pri výbere cudzieho alebo domáceho ekvivalentu v skupine s vyšším vzdelaním prevažovalo *selfie* (85,7 %). V druhom prípade prevažoval výraz *podnik* (71,4 %), anglicizmus *pub* sa vyskytol u 28,6 % respondentov.

Zhodnotenie faktoru vzdelania

Z výsledkov vidieť silnú prepojenosť vzdelania a postoja k jazykovým inováciám. Kým respondenti so základným vzdelaním nemali na anglicizmy na verejných priestranstvách väčšinou žiadny názor a uprednostňovali domáce ekvivalenty, všetci respondenti z druhej skupiny sa k tomuto typu cudzosti stavali pozitívne; výraz *selfie* si vybralo o 85,7 % a *pub* 28,6 % respondentov.

4.1.3. Faktor znalosti cudzích jazykov

Pri interpretácii výsledkov sme zohľadnili aj ovládanie cudzích jazykov ako faktor, ktorý ovplyvňuje postoje respondentov voči cudzosti v jazyku. Výskumnú vzorku sme rozdelili do dvoch skupín, pričom prvá uviedla, že ovláda aspoň jeden cudzí jazyk a druhá skupina neovládala žiadny cudzí jazyk. Pri niektorých otázkach sme zohľadnili aj to, ktorý jazyk ovládajú, čo mohlo ovplyvniť kvalitu ich odpovedí. Uvedomujeme si, že niektorí respondenti a niektoré respondentky mohli vnímať češtinu, či ruštinu ako vlastnú, a preto ju neuviedli ako cudzí jazyk. Podstatná však pre nás bola najmä angličtina, keďže nás primárne zaujímali postoje k prvkom z tohto jazyka.

V skupine respondentov ovládajúcich angličtinu uviedlo cudzie (hlavne anglické) slová, ktoré prenikli do slovenčiny 100 % respondentov, v druhej skupine to bolo 48 %. Respondenti, ktorí neovládali žiadny jazyk, pri tvorení pádových podôb substantív *mail* a *eur* častejšie uvádzali odpoveď *neviem*.

V III. časti s názvom *Cudzost'* zo vzorky informátorov ovládajúcich anglický jazyk 7 opýtaných (63,6 %) uprednostnilo ekvivalent *selfie* a dvaja (18,1 %) anglicizmus *pub*. V prípade informátorov, ktorí neovládajú cudzie jazyky, si vybralo *selfie* 7 respondentov (14 %) a ekvivalent *pub* si nevybral nikto.

Zhodnotenie faktora ovládania cudzích jazykov

Konvencionalizovaný predpoklad, že seniori ovládajúci anglický jazyk vnímajú anglicizmy pozitívnejšie, sa na základe výsledkov potvrdil.

4.1.4. Faktor prostredia (mesto vs. vidiek)

Väčšina (70,4 %) respondentov žije v meste a rovnako väčšina výskumného súboru (69,1 %) pochádza z urbánneho prostredia.

Rovnaký počet respondentov z mestskej aj z vidieckej skupiny (54 %) uviedol ako príklady na nové slová v jazyku najmä anglické slová. Takisto pri skloňovaní výrazov *euro* a *mail* sa nevyskytli výraznejšie odlišnosti.

44,5 % informátorov z mesta ovládalo význam slova *lajkovať*, v skupine z vidieka ho poznalo 52 %. Pri názoroch na cudzie názvy na verejných priestranstvách sme sa stretli u 24 % respondentov z mestského prostredia s kladnou odpoveďou a u 16 % s negatívnou, ostatní odpovedali *neviem* (60 %). V skupine vidiek cudzie názvy hodnotilo kladne 25 % opýtaných a odmietalo ich 30 %. Zaujímavé je, že pri preferencii cudzích prvkov uprednostnili respondenti z mesta v 16 % *selfie* a v 1,7 % *pub*, kým informátori z vidieka uprednostnili variant *selfie* v 33 % a *pub* v 4 % odpovediach. To znamená, že viac seniorov z vidieka preferovalo cudzie výrazy, kým informátori z mesta oproti očakávaniam prejavili konzervatívnejší postoj.

Zhodnotenie faktoru prostredia

Ukázalo sa, že náš predpoklad nevystihol komplexnosť, a tým ani zložitosť situácie, od akej sa odvíja komunikačná kompetencia seniorov, ich postoj k cudzím prvkom v jazyku. Pretože výskumná vzorka bola vzdelanostne aj vekovo nehomogénna, o výsledku rozhodovali sprievodné faktory – vzdelanie, znalosť cudzích jazykov, ale aj nezisťované systémové javy ako miera sociálneho vylúčenia.

5. DISKUSIA

V súvislosti s vytváraním postojov vzniká istá zjednodušená kognitívna schéma, ktorá nám pomáha utriediť inak diferencované okolie. Triedením poznatkov na

„dobré a zlé“ postoje plnia aj tzv. utilitárnu, resp. inštrumentálnu funkciu (Shavitt, 1989) a majú aj funkciu vyjadrovania hodnôt. Celé skupiny ľudí, ba až kultúry, formujú svoju identitu na báze zdieľania postojov vyjadrujúcich ich ideológiu, svetonázor, spoločne vyznávané hodnoty. Táto funkcia postojov je pevne previazaná s našou sociálnou kultúrou, ktorej normy skôr neakceptujú než akceptujú zmenu postojov jednotlivca a skupín. T. Kollárik (1993, s. 265) uvádza, že zmeny postojov u ľudí sa spájajú skôr so stratou osobnej integrity až dôveryhodnosti než s osobným či skupinovým vývinom. Podľa J. Boroša (2001, s. 117) postoje takmer nezávisia od vrodenných činiteľov. Systém a štruktúru postojov si jednotlivec vytvára sám v procese vývinu, avšak deje sa tak v bezprostrednej súčinnosti s ostatnými ľuďmi (s rodinou, kamarátmi, učiteľmi, inštitúciami a pod.), čiže na jeho postoje vplyva kultúra aj spoločnosť. Práve preto je dôležité pri sociolingvistickom výskume prihliadať aj na tento celkový kontext. A. Polívková (1992, s. 176) konštatuje, že postoje nie sú stále, ale majú premenlivý charakter (menia sa pri rôznych interakciách, no často aj pôsobením takého faktora, akým je vek). Význam v tomto smere môže zohrávať aj typ prostredia, či už ide o urbánne alebo rurálne prostredie. Často ide o vplyv médií a najbližšieho okolia, ale aj životných skúseností, ktoré sa spoločne podieľajú na utváraní predsudkov, a to nielen u starších ľudí voči cudzím prvkom v jazyku, ale aj v očiach verejnosti voči starším ľuďom všeobecne.

Naším konvencionalizovaným predpokladom bolo, že prevažná väčšina odpovedí respondentov z našej vzorky bude pod vplyvom vyššieho veku príznačne konzervatívna a seniori z nižšej vekovej triedy budú voči anglicizmom otvorenejší. Táto kauzalita sa nám potvrdila. Ďalej sme predpokladali, že pozitívnejšie postoje k anglicizmom budú mať respondenti s vysokoškolským vzdelaním, čo sa nám takisto potvrdilo. Naopak, informátori s nižším vzdelaním preukázali odmietavejšie postoje. Ako dôležité sa nám v tomto smere ukázalo aj ovládanie jazykov. Očakávali sme priaznivejšie postoje k anglicizmom u informátorov, ktorí ovládajú angličtinu, čo sa na základe odpovedí preukázalo. Posledný faktor, ktorý sme pri našom výskume brali do úvahy, bolo prostredie. Naším posledným konvencionalizovaným predpokladom bolo, že informátori z rurálneho prostredia budú mať konzervatívnejšie postoje. Daný predpoklad sa nám však nepotvrdil. Keďže výskumná vzorka bola vzdelanostne aj vekovo nehomogénna, o výsledku rozhodovali iné sprievodné faktory, ako vzdelanie a znalosť cudzích jazykov. V rámci komplexnej interpretácie výsledkov však môžeme konštatovať, že v odpovediach vybraných seniorov z oblasti Trenčína sa pri názoroch na anglické názvy vyskytli odmietavé odpovede (27,2 %), avšak v tej istej otázke sme sa stretli aj s neutrálnymi (35,8 %) a aj pozitívnymi (22,3 %) názormi na anglicizmy v slovenčine, čo poukazuje na heterogénnosť názorov skupiny seniorov. V behaviorálnej oblasti síce prevažoval výber domácich ekvivalentov, ale 17,3 %, resp. 2,5 % informátorov si vybralo cudzí ekvivalent. 39,5 %

informátorov poznalo význam anglicizmu *lajk*. Na základe objektívnych sociologických výskumov, ktoré zachytávajú nové trendy a zmeny v spoločnosti, sme predpokladali, že určité zmeny sa premietajú aj do verbálneho správania, postojov a komunikácie sledovanej vzorky respondentov. Rátali sme s tým, že nie každý starší človek má konzervatívny postoj voči novým, cudzím prvkom v slovenčine, no predpokladali sme, že prejavy konzervativizmu ako odmietanie jazykových inovácií môže vo výskumnom súbore respondentov prevládať. Náš predpoklad o diferencovaných postojoch slovenských seniorov k anglicizmom sa nám potvrdil, avšak naša domnienka o prevahe odmietavých postojov sa ukázala ako neopodstatnená, keďže popri prevažujúcich neutrálnych názoroch na cudzosť sa vyskytli aj pozitívne reakcie. Výskumná vzorka prejavila prekvapivú toleranciu voči cudzím prvkom, ktorá relativizuje spoločenský stereotyp o starších dospelých ako o konzervatívnych a odmietajúcich všetko nové. Domnievame sa, že prejavená nečakaná tolerantnosť seniorov voči cudzím prvkom, ale aj relatívne dobrá znalosť anglicizmov v skupine najmladších seniorov odzrkadľuje heterogénnosť tejto generáčnej skupiny. Na generáčné kohorty pôsobia systémové javy ako globalizácia, moderná technika a kultúra, v ktorej žijú, ale zároveň sa nestráca úloha jednotlivca, ktorý aj vo vyššom veku má možnosť zapájať sa do spoločenského diania alebo ho aspoň sledovať.

6. ZÁVER

V úvode príspevku sme vymedzili pojem *senior*, ktorý je objektom skúmania „gerontolingvistiky“. Štúdiou sme vstúpili do oblasti výskumu jazyka slovenských seniorov. V príspevku sme na základe anketového výskumu zisťovali postoje vybraných slovenských seniorov z oblasti Trenčína k anglicizmom v slovenčine. Na postoje vplývali hlavne faktory *vzdelanie* a *anglická jazyková kompetencia*. Na báze výsledkov môžeme konštatovať, že väčšina vybraných seniorov mala neutrálne postoje k anglicizmom v slovenčine, vyskytli sa však aj pozitívne a odmietavé postoje. Diferencovanosť postojov vyjadruje obraz heterogenosti skupiny seniorov, ktorí môžu k novým prvkom pristupovať rôzne. Nejde teda o homogénnu skupinu s odmietavými postojmi ku všetkému novému, ako sa to v stereotypoch o senioroch zvykne predpokladať. Skupinu seniorov ovplyvňuje spoločenská situácia, globalizácia, a hoci možno pomalšie, ale aj postoje seniorov sa menia. Náš výskum potvrdil tendenciu, že sociálna aktivita sa vo vrstvách seniorov zvyšuje a sociálna sieť, v ktorej seniori fungujú, je podnetná a poskytuje priestor pre aktívny život človeka.

Na záver sa vynára otázka, ako zohľadniť výsledky výskumu z hľadiska jazykových potrieb seniorov a ako naplniť očakávania lingvistiky či iných spoločenských vied, ktoré by mohli a chceli vidieť výsledky svojich výskumov v sociálnej praxi. Môžeme konštatovať, že hoci vo výsledkoch prevažovali skôr neutrálne odpovede, dôležitú časť vybranej vzorky tvoria aj tí starší dospelí, ktorí mali problém so

skloňovaním cudzích slov a s porozumením vybraným anglicizmom. Z toho dôvodu nadväzujeme na S. Ondrejoviča (2014, s. 54), ktorý upozornil, že v Rakúsku vyšiel v roku 2009 Anglicko-nemecký slovník pre seniorov *Wörterbuch für Senioren. Englisch – Deutsch*. V ňom sa uvádzajú nemecké ekvivalenty základných výrazov anglického pôvodu, s ktorými sa rakúski seniori v bežnom živote stretávajú najčastejšie. Je to slovník, v ktorom sa „prekladajú“ a vysvetľujú základné pojmy z oblasti a) počítačov (*hoax /houks/, spam /spem/, zoom /zum/*), b) televízie a rozhlasu (*casting*), c) životných potrieb atď. Hoci lexikograficky ide o trochu amatérske dielo (pripravili ho pedagógovia a študenti Vyššej spolkové školy pre ekonomické odbory), príručka zožala neobyčajný úspech. Vydavatelia museli opakovane pripraviť dotlač (tamže, s. 54). Vzniká otázka, či by sme podobným slovníkom čoraz častejšie používaných anglicizmov neuľahčili slovenským seniorom komunikáciu s mladšími používateľmi jazyka. Priblížením anglicizmov seniorom by pre nich tieto prvky prestali byť kognitívne cudzie a prijali by ich ako súčasť svojej diferencovanej normality.

Literatúra

- Ako sa mení slovenská spoločnosť. Ed. V. Krivý. Bratislava: Sociologický ústav SAV 2013.
- BOROŠ, Július: Základy sociálnej psychológie. Bratislava: Iris 2001. 227 s.
- ČORNANIČOVÁ, Rozália: Edukácia seniorov. Bratislava: Univerzita Komenského 2007. 163 s.
- FARAGULOVÁ, Alena: Cudzosť, jazyk, Slováci. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 152 s.
- FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja: Sprache und Kommunikation im Alter. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung 2003. 314 s.
- FIEHLER, Reinhard – THIMM, Caja: Das Alter als Gegenstand linguistischer Forschung – eine Einführung in die Thematik. In: Sprache und Kommunikation im Alter. Eds. R. Fiehler – C. Thimm. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung 2003, s. 7 – 16.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga: Čeština v dialogu generací. Praha: Academia 2007. 455 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga: Čeština v dialogu věkově rozdílných mluvčích. In: Slovo a slovesnost, 2002, roč. 63, č. 1, s. 1 – 14.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga: Pár poznámek k výslovnosti, prozodii, morfologii, syntaxi, výstavbě textu. In: Čeština v dialogu generací. Eds. J. Hoffmannová – O. Müllerová. Praha: Academia 2007, s. 25 – 38.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga: Postoje, hodnocení a jejich stereotypní vyjadřování v autobiografických narativech nejstarších Čechů. In: Čeština v dialogu generací. Eds. J. Hoffmannová – O. Müllerová. Praha: Academia 2007, s. 77 – 96.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – ZEMAN, Jiří: Úvod. In: Čeština v dialogu generací. Eds. J. Hoffmannová – O. Müllerová. Praha: Academia 2007, s. 7 – 24.
- HÖRMANN, Håns – PIEPER, Ulrike – ENGELKAMP, Johannes: Zur psychologischen Problematik sogenannter Altersdialekte. In: Psychologische Rundschau, 1976, roč. 27, s. 12 – 27.
- JAKLOVÁ, Alena: Čeština v dialogu generací. In: Naše řeč, 2009, roč. 92, č. 1, s. 33 – 35.
- KEMPER, Susan: Life-span changes in syntactic complexity. In: Journal of Gerontology, 1987, roč. 42, s. 323 – 328.
- KOLLÁRIK, Teodor a kol.: Sociálna psychológia. Bratislava: Univerzita Komenského 1993. 545 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

- KOVRT, Manfred – KUCHARCZIK, Kerstin: „Sprache“ – unter besonderer Berücksichtigung von „Jugend“ and „Alter“. In: *Sprache und Kommunikation im Alter*. Eds. R. Fiehler – C. Thimm. Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung 2003, s. 17 – 37.
- Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2014. 74 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Homo loquens v čase globalizácie. In: *Registre jazyka a jazykovedy*. 1. zv. Na počesť Daniely Slančovej. Eds. J. Keselová – M. Imrichová – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2014, s. 51 – 56.
- POLÍVKOVÁ, Alena: K některým postojům uživatelů k jazyku. In: *Naše řeč*, 1992, roč. 75, č. 4, s. 176 – 182.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Hl. red. M. Považaj. 4. vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.
- SHAVITT, Sharon: Operationalizing functional theories of attitude. In: *Attitude structure and function*. Eds. S. J. Breckler – A. G. Greenwald – A. R. Pratkanis. Hillsdale, NJ.: Erlbaum 1989, s. 311 – 337.
- Slovenský národný korpus - prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 30. 10. 2018].
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.] Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- SÝKOROVÁ, Dana: Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie. Praha: Sociologické nakladatelství 2007. 284 s.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie: Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2008. 233 s.
- Wörterbuch für Senioren. Englisch – Deutsch. Klagenfurt 2009. 36 s.

POMENÚVANIE AKO ODRAZ KOMUNIKAČNÝCH POTRIEB

Správa zo slávnostného kolokvia venovaného Kláre Buzássyovej

Lucia Miháliková – Lenka Ocetová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

Dňa 4. decembra 2018 sa v Malom kongresovom centre vydavateľstva VEDA na Štefánikovej ulici v Bratislave zišla početná komunita lingvistov, ktorých spája osoba **Kláry Buzássyovej**, mimoriadne plodnej slovenskej jazykovedkyne, ktorá viac ako polstoročie svojho života venovala jazykovednému bádaniu na pôde Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.

Slávnostné kolokvium *Pomenúvanie ako odraz komunikačných potrieb* venované Kláre Buzássyovej pri príležitosti jej životného jubilea otvorila riaditeľka Jazykovedného ústavu **Gabriela Múcsková**.

Dlhoročnú prínosnú vedeckovýskumnú a vedecko-organizačnú prácu jubilantky ocenilo aj Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied a udelilo jej medailu SAV za podporu vedy – jedno z najvyšších akademických vyznamenaní – ktorú jej osobne odovzdal predseda Slovenskej akadémie vied **Pavol Šajgalík**. Laudáciu predniesol podpredseda SAV za tretie oddelenie **Miroslav Morovics**. V príhovore vyzdvihol vedeckú osobnosť Kláry Buzássyovej, jej celoživotné vedecké dielo v oblasti derivatológie, lexikológie, lexikografie, gramatiky, konfrontačnej a kontrastívnej lingvistiky, ako aj sociolingvistiky a jazykových kontaktov, ktoré zásadným spôsobom posunulo lingvistické poznanie fungovania jazyka nielen v rámci slovenskej, ale aj širšej slavistickej a medzinárodnej lingvistiky.

Klára Buzássyová je vzácnym príkladom prenikavého analytika schopného presne konceptualizovať odhalené fakty a spracovať ich v spektre relevantných súvislostí. Z týchto jej vlastností výrazne profituje lingvistická komunita aj v súčasnosti a získava značné bohatstvo empirických poznatkov. Každá jej publikácia sa stala v živote jazykovednej obce udalosťou. Väčšina jej prác bola a je hojne citovaná v domácich i zahraničných vedeckých dielach. S medzinárodným vedeckým životom bola v bezprostrednom styku aj ako dlhoročná členka dvoch komisií medzinárodného komitétu slavistov a v rámci pôsobenia v týchto orgánoch publikovala rad zásadných štúdií v ich zborníkoch.

Kultivovanosť jej osobnosti, jej neobyčajná húževnatosť a pracovitosť sú dôvodom, prečo bola vítanou členkou rozličných komisií, rád, výborov, kolégií a napokon aj členkou najvyššieho akademického orgánu – Predsedníctva Slovenskej akadémie vied.

Akademické vyznamenanie, ktoré predsedníctvo a vedecká rada udelili Kláre Buzássyovej, je výrazom uznania a poďakovania, ale i stotožnenia sa s odkazom jej vedeckej práce, ktorá tak výrazne obohacuje a usmerňuje súčasný jazykovedný výskum na Slovensku.

Prítomným sa prihovorila aj **Olġga Škorecová** z Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, ktorá vyzdvihla vedecký a spoločenský rozmer práce Kláry Buzássyovej v oblasti jazykovedy, ale aj jej aktívne pôsobenie v Ústrednej jazykovej rade pri ministerstve kultúry, kde jej odborné názory a stanoviská boli pre tento poradný orgán ministerstva mimoriadne prínosné.

Pozdrav poslal aj predseda slovotvornej komisie pri medzinárodnej komisii slavistov **Alexander Lukaševič**. Prečítal ho Ľubor Králik.

Vedecké práce Kláry Buzássyovej sú obsahovo stále a inšpiratívne – odrážajú úprimnú vedeckú pokoru pred nepoznaným, trpezlivú analytickú prácu s poznávaným a novú vedeckú interpretáciu a explanáciu už poznaného – sú a vždy budú objavom, podnetom a návodom. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra preto pri príležitosti jej životného jubilea pripravil výber z jej diela – dvojzväzkovú publikáciu *Ako sa rodia a žijú slová I, II*. Odborná verejnosť v nej nájde 85 štúdií, niektoré z nich pôvodne publikované v zahraničných zborníkoch, a preto slovenskému čitateľovi menej známe.

V dopoludňajšom bloku ako prvá vystúpila s príspevkom *Pohľad na pomenovanie cez prizmu teoretických rámcov a slovníkového hesla Alexandra Jarošová (Bratislava)*, ktorú s jubilujúcou Klárou Buzássyovou spája predovšetkým práca na *Slovníku súčasného slovenského jazyka*, ktorý začal vznikať pod vedením Kláry Buzássyovej v 90. rokoch minulého storočia. Bolo to veľmi náročné obdobie, slovník sa musel vyrovnávať s intenzívnym prenikaním kognitívizmu do lingvistického uvažovania, ako aj s nástupom korpusových metód spracovania jazykového materiálu. Celá lexikografia prechádzala a napokon aj prešla na elektronické médium.

Gro príspevku Alexandra Jarošová sústredila na problémy, ktoré práca na novom výkladovom slovníku prináša, a na riešenia, ktoré lexikografi spolu s Klárou Buzássyovou ponúkajú.

Prvú časť štúdie tvoria aspekty štrukturalizmu, ktoré lexikografom slúžia ako východiskový bod pre vytvorenie modelu lexikálneho významu, ktorý by bol použiteľný v slovníku. Taktiež sa tu uvádzajú niektoré aspekty výskumu Kláry Buzássyovej o lexike a slovotvorbe, ktoré rozvinuli funkčno-štrukturalistickú paradigmu a posunuli ju ďalej. V druhej časti sa uvádzajú ďalšie teoretické a metodologické rámce,

ako je jazyková pragmatika, kognitívna lingvistika a korpusová lingvistika, ktoré sa so štrukturalizmom dopĺňajú. Tretia časť opisuje rozšírený model lexikálneho významu, ktorý predstavuje syntézu všetkých teoretických rámcov a súčasne odraz troch jazykových zložiek – sociálnej, psychickej a štruktúrno-systémovej.

Ústredným problémom výkladového slovníka je, samozrejme, spracovanie významu slov a ustálených slovných spojení. Pred lexikografmi však stojí celý rad ďalších problémov. Sú postavení pred otázku, ako spracovať výsledky transpozičných slovnodruhových prechodov a modifikačných slovotvorných postupov. Otvára sa tu aj problematika makroštruktúry slovníka: ktoré slová budú spracované ako autonómne heslá a ktoré budú prihniedzované k prvostupňovému základovému slovu alebo k bezprostrednému motivátu. Okrem iného bolo potrebné rozpracovať typizované výklady lexikálneho významu abstrákt – ráz (*českosť, európoskosť*), charakter (*gýčovitosť, horúčkovitosť*), schopnosť (*aplikovateľnosť, deformovateľnosť*), možnosť (*dokázateľnosť, hmatateľnosť*), problematiku usúvzťažňovania slovotvorného a lexikálneho významu, teda do akej miery je slovotvorný význam komplementárny s lexikálnym a kedy je redundantný, lebo do hry vstupuje ďalší samostatný vývin odvodennej lexikálnej jednotky. V prípade abstrákt na *-osť* ide o zmenu vzťahového významu na kvalifikačný, resp. abstraktného na konkrétny.

Dôležitým krokom bolo aj vypracovanie kritérií uvádzania synonym, ich využitia ako pomocného výkladového komponentu popri hlavnej explikačnej perifráze a napokon ich použitia ako prostriedku výkladu. V prípade antonym bolo potrebné do hĺbky riešiť problematiku slov so záporným prefixom *ne-*, ktoré plnili nielen funkciu kontradiktorkých opozit mnohých heslových slov, ale aj autonómnych jednotiek s osobitným sémantickým vývinom.

V *Slovníku súčasného slovenského jazyka* zanechala Klára Buzássyová výraznú stopu. Pre lingvistickú prácu a zvlášť pre lexikografiu je veľmi dôležitým predpokladom cit pre jazykové hodnoty. Touto črtou sa naša jubilantka vyznačuje vo veľkej miere. Je prítomná v každej jej analýze, v každom vyjadrení o jazykových javoch, v každom redakčnom zásahu v slovníku. Pozorne načúvala tomu, čo jej hovorí materiál, aby sa od deskripcie mohla presunúť k náročnej pragmaticko-komunikačnej explanácii vývinových zmien, variantností, konkurencií a ohnisk napätia, k výkladom o vzťahu normy, systému a úzu a k predstaveniu fenoménu kreatívnej slovo tvorby, k okazionalizmom.

Na analýzy a interpretácie slova Kláry Buzássyovej nadviazal svojím referátom **Juraj Dolník (Bratislava)**. Autor si kladie otázku, ako sa prejavuje lexikálny význam v našej apercepcii slov v komunikačných udalostiach, a skúma pozadie našej schopnosti vnímať ho v texte. Jedným z možných prístupov k otázke, ako reagujú recipienti vo výpovediach, je zavedenie termínov behaviorálny a akčný lexikálny význam. Prvý termín sa vzťahuje na porozumenie významu, druhý korešponduje

s interpretáciou slov v prípade, že recipient je neúspešný v procese ich prirodzenej apercepcie. Pragmatická analýza osvetľuje, ako rozumejú recipienti tomu, čo počujú, a ako to interpretujú so zreteľom na znalosti asociované slovami.

Pohľad na sémantické, derivačné a syntagmatické špecifiká graduálnych paradigiem v ruskom jazyku ponúkla **Zinajida A. Charytončyk (Minsk)**.

Procesom derivácie a novoznikajúcim formantom v dôsledku narúšania slovo-
tvorného systému poľštiny sa venovala **Krystyna Kleszczowa (Katowice)**.

Príspevok **Adriany Ferenčíkovej (Bratislava)** sledoval motiváciu a slovo-
tvornú štruktúru pomenovania *slnečnice* v nárečiach slovanských jazykov, vychá-
dzajúc z údajov v *Slovanskom jazykovom atlase* a v národných nárečových atlasoch.

Charakteristická reakcia tejto rastliny na slnečné svetlo podmienila na celom slo-
vanskom jazykovom teritóriu vznik jej názvov s koreňom, ktorý je kontinuantom
praslovanského koreňa *sьln-. Hoci sa táto pôvodne okrasná rastlina do Európy dosta-
la z Ameriky už v 16. storočí, na našom území jej prítomnosť dokumentujú písomné
pamiatky z konca 18. storočia, keď sa začala využívať aj ako hospodárska plodina. Pod
vplyvom českých prameňov máme doloženú jej podobu *slunečnice* a spisovný nápro-
tivok *slunečník*, ktorý odráža už domáci slovo-
tvorný variant. Ten udáva aj Anton Ber-
nolák, pričom podobu so slovo-
tvornou príponou *-ica* pokladá za bohemizmus.

V *Slovanskom jazykovom atlase* sú zachytené aj dvojslovné pomenovania sl-
nečnice. Z hľadiska sémantiky svojich zložiek sú trojakého typu. V chorvátskom
a slovinskom nárečí v Rakúsku je to napr. *sončana ruža*, kde sa vzťahové adjektí-
vum „slnečný“ spája so substantívom so všeobecným sémantickým príznakom
„rastlina“; v severnom Maďarsku v slovenskom nárečí západoslovenského typu na-
chádzame pomenovanie *slneční taňér* obsahujúci sému „okružnosť“; a obrazné po-
menovania antropomorfnej povahy reprezentujú bulharské názvy *sləŋkuwə li-
bownica* „slnkova milenka“ či *slənčevə majk’ə* „slnková matka“.

Popoludňajšiu sekciu otvorila **Jana Hoffmannová (Praha)**, ktorá sa vo svo-
jom referáte zamerala na oblasť športovej lingvistiky a za predmet výskumu si zvolila
on-line športové reportáže v češtine. Tento pomerne aktuálny a hybridný textový
žánér sa vyznačuje rôznymi vlastnosťami; autorka si však – s prihliadnutím na vý-
skumnú činnosť Kláry Buzássyovej – všimla predovšetkým jeho lexikálne aspekty,
a to konkrétne prítomnosť termínov, profesionalizmov a slangizmov v slovnej zásobe
športových komentátorov. Na základe analýzy korpusového materiálu dospela
k záveru, že rozlišovanie medzi uvedenými lexikálnymi výrazmi nie je v skúmanej
sfére komunikácie vždy jednoduché a jednoznačné, čo sa následne môže prejaviť
i pri lexikografickom zachytení daného úseku slovnej zásoby, napr. pri výbere vhod-
ného kvalifikátora.

Témou príspevku **Oldřicha Uličného (Liberec/Olomouc)** bol opis konštrukč-
ného charakteru tzv. adnominálneho privlastňovacieho genitívu. Autor priblížil nie-

koľko typov tohto gramatického javu, pričom reflektoval ich vývojové, najmä analytické, deflektivizačné a inverzné tendencie v súčasnom spisovnom i nespisovnom českom jazyku. Z exemplifikovaných konštrukcií možno porovnať napr. tento štruktúrny vzťah, vývoj: *Klárina maminka* (posesívne adjektívum) – *maminka Kláry* (adnominálny genitív) – *Kláry maminka* (inverzia slovosledu).

Koncepcii prvého slovensko-rómskeho terminologického slovníka administratívno-právnych výrazov sa venovala štúdia **Anny Rábovej (Bratislava)**. V centre záujmu bola analýza postupov, ktoré sa pri zostavovaní termínov tohto slovníka zo strany rómskych autorov uplatňovali. Patria k nim prevzatia zo slovenčiny (*vidavkos* „výdavok“, *licencija* „licencia“), polokalkovanie (*žuži vyplata* „čistý plat“), neologizácia (*školakero chabiben* „školské stravovanie“), kalkovanie (*lovengero zoraľipen* „finančná spoľahlivosť“), využívanie trojslovných termínov (*centralno lovengero kher* „centrálna banka“), predložkových väzieb vo viacslovných termínoch (*druhos vaš daňakero keriben* „druh daňovej činnosti“) alebo využívanie opisov (*manuš so poťinel* /človek, čo platí/ „platiteľ“).

Jana Pekarovičová (Bratislava) vo svojej prezentácii upriamila pozornosť na slovenčinu ako cudzí jazyk – na oblasť, ktorú významným spôsobom ovplyvnila aj Klára Buzássyová. Autorka postupne predstavila zameranie vedeckých štúdií, ktoré jubilanťka v rokoch 1980 –2001 aktívne publikovala v zborníkoch *Studia Academica Slovaca*. Príspevok pripomenul, že úvahy, teoretické a empirické východiská Kláry Buzássyovej k takým témam, akými sú dynamika slovnej zásoby, slovotvorné postupy, motivácia, ale i mnohé iné, sa stali jedným z dôležitých lingvodidaktických pilierov pre sprostredkovanie slovenčiny v rámci jazykového vzdelávania cudzincov.

Vzťah medzi slovotvorným a lexikálnym významom bol jedným z dlhodobých a opakovaných vedeckých záujmov Kláry Buzássyovej. Na túto skutočnosť nadviazala **Pavla Kochová (Praha)**, ktorá skúmala spojitosť slovotvorného a lexikálneho významu desubstantívnych vzťahových adjektív pre potreby ich lexikografického opisu. Dokladovú bázu tvorili ukážky z lexikografického spracovania desubstantívnych vzťahových adjektív pomenúvajúcich názvy rastlín (*banánovníkový*), živočíchov (*bizoní*) a významných osobností (*bergmanovský*), pochádzajúce z rukopisu *Akademického slovníka súčasnej češtiny*.

O mikroštruktúre *Akademického slovníka súčasnej češtiny* referovala i ďalšia členka jeho autorského kolektívu **Zdeňka Opavská (Praha)**. Ťažiskom vystúpenia bola tentoraz otázka spôsobu lexikografického uchopenia viacslovných lexikálnych jednotiek, ktoré sa môžu utvárať odvodzovaním z ustáleného slovného páru (*akrobatické lyžování*: *akrobatický lyžař* – *akrobatická lyžařka*) alebo pretvorením, obmenou frazeologických jednotiek (*hrát si se slovíčky* – *hra se slovíčky* – *hraní (si) se slovíčky*).

Rovina slovenskej vývinovej a edukačnej lingvistiky bola zastúpená príspevkom **Ludmily Liptákovvej (Prešov)**, ktorá sa sústredila na analýzu jazykových funkcií slovotvornej motivácie v jazykovom vývine dieťaťa. V metodologickom prístupe k danej výskumnej problematike sa spájali poznatky teoretickej i aplikovanej derivatológie, pričom sa autorka snažila postihnúť napríklad zložku spontánnej detskej slovotvorby či význam slovotvornej motivácie pri tvorení, vnímaní a porozumení textu.

Hlavným motívom v referáte **Martina Ološtiaka (Prešov)** bola sila jazyka spočívajúca v uspokojovaní aktuálnych komunikačných potrieb človeka. Autor upozornil na skutočnosť, že jazyk je vďaka svojim rozličným funkciám bohatý a dynamický nástroj, ktorý človeku umožňuje orientovať sa vo svete. Slovná zásoba prirodzeného jazyka, v tomto prípade slovenčiny, je natoľko variabilná, aby dokázala uspokojovať aj individuálne komunikačné potreby človeka, čoho prejavom môže byť napr. tvorenie okazionalizmov (jedna z obľúbených výskumných oblastí Kláry Buzássyovej), čím do jazyka istým spôsobom preniká snaha o subjektívnu efektívnosť a inovatívnosť. Možno tu ilustrovať príklady okazionálnych výrazov ako *kolo-domky* („papuče určené na chodenie okolo domu“) alebo *medziplotník* („chodník medzi plotmi“).

Všetky odprezentované štúdie, ako i tie, ktoré na konferencii neodznegli, sú publikované v tematickom čísle *Jazykovedného časopisu* venovanom významnej slovenskej jazykovedkyni PhDr. Kláre BUZÁSSYOVEJ, CSc., pri príležitosti jej životného jubilea.

Vedecká časť podujatia večer plynulo prešla do spoločenskej, poskytujúcej priestor na osobné, priateľské stretnutia ľudí, ktorých spojil fenomén slovenskej jazykovedy – Klára Buzássyová. Slovanmi riaditeľky JÚLŠ – osobnosť, ktorá svojou vedeckou prácou, autoritou, spôsobom riešenia praktických vecí i ľudským prístupom vytvárala to, čo nazývame *genius loci*, to, čo v ústave ostáva a robí ho navždy výnimočným; človek, ktorý počas dlhých rokov vytvoril veľké dielo o jazyku a jeho duši – *genius linguae*.

Ďakujeme.

Ad multos annos!

XXVII. KOLOKVIUM MLADÝCH JAZYKOVEDCOV

Roman Soóky

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

Na bohatú tradíciu konferenčných stretnutí mladých lingvistov nadviazalo 27. kolokvium mladých jazykovedcov, ktoré pod záštitou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra zorganizoval tím pobočky pri Katedre slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Celé podujatie pre začínajúcich i skúsených jazykovedcov v hoteli Šachtičky v dňoch 21. až 23. novembra 2018 sa nieslo v priateľskej atmosfére.

Kolokvium otvorili riaditeľka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Gabriela Múcsková, predsedníčka Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV Adriana Ferenčíková a predsedníčka pobočky v Banskej Bystrici Lujza Urbancová. Dlhotrvajúcu tradíciu kolokvií mladých jazykovedcov vo svojom úvodnom príspevku predstavil Jaromír Krško, neopomínajúc ani humorné príhody, čím navodil nenútenú atmosféru, ktorá vydržala až do posledného dňa.

Prvú sekciu referátov začala *Zuzana Popovičová Sedláčková* so svojím príspevkom o kontextovej realizácii zámena „taký“ v jeho rodových, pádových a kvantitatívnych obmenách. Zamýšľala sa v ňom, či popri deiktickej a expresívnej funkcii nemôže nadobudnúť aj „pseudodeiktickú“, intenzifikačnú, neutralizačnú, resp. inak pragmaticky orientovanú funkciu. Nasledoval referát *Slavomíry Krištofovej* o komunikačnej kompetencii v edukačnom procese, ktorým sa usilovala zmapovať extenziu tohto pojmu jeho vymedzením voči pojmu gramotnosti. Na základe viacerých lingvistických prác sa mladá doktorandka pokúsila o vlastné uchopenie pojmu komunikačná kompetencia a jeho reinterpretáciu v kontexte celoživotného vzdelávania. Tretí vystúpil *Roman Soóky* s teoreticky ladeným referátom o interpretačnej kompetencii. Prostredníctvom základných otázok o jej predpokladoch, spôsobe recipientovho výberu adekvátneho významu expedientovej výpovede či samotnej úlohe interpretácie postupne vymedzoval extenziu tohto fenoménu. Celú sekciu zavŕšila *Elwira Olejniczak*, ktorá referovala o porušovaní jednoduchosti, jasnosti a stručnosti štýlu vo vyhláseniach účastníkov súdnych pojednávaní. Na zozbieranom materiáli dokumentovala časté nedorozumenia, pričom riešenie vidí v zlepšovaní kvality komunikácie v súdnych sieňach práve v duchu zachovávaní jednoduchosti, jasnosti a stručnosti.

Analýze jednotlivých argumentov v komentároch a prehovoroch účastníkov vybraných televíznych relácií sa venovala *Veronika Gondeková*, čím zároveň otvorila druhú sekciu. V určení povahy argumentu na osi vecnosť – nevecnosť vidí mož-

nosť určenia charakteru komunikačnej koncepcie ako celku. *Hanna Oleksandrivna Gelbutovska* a *Ludmila Oleksandrivna Kravčenko* upriamili pozornosť na agitačnú kampaň politickej reklamy. Pomocou komplexnej analýzy predvolebných textov odhalili sugestívny vplyv slovných spojení na recipientov propagandistických novín. Politickému diskurzu sa venovala i *Natália Kolenčíková*, avšak z pohľadu analýzy tradičných, ale najmä inovatívnych, individuálnych a aktuálne vytvorených nadávok, ktoré sa objavovali v predvolebne motivovaných textoch na sociálnych sieťach. Problematikou vplyvu ideológie na žánre analytickej publicistiky v roku 1968 sa zaoberala *Patricia Molnárová* v analýze dvoch periodík straníckej tlače – *Smeru a Pravdy*.

Druhý deň začala príspevkom *Soňa Rešovská*, ktorá prostredníctvom porovnávania jednotlivých spôsobov tvorenia a determinantov pomenúvania analyzovala podobnosti či rozdielnosti tzv. sémanticky ekvivalentných lexém (t. j. lexém pomenúvajúcich rovnaké denotáty) v angličtine a v slovenčine. *Bartłomiej Cieśla* orientoval svoj výstup na jazykové prostriedky hodnotenia v laudáciách. Všímal si spôsoby ich výstavby, akými sú napr. hyperbolizácia či uplatňovanie páťosu, ako stále jazykové determinanty lexikálnej, ale aj fonetickej, morfolologickej a syntaktickej podoby. Otázkami jazykového stvárnenia názvov v agroturistike sa zapodievala *Katarzyna Burska*, pričom ju zaujímalo, ako samotný názov farmy alebo pobytu naznačuje obsah ponuky pre turistov. Kognitívnou jazykovedou sa zaoberala aj *Mária Matiová* v analýze jazykového obrazu somatizmu *oko*, akcentujúc nielen telesnú, ale aj kultúrne podmienenú bázu frazém.

Gabriela Slezáková poodhalila účastníkom konferencie vývin prímien dospelých obyvateľov v obci Hrnčiarske Zalužany od roku 1918 až po rok 2018. *Irina Vadimivna Mel'nik* zachytila problematiku rôznych variantov osobného mena v právnych dokumentoch na území Ukrajiny, upozorňujúc na nedostatok pravidiel normujúcich zápis osobných mien v rôznych dokumentoch vládnych a verejných inštitúcií. Úlohu tematizácie názvov v rozdielnych žánroch a typoch textov s poukazaním na rolu autorského subjektu pri pomenúvaní chrematoným skúmali *Jaroslav David* a *Jana Davidová Glogarová*. Predmetným materiálom skúmania boli cestopisy a memoárová próza.

Agata Rupińska si za cieľ svojho referátu zvolila českú a poľskú exonymiu. Na zozbieraných materiáloch z časopisov *Poznaj świat* a *Lidé a země* skúmala vzájomné vzťahy českých a slovenských vžitých názvov. Exonymám sa venovala aj *Tinglin Sun*, ktorá porovnávala adaptáciu čínskych toponým do češtiny v dobovej publicistike. Pri toponymách sa pristavila aj *Soňa Wojnarová* s príspevkom o dvojici *draha* a *dráha*, analyzujúc ju z pohľadu ľudovej etymológie. Prvú popoludňajšiu sekciu druhého dňa uzavrela *Žaneta Dvořáková* s témou etymologických výkladov proprií v umeleckej literatúre.

Po krátkej kávovej prestávke novú sekciu otvoril Marek Janosik-Bielski s názvom referátu *O andělich a lidech*. Poetické pomenovanie v sebe ukrýva opis jazyka vybraných štitenských zborníkov. Jadrom jeho výstupu bola ukážka transkribovaného textu, objasnenie zásad transkripcie a prehľad vypozerovaných jazykových javov a tendencií. Pri historizujúcom jazyku ostala aj Tereza Klemensová. Skúmajúc diela českých autorov 19. a 20. storočia, ktorých dej spadá do úseku 14. až 17. storočia, zisťuje, ako autori narábajú so starou češtinou v snahe dosiahnuť ilúziu historického obdobia. Vytváraniu istej reality prostredníctvom jazyka sa venovala i Kristýna Kovárová, ktorá sa orientovala na prózu Eduarda Štorcha.

Veronika Perovská s tematikou gramatickej kategórie osoby a čísla otvorila poslednú sekciu dňa. Svojou analýzou historických textov zo 16. až 18. storočia sa pokúsila opísať a zdôvodniť rôzne prípady transpozície kategórie osoby a/alebo čísla v spätosti s komunikačnou situáciou, v ktorej k nim dochádzalo. Mária Strýčková sa vo svojom príspevku venovala obradovej a liturgickej terminológii z prostredia byzantsko-slovanskej cirkvi pod Karpatmi na prelome 18. a 19. storočia. Poslucháčom okrem iného predstavila aj problematiku pripravovaného latinsko-cirkevno-slovanského glosára, ponúkajúceho interpretáciu vybraných lexém v slovenskom jazyku. Jana Stanislavivna Vilčinská zakončila druhý konferenčný deň referátom o koncepte dediny v románoch spisovateľky Ľuko Dašvar.

V záverečný deň predniesla svoj referát o sémantickej a syntaktickej spájateľnosti predikatív v slovníkovom hesle Barbora Štěpánková a Pavlína Kašpárková predstavila výsledky svojej analýzy českých a slovenských nelexikalizovaných deminutív. Porovnávaním deminutív poukázala na podobnosti i rozdielnosti v morfológii českých a slovenských alternácií. O potrebe zostavenia moderného syntetického diela prekladovo-výkladového charakteru, ktoré by zachytávalo súčasnú lingvistickú terminológiu na pozadí slovenského a poľského jazyka, sa vyjadrila Dominika Fatulová.

Špecificky obrazným jazykom a štýlom vínnych etikiet sa zaoberala Katarína Mikulcová, nevynímajúc so svojho zorného poľa ani ich informačno-persuazívny charakter. Priestor analýze chýb vyskytujúcich sa pri strojovom preklade z angličtiny do slovenčiny bol poskytnutý vďaka príspevku Patrika Petráša. Vychádzajúc z rozdielnych morfosyntaktických typov slovenčiny a angličtiny, ilustroval jednotlivé typy pochybení.

Priaznivú atmosféru 27. kolokvia mladých jazykovedcov ukončil svojim vystúpením člen organizačného výboru konferencie Gabriel Rožai. V príspevku *Ukrajinské rusínske nárečia obce Pača v Gemeri v komunikácii rôznych generácií* si stanovil za cieľ zistiť rozsah prebiehajúcej nivelizácie skúmaného nárečia.

Výpočet hojného počtu príspevkov je dokladom, že jazykoveda stále ponúka množstvo neprebádaných sfér, ktoré vábia nové generácie, aby ich odhaľovali.

OTÁZKY, KTORÉ ŽIADAJÚ AKTUALIZÁCIU NORMY

Aktuálne otázky slovenského jazyka. Ed. Jana Wachtarczyková. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Slovak Academic Press 2017. 253 s.

ISBN 987-80-89607-58-7

Sándor János Tóth

*Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho
Komárno*

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied vydal v roku 2017 publikáciu, ktorá nás zaujala svojou formou, obsahom i zámerom. Vždy treba uvítať, ak popredná vedecká inštitúcia reflektuje najnovšie výsledky svojho bádania vo výstupe a reaguje na aktuálne otázky. Treba privítať aj iniciovanie vedeckej diskusie, ktorú predstavovala konferencia *Aktuálne otázky slovenského jazyka*, konaná v októbri 2016 v Bratislave. Rovnomenný zborník z tejto konferencie obsahuje texty pätnástich autorov, o ktorých recenzent publikácie – prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc., v tzv. blurbe¹ píše, že „... vystihujú jazykový pocit chvíle a odkazujú, že rekonštrukčné zásahy do modernej slovenčiny sú nielen potrebné, ale aj možné“. Zborník svojou nekonvenčnou grafickou úpravou, použitými symbolmi a solidným spracovaním v pevnej väzbe naznačuje, že je možné a osožné aj spojenie vedeckej informácie s osobitým a moderným grafickým štýlom a vizuálnou atraktivnosťou.

Zvláštnosťou publikácie je úvodná štúdia editorky napísaná ako rétorická otázka *Recentiora sunt meliora?* s úlohou zamyslieť sa nad tým, či nové znamená aj lepšie. Z daného pohľadu editorka patrične komentuje všetky články v zborníku a v závere sumarizuje odpovede a tendencie, ktoré príspevky prinášajú. Zároveň nanovo definuje základné pojmy, ktoré rámcujú tematické oblasti zborníka. Pozornosť venuje aj využitiu lexém *otázka* vs. *problém*, ktoré sa často zamieňajú, ale ich vyznenie je v rôznych kontextoch odlišné.

Publikácia zaujme nedramatizovaným prístupom k otázkam, ktoré sa v iných zdrojoch interpretujú ako problematické. Autori statí plnia úlohu objektívnych pozorovateľov jazykovej praxe súčasnej slovenčiny a všímajú si nielen javy, ktoré sa v slovenčine nanovo objavujú, ale aj také špecifiká, ktoré sú už dlhšie predmetmi diskusií. Využívajú možnosti sledovania verejnej mienky o problematických javoch (napríklad na internetových fórach) a možnosti, ktoré poskytujú rôzne korpusy slovenského jazyka.

¹ Blurb – anglické pomenovanie pre text, ktorý je uvedený na obálke alebo v predsádke knihy, napísaný autoritou vo svojej oblasti. Funguje aj ako upútavka.

Originálna štruktúra zborníka je primárne tematická. Jednotlivé okruhy sú symbolizované graficky, iniciálkami kľúčového slova. Takto zborník tvorí päť väčších tematických oblastí – a to: *n ako norma*, *a ako adaptácia*, *m ako mená*, *g ako grafémy*, *s ako spájateľnosť* – pričom najrozsiahlejšiu časť symbolizuje iniciálka *m – mená*.

V našej recenzii sa chceme bližšie venovať v publikácii pertraktovaným otázkam z aspektu xenolingvistiky², z pohľadu pohybu na osi *naše ↔ cudzie*. V prvej skupine by sme chceli predstaviť vnútrojazykové otázky, vyplývajúce aj zo systémovosti slovenského jazyka; druhú skupinu tvorí reakcia tohto systému na cudzie vplyvy.

1. Otázky domáce, vnútroštátové

Lubomír Kralčák vo svojom sumarizujúcom príspevku (s. 31 – 38) o aktuálnej kultivovanej norme reflektuje dynamické tendencie v morfológii súčasnej slovenčiny. Na báze korpusového materiálu analyzuje pomer používania tvarov, akými sú napríklad *lakovač/lakovník/lakýrnik*, *mimo mesto*, *idem zo schôdzi*, *autobus – čakám na neho* namiesto *naň*, a konfrontuje ich so spisovnou normou. Takéto empirické výskumy poskytujú exaktný obraz reálneho používania slovenčiny. Prameňom variantnosti je fakt, že na normu vplyva jazyková interakcia. Daniela Slančová (s. 39 – 49) prezentuje po prehľade sociolingvistickej systematiky noriem príklady vnútornej normovanosti komunikačných diskurzov, ktoré vyplývajú z postojov sociálnych skupín k jazyku. Príspevok Slavomíra Ondrejoviča (s. 50 – 61) predstavuje vývin témy slovenskej kvantity v normotvorných koncepciách slovenskej lingvistiky. Potreba riešenia otázok, akými je aplikácia pravidiel o rytmickom krátení na príponu *-áreň* či používanie *l/l'*, vyplývajú z občas prehnaného úsilia systematizovať aj to, čo v jazyku funguje prirodzene, analogicky, občas však aj nesystémovo. Ján Bosák³ dospel k záveru, že slovenčina je prestratifikovaná, pričom je možné analogicky pripomenúť aj jej „prenormovanosť“ i prílišnú štandardizovanosť. Sociolingvistický prístup sleduje jazyk a opisuje prípadné zmeny, varianty bez zásahu, normativisticky orientovaní lingvisti majú pred sebou nielen ideálnu normu, ale aj silu legislatívy za sebou. Tieto otázky sú dostatočne prediskutované, avšak argumenty, ktoré odznali na nespočetných fórach, nepresvedčili ani jednu stranu, preto by bolo podľa nás rozumným riešením kodifikovať dvojtvary. Relatívne malý počet alternatív, ktorými disponuje značne štandardizovaná spisovná slovenčina, by bolo možné doplniť ďalšími dubletmi bez rozkolísania normy (ako napríklad v maďarčine *ajtaja/ajtója*⁴). V najnovšom, 12. vy-

² DOLNÍK, Juraj: Cudzosť – interpretácia – xenoznak. In: *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris 2015, s. 13 – 172.

³ BOSÁK, Ján: Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti. In: *Sociolingvistica Slovaca 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Bratislava: Veda 1997, s. 45 – 53.

⁴ dvere niečoho

daní Pravidiel maďarského pravopisu⁵ sa reflektujú korekcie na všeobecne rozšírenú dlhú výslovnosť (*bura* → *búra*⁶) a liberalizovalo sa niekoľko dvojtvarov (*advent/ádvent*, *dühvel/dühhel*⁷, *méhvel/méhhel*⁸) bez toho, že by to šokovalo vzdelávací systém, kde sa tradične rozhoduje medzi pólmi *správne* ↔ *nesprávne*.

Typickými školskými témami sú písanie veľkých písmen (Vladimír Patráš, s. 185 – 195) a čiarky (Miloš Horváth, s. 223 – 230), avšak autori prezentujú tieto otázky inovatívnejšie, než si ich pamätáme z vyučovacích hodín v minulosti. Veľké písmená v súčasnej modernej komunikácii majú novšie aj funkciu upozornenia a na ich písanie vplývajú aj obchodno-právne zvyklosti, napríklad: písanie slov *Zmluva*, *Držiteľ*, *Istina*, *Výpis* s veľkým začiatočným písmenom v právnych dokumentoch. V súlade s novými výzvami doby i praxe navrhuje Vladimír Patráš konkrétne zásahy do *Pravidiel slovenského pravopisu*. Písanie čiarky považuje Miloš Horváth za hlbší znak kultúrnosti (v tomto prípade myslíme najmä e-mailovú formu komunikácie), ktorý odzrkadľuje jazykový cit používateľov.

Pri otázke spisovnosti má dôležitú úlohu jazykové poradenstvo, ktoré zároveň funguje ako spätná väzba pre kodifikátorov. Jaroslava Kmiťová (s. 79 – 89) píše o tom, ako vplýva na konkrétneho používateľa jazyka koncepcia jazykovej kultúry a neustále sa meniaci spoločenská situácia. Používatelia sa usilujú vo svojom vyjadrovaní zlepšovať a opierajú sa o prirodzený jazykový cit, avšak v určitých situáciách potrebujú pomoc a majú aj požiadavky, ako napríklad prijatie variantov a zjednodušovanie pravidiel. S tvrdením, že na základe empirického výskumu aktuálnych javov je potrebné cyklicky prehodnocovať pravidlá v kodifikačných príručkách, musíme len súhlasiť.

2. Otázky xenizmov

Kontakt s inými jazykmi je prirodzeným javom. Otázkou však je, aká je reakcia domáceho systému na cudzie prvky, ktoré sa objavili v minulosti a objavujú sa aj dnes. Prepis slov z orientálnych jazykov môže byť zásadne populárny alebo vedecký. K týmto faktorom však pristupuje aspekt zaužívanosti v angličtine a politickej korektnosti (príspevok Anny Rábovej, s. 65 – 78). Transkripcia podľa výslovnosti je všeobecne akceptovaná v prípade nelatinského systému písma (napríklad ruštiny; štúdia Ivora Ripku, s. 212 – 220), občas sa však zjednodušujú aj grafémy zo slovanských jazykov píšucich latinkou, ktoré slovenčina nemá. Problematike písania poľských grafém v slovenčine sa detailnejšie (a s odkazom na príklady z konkrétneho korpusu) venuje Jana Wachtarczyková (s. 196 – 211). Uvádza, že úsilie o precíznosť

⁵ A magyar helyesírás szabályai. 12. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó 2015.

⁶ tienidlo lampy

⁷ zlost' (inštrumentál)

⁸ včela, maternica (inštrumentál)

znesie len menšie zásahy, ktoré nemajú ideologický ráz, pričom rešpektujú zvyklosti uvádzania mien v pôvodnom jazykovom prostredí a najmä – dnes je už technicky možné vložiť do textu akýkoľvek štandardizovaný znak (nosovky, cedillu atď.). V maďarsko-slovenských reláciách má táto otázka iné konotácie. Aj z toho dôvodu oceňujeme jej zaradenie do publikácie. Podľa Ingrid Hrubaničovej spor o úpravu historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie (s. 105 – 144). Najrozsiahlejší príspevok zborníka potvrdzuje konštatovanie Jána Bosáka, že „*Zmena písania historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín podľa zásad slovenského pravopisu bola neuvážaná*.“⁹ Ide o pôvodne úzko odbornú otázku, pri ktorej historik Jozef Novák narobil archivárom, knihovníkom, lingvistom aj dvom národom „problémy“ na ďalšie desaťročia tým, že vo svojej publikácii sa nevedel vyrovnat' s variantnosťou písania rodových priezvisk. Mnohorakosť písania bola v predpisovnom období prirodzená a v prípade priezvisk sa zachovala aj po štandardizácii písania apelatív.

Domnievame sa, že priezvisko je primárne záležitosťou osoby, ktorá je (bola) jeho nositeľom, preto jeho dodatočná kodifikácia je sporná. Nejde len o národnostnú otázku (kto koho poslovenčoval, resp. pomaďarčoval a v akom časovom poradí), ale aj o etický princíp práva zosnulej historickej osoby na nedotknuteľnosť svojho mena i priezviska. Vznikajú pritom aj ďalšie otázky pre historikov: do akej hĺbky sú slovenské dejiny dejinami Uhorska; kde je duchovná hranica vymedzujúca, či má daná osobnosť niečo spoločné aj so Slovákami či so slovenskou kultúrou? Týmto sa, „sabolovsky“ povedané, vypúšťajú ďalší džinovia z fľaše a komplikujú situáciu. Ak sa používa miesto priezviska *Czambel* podoba *Cambel*, prečo sa neprepisuje aj *Schneider-Trnavský* na *Šnejder*, resp. *Ország* *Hviezdoslav* na *Orság*? Za najzávažnejšiu otázku písania uhorských rodových priezvisk pritom osobne nepovažujeme používanie diakritiky či zložkového pravopisu, veď starý protestantský maďarský pravopis označoval mäkké spoluhlásky tiež mäkkými.¹⁰ Ide skôr o to, prečo aplikovať rytmičné krátenie v prípade *Pázmaň*, *Rákoci*, keď slávni nositelia týchto priezvisk asi nepoznali pravidlo o rytmičkom krátení... Za diplomaticky korektné riešenie tejto otázky považujeme kodifikovanie pôvodnej podoby na základe etymologického princípu (ako aj *Röntgen*, *Liszt*) s možnosťou uvedenia výslovnosti v hranatej zátvorke pre informovanie súčasného slovenského čitateľa, takto: *Zichy* [Ziči].

Juraj Glovňa vo svojej štúdii (s. 155 – 162) poukazuje na fakt, že zachovávanie tradičnej formy je zriedkavejšie a celkovým výsledkom je chaos. V období 1980 – 1991 sa nedal predpokladať vývin elektronického spracovania textov. Vydávanie

⁹ BOSÁK, Ján: Kedy bude vôľa na zjednodušenie slovenského pravopisu? In: *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*. Bratislava: Veda 2009, s. 146.

¹⁰ KOROMPAY, Klára: Helyesírástörténet. In: *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó 2018, s. 88 – 92.

historických textov bolo centralizované; dnes produkuje takéto texty prakticky ktoľvek a bez korekcií a konzultácií ich dáva na internet. Korpus nám ukazuje nielen stav používania týchto priezvisk, ale aj neudržateľnosť pôvodného zámeru zjednotiť uvádzanie historických rodových mien. Materiálové doplnenie tejto tematiky uvádza Lucia Molnár Satinská (s. 145 – 154) na základe výsledkov ankety o používaní uhorských historických priezvisk, kde je opozícia medzi „slepým“ nasledovaním Pravidiel slovenského pravopisu a „rozumným“ riešením otázky. Na konci príspevku je zhrnutie argumentov za a proti prepisu, ktoré považujeme za veľmi prínosné.

Pozoruhodné je, že kým sa slovenská norma koncentruje na fonologickú transkripciu historických priezvisk, Onomastická komisia Maďarskej akadémie vied reguluje písanie novších prevzatých krstných mien maďarskou ortografiou: *Jennifer* → *Dzsenifer*. Slovenská norma sa touto otázkou nezaobera, hoci písanie anglických a iných krstných mien cudzieho pôvodu je pestré.¹¹ Na jednej strane stojí liberálnosť slovenského pravopisu voči krstným menám (v slovenčine sa nepredpisuje forma *Dženifer*), na druhej strane je prísnosť voči historickým rodovým menám z obdobia Uhorska. Iveta Valentová (s. 163 – 181) sa zaoberá variantnosťou krstných mien, pri ktorých je možné sledovať taktiež inojazyčný vplyv. Aktuálnosť otázky potvrdzuje aj nemecký vtip, podľa ktorého *Kevin ist kein Name – Kevin ist Schicksal*.¹² V tejto súvislosti chceme upozorniť na ďalšiu mimojazykovú skutočnosť, ktorá môže poznačiť dieťa: „módne“ meno, ktoré je zároveň signálom príslušnosti k sociálnej skupine. Kedysi existovali typické katolícke či protestantské krstné mená, v onymickej sústave sa ukázali výsledky pomadžarovania (*Szentiványi*), slovakizácie (*Kiss Béla* → *Vojtech Kišš*) či zdôrazňovania maďarskej národnosti (napríklad *Boglárka*, *Levente*, *Zsolt* a ďalšie, ktoré nemajú slovenské ekvivalenty). V súčasnosti môže byť momentálne módne meno príčinou neskoršej diskriminácie (napr. *Ricardo Lakatoš*, resp. maď. *Oláh Nikolasz*).

Tomáš Bánik (s. 231 – 253) vo svojom príspevku reflektuje vplyv globalizácie na slovenčinu, ktorý sa prejavuje o. i. aj v determinatívnych syntagmách s nesklonným atribútom typu *biznis téma*. Vymedzuje staršiu vrstvu nesklonných atribútov (*pluha*, *beľár*, *bianco*) a novšiu, ktorú reprezentujú spojenia ako *biznis trieda*, *internet banking*, *full verzia*. Sú na rôznych stupňoch adaptácie: *kúlový*, *hiphopový*, *wellnessový* a konkurujú domácim výrazom: *full* – *plný*, *biznis trieda* – *luxusná trieda*. Oceňujeme pritom, že autor v rozsiahlom článku prináša typologizáciu týchto determinatívnych syntagiem podľa rôznych hľadísk, i to, že za textom nasleduje súpis prefixoidov a prehľad toho, ako sú spracované v KSSJ, SSSJ a ako vystupujú v SNK.

¹¹ BAUKO, Ján: Anyanyelvű személynévtervezés Szlovákiában. In: Science for education – education for science. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2016, s. 141 – 149.

¹² Kevin nie je meno – Kevin je osud.

Miroslava Gavurová si všima špecifickú komunikačnú situáciu – trh práce a nové termíny (s. 90 – 101). Používa termín *internacionalizmus* na *anglicizmy*, ktoré sa stali *globalizmami*. Analyzuje ich funkcie a adaptáciu na báze transderivačnej a transmorfologizačnej systematiky, napríklad: *benefit, intership, pricing, wireframovať, feedbackovať, checker/-ka*. Tieto materiály ukazujú, ako globalizačné procesy zasahujú aj normované národné jazyky so statusom štátneho jazyka. Prognózou Haralda Haarmanna¹³ je funkčná dvojjazyčnosť, kde v oblasti vedy, techniky, financií a hospodársko-politického života angličtina (s jej varietami) preberá úlohu národných jazykov. Dodajme, že médiá a popkultúra šíria globalizmy anglického pôvodu aj mimo uvedených sfér, napríklad anglicizmy ako *lider, top, summit* sú na ceste zdomácnovania, ich frekvencia sa približuje staršej vrstve anglicizmov (*víkend, basketbal, hokej*). Nie je to podobná situácia ako v období pred sformovaním samostatnej nelatinskej terminológie, keď jazyky strednej Európy neboli schopné plniť komunikačné potreby všetkých komunikačných sfér?

Z nášho pohľadu jednou z najaktuálnejších otázok slovenskej jazykovedy a jazykovej kultúry je, či sa vyrovnáme s týmto procesom, a sledujeme, či princíp selekcie časom odsunie anglicizmy na perifériu, kde sa už nachádza väčšina germanizmov (*firhang, piglajz, tepich*) alebo hungarizmov (*kelčik, bantovať, šor*) – alebo aj v tomto prípade zasiahne kodifikačná autorita? Za bohemizmami, germanizmami či uhorskými rodovými menami už nestojí kapitál a moc, ale proti globálnym záujmom jazykovej kolonizácie môže stať iba požiadavka kultivovania slovenského jazyka. To však je, treba priznať, slabá zbraň.

Na záver s radosťou konštatujeme, že slovenská jazykoveda je bohatšia o sofistikovaný a podnetný impulz do ďalších úvah. Recenzovaný zborník prináša informácie, v ktorých je tlak na normu z aspektu domácej inovácie aj cudzích zdrojov. Vo viacerých prípadoch ponúka aj komunikačne diferencované riešenia. Zástancovia jazykovej kultúry slovenského jazyka vynaložili veľa energie na odstránenie rôznych javov, ktoré vyhodnotili ako nesystémové (napríklad pri odstraňovaní kvantitý v príponách *-ár, -áreň*, v odporúčaníach, či a ako používať slová *odparkovať/zaparkovať*, či sa nechať vítať v *IKEA* alebo v *IKEI*).¹⁴ V mene systému sú odporúčané aj podoby slov, ktoré spisovný jazyk vzdalujú od reálneho úzu, napríklad *posilňovňa, priechod, nástupisko* a eliminujú sa cudzie prvky, ktoré sa medzičasom celkom udomácnili (napríklad bohemizmy ako *krabica, klúd, zahájit*).

Vieme, že uvádzané myšlienky sú len maličkosti oproti systémovému tlaku cudzích prvkov, ktoré v niektorých komunikačných sférach zatláčajú do úzadia nielen slovenské výrazy, ale už aj argumentáciu a komunikáciu v slovenčine. Máme na mysli odbornú komunikáciu, ktorá sa vo viacerých disciplínach vedie v angličtine,

¹³ HAARMANN, Harald: *Weltgeschichte der Sprachen*. München: C. H. Beck 2010, s. 353 – 356.

¹⁴ DOLNÍK, Juraj: *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda 2018, s. 225.

dorozumievanie na sociálnych sieťach, v chatoch (teda v četoch) a diskusných skupinách. Nedá sa všetko postrehnúť v aktuálnych otázkach, ale možno by sa v budúcnosti mohol zdefinovať vzťah aktuálne a akútne. Sme presvedčení, že priebežné diskusie o našej súčasnosti – či už jazykovej alebo spoločenskej – sú potrebné, ba nevyhnutné a že treba v nich pokračovať. Zborník naozaj vystihuje „jazykový pocit chvíle“, ale to sa rýchlo zmení a pocit bude iný. Aký? To je otázka a zároveň úloha blízkej budúcnosti. Pre koho? Aj to je zaujímavá otázka. Preto hlavným prínosom publikácie je výzva na ďalšie skúmanie, lebo, ako píše editorka, na niektoré otázky sa odpovedá jediným možným spôsobom – ďalšou otázkou.

REFLEXIE O KOMUNIKÁCIÍ

Zborník materiálov z 9. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii
Synchrónne a diachrónne kontexty jazykovej komunikácie. Ed. Pavol Odaloš. Banská
Bystrica: Belianum 2018. 374 s. ISBN 978-80-557-1417-2

Veronika Gondeková

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Banská Bystrica*

Zborník príspevkov z 9. medzinárodnej konferencie s podtitulom *Synchrónne a diachrónne kontexty jazykovej komunikácie* vydalo vydavateľstvo Belianum v roku 2018. Publikované príspevky odznali na tradičnom vedeckom podujatí s takmer tridsaťročnou tradíciou. Banskobystrické konferencie o komunikácii začala Katedra slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela organizovať z podnetu profesora Jána Findru v roku 1991. Jazykovedci z domácich a zahraničných pracovísk sa na pôde organizujúcej katedry stretávajú pravidelne v trojročných intervaloch¹. Deviata konferencia o komunikácii s účasťou zo Slovenska, Česka, Poľska, Maďarska a Chorvátska sa uskutočnila v dňoch 17. a 18. septembra 2015. Zborník je už deviatym publikačným výstupom konferenčnej edície.

Na konferencii odznalo 44 príspevkov od 49 autorov a autoriek, a to nielen v slovenčine, ale aj v češtine, poľštine, ruštine, chorvátčine a angličtine. Príspevky sú v zborníku rozdelené do dvoch rámcových častí. Prvú časť s názvom *Teoretické kontexty synchrónnej a diachrónnej jazykovej komunikácie* tvorí päť príspevkov. Druhá časť s názvom *Špecifické kontexty synchrónnej a diachrónnej jazykovej komunikácie* obsahuje 39 príspevkov. V sekciách sú príspevky zoradené abecedne podľa priezviska prvého autora. Editorom zborníka je Pavol Odaloš, ktorý je aj autorom *Úvodu*. V ňom čitateľa oboznamuje s históriou tradičnej komunikologickej konferencie Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Pripomína, že vzniku komunikačne orientovanej konferencie predchádzala potreba vedeckej profilácie banskobystrického pracoviska. V tom čase na Slovensku a v okolitých krajinách podobne zamerané vedecké podujatie chýbalo. O úspešnosti komunikologicky zameranej medzinárodnej konferencie svedčí aj fakt, že v roku 2015 sa uskutočnil už deviaty ročník.

Zborník odborne posudzovali J. Hoffmanová a K. Michalewski. Hlavným a dominantným motívom, ktorý spája všetky príspevky, je, samozrejme, komunikácia. Tú autori reflektovali v jej rôznych podobách a v rozmanitých prostrediach. Prvá

¹ V septembri 2018 (12. – 13. 9.) sa na pôde Katedry slovenského jazyka a komunikácie uskutočnil už jubilejný desiaty ročník konferencie o komunikácii s názvom *Komunikácia v odborných reflexiách*.

časť zborníka *Teoretické kontexty synchronnej a diachronnej jazykovej komunikácie* obsahuje štúdie od popredných lingvistov a lingvistiek. J. Hoffmanová predstavuje teoretickú a metodologickú bázu projektu *Syntax mluvené češtiny*, pričom upozorňuje na špecifiká a možné problémy výskumu hovoreného jazyka. Poukazuje najmä na terminológiu, ktorá vychádza zo skúmania písaných textov a nie je prispôbená pre hovorené komunikáty, ktoré sa vyznačujú interaktivitou a dialogickosťou. Ambíciou už spomínaného projektu, ktorého súčasťou je aj príspevok *Metodologie zkoumání syntaktických jevů v mluvené komunikaci*, je presnejšie poznanie syntaxe hovorenej češtiny.

P. Odaloš vo svojom príspevku vykresľuje komunikáciu ako ovplyvňovanie adresáta a svoju tézu dokazuje na analýze reklamného a politického komunikátu. Komunikačné oblasti analyzovaných textov zasadzujú nielen do rámca persuzívnej, resp. manipulatívnej funkcie jazyka a reči, ale aj do legislatívnych rámcov (napr. Zákon o reklame č. 147/2001 z 5. 4. 2001). V. Patráš sa zameriava na argument a argumentáciu v alternatívnych médiách. Materiálovými zdrojmi sú mu spravodajské texty a publicistické texty racionálneho typu, ktoré tematicky spája udalosť zničenia civilného lietadla Malajských aerolínií v júli 2014. Všetky texty pochádzajú z elektronických verzií alternatívnych médií. Autor teoreticky vymedzuje pojem argument a alternatívne médium, pričom si všima spôsoby argumentovania, štruktúru a používanie argumentov. Účinok použitých argumentov z hľadiska krízovej komunikácie vidí autor vo vzťahu k autorským motívom a výskytom prevažujúcich argumentov s ich pôsobením na komunikačno-pragmatickú účinnosť textov. Alternatívne médiá si v poslednom čase získavajú čoraz viac čitateľov, a preto považujeme reflektovanie práce s argumentmi v takomto type média za veľmi aktuálne a potrebné. Sám autor v texte konštatuje, že miera účinnosti takého typu média závisí od samotného príjemcu textov.

Poľský teoretik K. Michalewski sa v štúdiu v poľskom jazyku s názvom *Ograniczenia komunikacji językowej* venoval obmedzeniam jazykovej komunikácie, ktorej úspešnosť je podmienená viacerými faktormi, napr. znalosťou toho istého jazykového kódu alebo situácie so všetkými jazykovými a extralingválными komponentmi. Ak je jeden alebo viacero komponentov v nerovnováhe, dochádza k obmedzeniam jazykovej komunikácie. Autor obmedzenia v texte rozdeľuje na dve skupiny, a to na prirodzené, medzi ktoré zaraďuje nedostatok emocionálnej pripravenosti účastníkov komunikácie, ich rozdielne jazykové kompetencie, rozdiely v poznatkoch o svete; a na umelé, napr. manipulačné využívanie nejednoznačnosti slov, používanie nesprávne vytvorených slov a pod. Autor sa v štúdiu venuje najmä vymenovaniu rôznych obmedzení jazykovej komunikácie a ich dôsledkom na porozumenie medzi všetkými účastníkmi komunikácie. V príspevku prezentovanom v chorvátskom jazyku sa autorka D. Stolac zaoberá analýzou reklamy a v nej používaných

komunikačných postupov. Autorka analyzuje reklamy uverejnené v tlači v 19., 20. a 21. storočí. Reklamné texty prešli za približne 150 rokov (najstaršie analyzované reklamy pochádzajú z roku 1852) vývojom, stávajú sa dynamickejšími a dochádza ku skracovaniu textových častí. Reklamy mali manipulatívny charakter aj v minulosti. Súčasné reklamy obsahujú na rozdiel od svojich predchodcov viditeľnejšie manipulatívne prvky, a preto si dnes spotrebitelia manipuláciu viac uvedomujú. Z analýzy vyplýva, že ako sa menil formát reklamy a propagované produkty, tak sa menil aj príjemca, ktorý sa stáva vo vzťahu k reklamným materiálom a tvrdeniam čoraz ostržitejším.

V druhej časti príspevkov s názvom *Špecifické kontexty synchronnej a diachrónnej jazykovej komunikácie* sa nachádza takmer 40 príspevkov reflektujúcich komunikáciu v rôznych, najmä interdisciplinárnych súvislostiach. Autori sa venujú komunikácii v interlingválnych, interkultúrnych a jazykovokontaktovej vzťahoch (M. Blaszak, M. Maturová, V. Boček). Bohato zastúpená je analýza diskurzu na rôzne témy. Paweł Graf analyzuje obraz Slovenska prezentovaný v cestovateľských sprievodcoch, pričom porovnáva texty v slovenskom, poľskom a anglickom jazyku. V závere konštatuje, že texty sa zameriavajú viac na opis obyvateľov ako krajiny. Príspevok Magdaleny Graf sa venuje analýze súčasného šachového diskurzu na internetových fórach. Podľa autorky sa tento typ textov vyznačuje vysokou odbornosťou lexiky a jazykovou kultivovanosťou, čím sa odlišuje od iných športových komunikátov.

V zborníku môžeme nájsť príspevky porovnávajúce konkrétny jav vo viacerých jazykoch (názvy kín pred 1. svetovou vojnou na Slovensku a v Poľsku) alebo porovnanie prekladov slovenskej prózy do poľského jazyka (M. Czachorowska – M. Guzek, M. Buczek). Konferenčné príspevky sa venujú aj dialektológii a slovo tvorbe (E. Horváthová-Farkasová, I. Kaproń-Charzyńska, J. I. Koriakovceva). Známy český vedec P. Mitter vo svojej štúdii ponúka podrobný pohľad na hybridné skladanie slovies a snaží sa o spresnenie doterajších poznatkov z tejto oblasti. Autor konštatuje, že hybridné skladanie slovies sa vo väčšej miere objavuje až v 20. storočí a že zložené slovesá predstavujú v súčasnom českom jazyku obmedzený typ pomenovania. Iný príspevok z českého prostredia od Z. Hlubinkovej spája tieto dva motívy do jedného a venuje sa tvorbe mien osôb v českých nárečiach. V zborníku nachádzame aj príspevok venujúci sa slovesu ako najpoužívanejšiemu slovnému druhu v komunikácii (J. Klincková).

Príspevky v zborníku reflektujú aj jazykové stváranie manipulácie, persuázie a kontramaniplulácie, napr. prostredníctvom SMS (M. Gębka-Wolak), v mediálnej komunikácii (I. Očenáš) alebo v politickom blogu (J. Svobodová). Podnetná a rýchlo sa rozvíjajúca je aj internetová komunikácia, resp. komunikácia na internete. S. Sojda sa venuje lingvistickému uchopeniu internetových mémov. B. Junková cha-

rakterizuje reprodukciu reči v internetových diskusiách ako súčasť písanej spontánnej komunikácie. Samotná reprodukcia reči má v texte niekoľko funkcií, napr. odvolávanie sa na authority alebo dokresľovanie charakteru osôb bez nutnosti prejavit' vlastný názor.

Reklamou a jej rôznymi aspektmi sa zaoberali tri príspevky. K Mrázková si všima syntax audiovizuálnych a printových českých reklamných textov, príspevok chorvátskych lingvistiek A. Vlastelić a I. Galunić prezentuje výsledky sociolingvistickej analýzy adaptácií reklám na automobily pre chorvátsky, srbský, slovinský a bosniansky trh. Pôvodným jazykom reklám pred adaptáciou bola angličtina. Autorky si všímajú, či pri adaptácii reklamného textu nedošlo k sémantickému posunu oproti originálu alebo či reklamní tvorcovia nedoplnili nejakú informáciu, napr. cenu. Príspevok je v zborníku uverejnený v angličtine. Príspevok českých lingvistiek H. Chýlovej a J. Lukášovej sa venuje vnímaniu pojmu *národ* v reklame od 19. storočia po súčasnosť v povedomí Čechov a Poliakov.

Svoju atraktivitu má aj výskum hovorenej podoby jazyka a ne/zdvorilosti. L. Urbancová sa vo svojom príspevku zameriava na hovorenú podobu slovenčiny, jej používanie a charakteristiku. Zároveň vyslovuje ideu zmeny stratifikačného modelu, ktorý by obsahoval dichotómiu písaných a hovorených textov. Takéto členenie by podľa autorky príspevku korešpondovalo s tým, ako o jazyku rozmýšľajú jeho používatelia. Tvorbe komplimentov v súkromnom neformálnom prostredí sa venovala K. Dvořáková. Z takmer 15 hodín záznamu komunikácie medzi rodinnými príslušníkmi a priateľmi vyabstrahovala 75 komplimentov, na základe ktorých sa jej podarilo identifikovať niekoľko syntaktických vzorcov tvorenia komplimentov. Podľa autorky môžeme komplimenty označiť za formuly. S. Schneiderová analyzovala opačný príklad – nezdvorilosť v českých správach. V týchto mediálnych komunikátoch je nezdvorilosť používaná na upútanie pozornosti. Autorka poukazuje aj na fakt, že pobavenie príjemcu komunikátu je pre médiá v súčasnosti dôležitejšie ako informačná hodnota textu. Jazykové vyjadrovanie a komunikačná stratégia týchto textov je v rozpore s konvenciami vzhľadom na spoločenskú a komunikačnú udalosť (správa z pohrebu bývalého českého premiéra Stanislava Grossa). Často však ide o falošnú a štylizovanú nezdvorilosť.

Viacero príspevkov sa venovalo aj bilingvizmu. L. György sa zamerail na slovensko-maďarskú dvojjazyčnosť na etnicky zmiešanom území na Slovensku a v Maďarsku. Autor sa v štúdiu snaží o vysvetlenie rôzneho stavu dvojjazyčnosti na Slovensku a v Maďarsku. Poukazuje na rozdielne faktory, ktoré sa na dvojjazyčnosti podieľajú, pričom identifikuje rozdielne pozície faktorov rodiny a školstva medzi slovensko-maďarskými bilingvistami. Kým na Slovensku zastávajú faktory rodiny a školstva v oblasti odovzdávania menšinového jazyka ďalším generáciám významnú úlohu, v Maďarsku má pevnejšiu pozíciu v tomto smere len školstvo. U väčšiny

bilingvistov v Maďarsku slovenčina zastáva úlohu druhého slabšieho jazyka. Slovensko-maďarskému bilingvizmu sa venuje aj T. Tušková. Tá v rámci svojho príspevku s názvom *Jazykové znalosti študentov slovenského pôvodu v Maďarsku* prezentuje výsledky dotazníkového výskumu, ktorý sa uskutočnil v rokoch 2007 – 2009 medzi poslucháčmi slovakistiky na katedrách slovenského jazyka a literatúry maďarských univerzít. Na výskume sa zúčastnilo 30 poslucháčov vo veku od 19 do 25 rokov, ktorí mali maďarské štátne občianstvo a pochádzali z menšinového prostredia. Výskum sa orientoval na etnickú identitu, používanie slovenského jazyka, bilingvizmus, na sebahodnotenie a ovládanie slovenského jazyka mladou generáciou. Príspevok sa venuje interpretácii otázok zameraných na sebahodnotenie miery ovládania jazyka u respondentov. Vyhodnotenie výskumu ukázalo, že pre mladú generáciu Slovákov žijúcich v Maďarsku je dominantným jazykom maďarčina, ktorú ovládajú lepšie a používajú častejšie ako slovenčinu. K podobnému zisteniu dospel pri skúmaní slovensko-maďarskej dvojjazyčnosti na maďarskom území aj L. György.

Privátna komunikácia medzi rodičom a dieťaťom stála v centre pozornosti dvoch príspevkov (L. Saicová Římalová, K. Sekerová – O. Sekera). Z hľadiska oblasti, z ktorej pochádza výskumný materiál, je podnetná dvojica štúdií o právnickom diskurze. Príspevok M. Imrichovej sa zaoberá polysémiou v právnickej terminológii, ktorá spočíva v tom, že právny termín je pre bežného používateľa jazyka nezrozumiteľný alebo mu rozumie neadekvátne. Dôvodom je fakt, že právna definícia slova sa často líši od jeho bežného významu. Štúdia poľského lingvistu A. Moroza vychádzajúca z analýzy právnického diskurzu opisuje metodologické bázy pre výskum jazyka, ktorý má špeciálnu funkciu. Autor si v prvej časti analýzy určil používané termíny, neskôr sústredil pozornosť na hlavné vzťahy, ktoré sú základom vzniku právnickej terminológie. V závere analýzy sa zameril na syntax jednotiek ako možný model, ktorým sa právnická terminológia dá opísať.

Odveká prepojenosť literatúry a jazyka rezonuje v zborníkových príspevkoch autoriek M. Bodnárovej a M. Cieliczko. M. Bodnárová sa vo svojej štúdii venuje svedectvu ako žánru novej evanjelizácie v katolíckej cirkvi. Prostredníctvom typológie svedectva opisuje jeho deskriptívne a preskriptívne vlastnosti. V závere príspevku konštatuje, že v náboženskej komunikácii sú za svedectvá označované aj texty, ktoré nespĺňajú jednu zo základných podmienok žánru, a to zmenu života prijímateľa svedectva. Autorka druhého príspevku M. Cieliczko sa venuje literárnej exemplifikácii prázdna. Prázdno v texte definuje ako zámernú realizáciu prázdneho miesta v štruktúre textu. Tento druh umeleckej koncepcie potrebuje nielen autora, ale aj čitateľa, ktorý sa v procese interpretácie stáva spoluautorom textu.

L. Jílková v zborníku uverejnila dve štúdie. Prvá sa venuje pragmaticko-syntaktickej analýze slova *no* v 100 súkromných listoch, ktoré pochádzajú z českého Korpusu soukromé korespondence. Pri analýze autorka vychádzala z klasifikácie

monologických a dialogických významov častice *no*. V druhej štúdii porovnáva výslovnostný úzus francúzskych mien (Luis, Maigret, Poirot, Renault) s jazykovou praxou.

V zborníkových príspevkoch sa lingvisti venujú aj vnímaniu tabuizovaných slov a tém mladými Poliakmi (A. Piotrowicz – M. Witaszek-Samborska), pokusom o definovanie pragmatickej lingvistiky v rámci predstavenia 4 významných škôl (R. Zimny), analýze 100 anglicizmov a výpožičiek z anglického jazyka v češtine a poľštine (D. Svobodová) a prezentujú výsledky výskumného projektu *Slovenské písomníctvo v Maďarsku* po roku 1989 (A. Uhrinová).

Komunikácia a dorozumievanie sú pre ľudstvo a človeka prirodzenou a nevyhnutnou aktivitou. Recenzovaný zborník potvrdzuje, že autori dokážu komunikáciu vedeckovýskumne uchopiť v jej najrôznejších podobách a prostrediach. Rozmanitosť špecifických kontextov však nie je v rámci zborníka formálne reflektovaná. Zostavovatelia sa mohli pokúsiť rozdeliť sekciu *Špecifické kontexty synchronnej a diachrónnej jazykovej komunikácie* na menšie celky. V sekcii sa nachádza viacero príspevkov, ktoré analyzujú mediálne komunikáty, reklamné komunikačné stratégie, vzťah slovensko-maďarskej dvojjazyčnosti alebo dichotómiu písomnej a hovorenej jazykovej komunikácie, a mohli by tvoriť samostatné podsekcie. Rozdelenie by pridalo na prehľadnosti a čitateľovi by pomohlo pri orientácii.

Príspevky v zborníku reflektujú poznatky najnovšieho vedeckého výskumu orientovaného na komunikáciu a fungovanie jazyka v rámci dorozumievania. Skúmaním aktuálnych tém lingvisti a lingvistky reagujú na spoločenské a kultúrne výzvy, ktoré prináša život v 21. storočí. Za najvýraznejší prínos zborníka *Synchronne a diachronne kontexty jazykovej komunikácie* považujeme analýzu mediálnych a reklamných komunikátov z rôznych európskych krajín (Chorvátsko, Česko, Poľsko, Srbsko, Slovensko). Vedeckovýskumné sondy zahraničných a domácich autorov ponúkajú ucelený pohľad na stav skúmanej problematiky a komplexnú reflexiu odbornej literatúry v rámci slovanského jazykového priestoru.

NOVÉ JUBILEUM KLÁRY BUZÁSSYOVEJ

Slavomír Ondrejovič

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

Niet sporu o tom, že lingvistke Kláre Buzássyovej patrí oddávna osobitné miesto medzi prominentnými predstaviteľmi slovenskej jazykovedy. Jej filozoficko-metodologická erudovanosť a rozhl'adenosť a s tým súvisiaca schopnosť odhaliť v jazyku to najdôležitejšie a najšpecifickejšie je povestná, a to aj vďaka tomu, že abstraktnejšie teoretické súdy sú u nej zakaždým podložené a doložené lingvistickým materiálom. To je dobre známe a oceňované nielen v slovenskom, ale i v slovanskom jazykovednom svete. No populárna je aj pre hru s jazykom a hlboký zmysel pre intelektuálny humor. PhDr. Klára Buzássyová, CSc, patrí pritom medzi vedeckých pracovníkov, ktorí od začiatku mysleli viac na svoje poslanie než na samú seba. Odzrkadľuje sa to aj v tom, že neraz zabudla sledovať svoj vlastný postup na rebríčku formálnych titulov a hodností. Nikto však nepochybuje, že Klára Buzássyová predstavuje pilier slovenskej jazykovedy a nikto nepochybňuje ani to, že je doteraz jednou z najväčších autorít súčasného slovenského lingvistického výskumu.

Pripomeňme pri tejto príležitosti, že Klára Buzássyová (rod. Fodorová) sa narodila 15. decembra 1938 v bratislavskom prostredí v čase doznievajúceho trilingvizmu. Polylingvistickosť, ktorá s tým úzko súvisí, ju inšpirovala k napísaniu mnohých porovnávacích a kontrastívnych štúdií, no zásadne jej pomáhala aj pri poznávaní ešte nepoznaného v jazykovednom výskume a pri pokusoch poodhaliť jedinečné a nenapodobiteľné, no na druhej strane aj všeľudské a univerzálne v jazyku. Keď si za predmet svojho štúdia na univerzite zvolila spolu so slovenčinou aj latinčinu, nevdojak sa priblížila ku kolekcií komunikačných prostriedkov, ktorými kedysi v starom Prešporku vládla a komunikovala napríklad aj štúrovská generácia. Ak si pri tejto príležitosti spomenieme aj na iné veľké meno slovenskej jazykovedy – prof. Jána Horeckého, jej i nášho učiteľa a dlhoročného blízkeho spolupracovníka –, ľahko uveríme aj tomu, že latinčina, hoci mŕtvý jazyk, uchováva v sebe „živú vodu“, utajenú silu, inšpiráciu a kreačnú energiu pre slovenskú lingvistiku.

Ako sa už pripomenulo pri iných hodnoteniach našej jubilančky, každá vedecká práca z pera Kláry Buzássyovej bola a je udalosťou. Udalosťou bola nesporne už jej dizertácia *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*, ktorá sa v knižnej podobe objavila v r. 1974. Je to skutočne priekopnícke derivatologické dielo,

v ktorom mimoriadne invenčným spôsobom uplatnila „slovenskú“ teóriu intencie slovesného deja na slovo tvorbu. Podnes je táto monografia inšpiratívna nielen u nás, ale aj v širokom medzinárodnom rámci. V dvojmonografii *Východiská morfémovej analýzy (Morfematika. Slovo tvorba)* z r. 1985, napísanej spoločne s J. Bosákom, je autorkou slovo tvornej časti. V rámci derivatologickej problematiky sa tentoraz sústredila najmä na vzťah motivácie, lexikálneho významu a štýlovej hodnoty slovo tvorne štruktúrovaných slov. Pokračovaním tohto radu prác K. Buzássyovej bola kolektívna monografia *Dynamika slovnéj zásoby súčasnej slovenčiny* z r. 1989, v ktorej má najväčší podiel nielen čo do rozsahu, ale najvýznamnejší je jej vklad do koncepcie tohto priekopníckeho diela slovenskej jazykovedy. Klára Buzássyová prispela do *Dynamiky* kapitolami o slovo tvorných hniezdach a slovo tvornej paradigme, o dynamických tendenciách v abstraktnej lexike, o názvoch vlastností a deja a ich tvorení, o tendenciách k intelektualizácii a demokratizácii, internacionalizácii, o konkurencii domácich a internacionálnych slovo tvorných typov, o okazionalizmoch a i. Veľmi dobre sa tu zrkadlí bádateľská orientácia Kláry Buzássyovej na lexikálne otázky a na otázky tvorenia slov, ktoré ďalej rozvíjala aj vo svojich neskorších štúdiách a príspevkoch.

Do oblasti slovo tvorno-syntaktických štúdií patrí jej minuciózna analýza lingvistických operácií, transformácií a parafráz (1984). Súvzťažnosť pojmov transpozície, syntaktickej derivácie a nominalizácie predstavila v náročnej teoretickej úvahe ako reflex prepojenosti tvorenia slov a syntaxe. Veľmi zaujímavé a plodné závery prináša aj štúdia o opakovanej internacionalizácii so širokým pohľadom na fungovanie latinčiny a latinizmov v slovenčine, na ich charakteristiku ako výrazného prostriedku dynamiky v internacionálnej lexike slovenčiny. Neskoršie Klára Buzássyová ešte ďalej prepracovala (najmä v zahraničných zborníkoch) dynamický charakter jazyka s jeho variantnosťou a konkurenciou prostriedkov, presne pomenujúc ono napätie, ktoré vzniká v dôsledku a prostredníctvom sémantickej i štylistickej synonymie a diferenciacie jazykových javov. Aj tu prejavila jemný zmysel pre vnímanie a identifikáciu nuáns, napr. v otázke postupnej expresivizácie či deexpresivizácie lexiky, procesov revitalizácie v lexike, ako aj ich komunikačných účinkov.

Jednou z výskumných domén Kláry Buzássyovej je, ako sme už spomenuli, aj kontrastívny a porovnávaci výskum slovenčiny vo vzťahu k susedným jazykom, predovšetkým k češtine a maďarčine. Aj do tejto oblasti priniesla závažné poznatky. Podnetné sú jej kontrastívne analýzy gramatických kategórií určenosti, posesívnosti, stupeňovania a osoby v slovenčine a maďarčine. Podieľala sa okrem iného na tvorbe učebníc pre školy s maďarským vyučovacím jazykom. V súvislosti s prácou na rozsiahlom *Česko-slovenskom slovníku* (1979, 1981), ktorého bola spoluautorkou, publikovala viaceré porovnávacie štúdie venované jednotlivým lexikálno-sémantickým skupinám. Jej záujem o túto problematiku kulminoval v in-

terpretácii kontaktných variantov a kontaktných synonym, pomocou ktorých „presvetlila“ zložité vzťahy medzi slovenčinou a češtinou a ponúkla ich racionálnejšie a objektívnejšie hodnotenie.

Klára Buzássyová začala lexikograficky pracovať hneď od svojho príchodu do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, čo nemožno nazvať ináč ako šťastné riadenie osudu. Zúčastnila sa na koncipovaní *Slovníka slovenského jazyka*, ktorý sa pripravoval pod vedením Štefana Peciara, jeho tretieho, štvrtého a piateho zväzku (1963, 1964, 1965), a pokračovala neskôr ako členka kolektívu spomínaného *Česko-slovenského slovníka* (1979, 1981). Začiatkom 21. storočia (prvá zmienka o projekte je už v správe o činnosti z roku 1991) viedla lexikografický kolektív, ktorý pripravoval a stále pripravuje veľký viaczväzkový *Slovník súčasného slovenského jazyka* (zatiaľ 2006, 2011, 2015). Iba ťažko si možno predstaviť v čase rozbehu vhodnejšieho kandidáta na vedenie takéhoto slovníkárskoho tímu, ako bola v danom čase naša jubilančka s jej bohatými lexikografickými, lexikologickými a derivatologickými skúsenosťami. Preukázala pritom mimoriadny cit a takt i v oblasti teórie a praxe jazykovej kultúry. Ako jedna z mála slovenských jazykovedcov posledných rokov si pritom všimla „jazykotvorbu“ a štylistickú stratégiu významných spisovateľov a bádateľov (Alfonza Bednára, Ľubomíra Liptáka, Vincenta Šikulu a viacerých ďalších), pričom preukázala osobitý zmysel pre hodnotenie okazionálnej slovotvorby. To je pre lexikografiu výrazný benefit. Významným prínosom pre slovenskú jazykovedu je i vymedzenie kultivovaného vyjadrovania Kláry Buzássyovej, keď už v 90. rokoch 20. storočia oprávnené žiada rešpektovať špecifiku vyjadrovania aj v odbornej a publicistickej sfére, v čoraz produktívnejších komunikačných oblastiach, a nemeť kultúru vyjadrovania iba úrovňou jazyka umeleckej literatúry a nespájať kultivovanosť len so spisovným prejavom. Dnes to už asi nezní tak odvážne ako kedysi, keď to Klára Buzássyová argumentačne spolu s inými zdôvodňovala, no treba si uvedomiť, že aj tieto pozície bolo potrebné „vybojovať“. Bokom od jej záujmu neostala ani jazyková legislatíva a jazyková politika. Z hľadiska teoretického myslenia v tejto oblasti je charakteristická jej štúdia o vzťahu pomenovaní *štát* a *štátnosť*, kde zisťuje rôzne významy a platnosť týchto výrazov. Významnú rolu zohrala pritom aj pri vymedzení pojmov *kontaktný variant* a *kontaktné synonymum*, pričom podľa nej by sa tieto medzijazykové prvky nemali hodnotiť na základe pôvodu iba ako bohemizmy, ale mali by sa brať do úvahy skôr jazykové a mimojazykové dôvody, ktoré prispievajú k sémantickej a štylistickej diferenciacii príslušných synonymických prostriedkov. Klára Buzássyová zaviedla aj pojmy *opakovaná internacionalizácia* a *opakovaný internacionalizmus*, čo zasa súvisí s tézou o otvorenosti slovenčiny v minulosti i dnes. Veľmi presvedčivá je jej argumentácia o kolísaní životných i neživotných tvarov maskulín. Zastáva názor, že dublety a varianty sa nemajú vnímať ako deficit normy, ale

sú skôr „dobrodením“ pre normy, lebo práve prostredníctvom nich sa odpovedá na potrebu vyjadrovať sa štylisticky a sémanticky variabilne a diferencovane.

Práce Kláry Buzássyovej patria medzi tie vzácne produkty a vybrúsené diela slovenskej jazykovedy, ktoré posúvajú naše poznanie dopredu. Svoju líniu si naša jubilantka vie nájsť aj uprostred veľmi komplikovaných a konfúzných vzťahov, ako to dokazuje napr. v oblasti sociolingvistického posúdenia vzťahov slovenčiny a češtiny, ktoré vytvárajú celé kľbko problémov a zdanlivých i skutočných protirečení. Jej analýzy sú školou prenikavého vhľadu a pohľadu do skúmaných problémov a súčasne optimálneho nadhľadu. Svedectvom je aj dvojzväzkový výber z diela Kláry Buzássyovej pod názvom *Ako sa rodia a žijú slová* (ed. Bronislava Chocholová – Nicol Janočková, 2018), v ktorom je uložené všetko dôležité z jej pera.

Nemožno zabudnúť, pravdaže, ani na vedecko-organizačnú činnosť jubilantky. V rokoch 1981 – 1990 bola zástupkyňou riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Za veľa vďačí Kláre Buzássyovej celá akademická veda nielen ako autorky, ale aj ako koordinátorky úloh štátneho plánu základného výskumu, ako zodpovednej riešiteľke ústavných výskumných úloh, členke vedeckého kolégia SAV i ČSAV, predsedníčke Slovenskej jazykovednej spoločnosti, členke Rady vedcov SAV (i jej výboru) a členke vedeckých rád rôznych inštitúcií, redakčných rád a komisií (pripomeňme aspoň jej členstvo v Lexikologicko-lexikografickej komisii pri Medzinárodnom komitáte slavistov a členstvo v Medzinárodnej komisii pre výskum slovo tvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov). V r. 1995 – 1998 bola členkou Predsedníctva SAV, kde jedno funkčné obdobie pôsobila aj ako zástupkyňa podpredsedu SAV povereného vedením oddelenia vied o spoločnosti.

Za svoju vedeckú prácu dostala Klára Buzássyová viacero významných ocenení. V roku 1983 sa stala zaslúžilou pracovníčkou SAV, v roku 1988 dostala striebornú Čestnú plaketu Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. V roku 1998 sa stala držiteľkou zlatej Čestnej plakety Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách, v roku 2007 získala Prémium Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru a zlatú medailu Slovak Gold. V roku 2008 dostala Cenu poroty Jednoty tlmočníkov a prekladateľov v Prahe za Slovník súčasného slovenského jazyka, A – G (vedecká redaktorka spolu s A. Jarošovou). V roku 2008 získala ocenenie Významná osobnosť SAV. V roku 2010 bola vyznamenaná Radom Ľudovíta Štúra II. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj v oblasti vedy, osobitne jazykovedy a lingvistickej tvorby. V roku 2011 dostala Cenu poroty Jednoty tlmočníkov a prekladateľov v Prahe za Slovník súčasného slovenského jazyka, H – L (vedecká redaktorka spolu s A. Jarošovou). V roku 2013 sa stala nositeľkou Medaily pri príležitosti 60. výročia založenia SAV. Dlhoročnú prínosnú vedeckovýskumnú a vedecko-organizačnú prácu Kláry Buzássyovej ocenilo Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied r. 2018 medailou SAV za podporu vedy.

Je mnoho prác aj v slovenskej jazykovede, ktoré vychádzajú z vedeckej tvorby našej jubilantky, takých, čo našli u nej podnety a pokúšajú sa rozvinúť tieto impulzy v inej oblasti. Cenné sú však zároveň aj inšpirácie, ktoré neplynú len z jej publikovaných prác, ale aj z jej vystúpení a diskusných príspevkov na vedeckých fórach, na obhajobách, na zasadnutiach redakčných rád, na pracovných či polopracovných, ba i celkom súkromných stretnutiach najrozmanitejšieho druhu. Mladšia generácia sa pohybovala v jej rádiuse v optimálnom prostredí a napredovala bezpochyby aj jej zásluhou.

Klára Buzássyová výrazne spoluvytvára obraz slovenskej jazykovedy. Bez nej by tento obraz bol, domnievame sa, menej úplný, no zrejme aj menej humánny. Želáme našej jubilantke pevné zdravie, ktoré prežilo aj ťažké časy, aby mohla aj naďalej s úspechom plniť svoje predsavzatia a naštartovať nový začiatok. Želáme jubilantke, ale aj samým sebe, aby nikdy nevyschli pramene jej empatie, ktorou bola odjakživa povestná, a aby sme sa mohli tešiť na ďalšie príspevky z jej pera i na plody kolektívu, ktorý ešte donedávna viedla, ale vlastne celého kolektívu jej materského pracoviska.

DIELO DOCENTA JÁNA BOSÁKA UZAVRETÉ

Slavomír Ondrejovič – Jana Wachtarczyková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

Na Druhý sviatok vianočný (25. decembra) 2018 sa natrvalo pretrhla niť života ďalšieho známeho slovenského lingvistu doc. PhDr. Jána Bosáka, CSc. Stredoslovenský rodák z Lišova (obec v okrese Krupina) sa narodil 28. júla 1939. Stredoškolské štúdium absolvoval v Šahách a po ročnej študijnej epizóde na Elektrotechnickej fakulte SVŠT v Bratislave začal študovať odznova v celkom inej disciplíne: slovenský jazyk – ruský jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1964 nastúpil do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka na oddelenie matematickej jazykovedy a fonetiky, ktoré viedol profesor Ján Horecký. Odvtedy je jeho príbeh celoživotne spojený s našou akademickou inštitúciou, ktorá bola jeho domovským pracoviskom takmer 50 rokov. J. Bosák bol nielen súčasťou oddelenia, ktoré sa venovalo výskumu súčasného jazyka, ale aj osobnosťou, ktorá formovala zameranie a spôsob tohto výskumu. Týmto vedeckým determinantom bol predovšetkým v rokoch 1995 – 2004, keď viedol oddelenie súčasného jazyka JÚĽŠ SAV. Jeho pôsobenie však rámec ústavu aj prekračovalo a ovplyvňovalo humanitnovedné smerovanie akadémie, najmä v rokoch 1985 – 1987, keď bol J. Bosák členom pracovnej skupiny pre prognózu spoločenských vied pri Predsedníctve SAV.

Vieme, že každá nastupujúca generácia sa chce presadiť na úkor predchádzajúcej a nebolo to ináč ani v prípade generačnej skupiny, ktorá do akademickej vedy vstúpila v prvej tretine 60. rokov. Ján Bosák bol jej výrazným členom a jeho teoreticko-metodologická vývinová línia neomylnne smerovala – mimochodom podobne ako aj línia viacerých ďalších vrátane autora tohto nekrológu – od systémovej jazykovedy k poznávaniu jazyka v komunikácii, jazyka ako sociálneho javu *sui generis*, hoci ani na systémovú lingvistiku nikdy celkom nezanevrel.

V prvých bádateľských fázach sa Ján Bosák pohyboval v oblasti fonematickej a morfematickej analýzy. Jeho prvý článok odrážal vtedajšiu snahu o matematizáciu jazykovedy a exaktné vymedzenie inventára jednotlivých jazykových rovín. Dá sa povedať, že v článku *Frequency of phonemes and letters in Slovak and numerical expressions of some phonemic relations* (1965) anticipoval nielen nevyhnutnosť opierať jazykovedné interpretácie o výskyty a frekvencie prvkov (dnes zisťované v korpusoch), ale anticipoval aj jazyk vedy, ktorým sa definitívne aj v slovenskej jazykovede (v prostredí Jazykovedného časopisu) stáva angličtina. V 60. a 70. rokoch minulého storočia sa venoval kultúre jazyka a všimol si praktické otázky používania jazyka. Jeho bibliografia z toho obdobia obsahuje desiatky príspevkov na

spôsob jazykových okienok v odborných periodikách i v novinách (denník *Lud*). Zároveň sa vedecky profiloval v oblasti morfológie a derivatológie prácou *Zásady analýzy substantívnych, adjektívnych a verbálnych morfém v súčasnej spisovnej slovenčine* (1974). Výsledkom tohto smerovania a dobrých kolegiálnych vzťahov bola spoločná monografia J. Bosáka a Kláry Buzássyovej *Východiská morfémovej analýzy* (1985).

Rozvoj sociolingvistiky a najmä zásadný komunikačno-pragmatický obrat v lingvistike poskytli Jánovi Bosákovi priestor, ktorý takmer existenčne potreboval. Tento obrat rozšíril interpretačný rámec a nastavil kritériá, ktoré ďalej J. Bosák rozvíjal pri vedeckom výskume, ale aj pri glosovaní jazykovej praxe a „živej reči“, ktorú si dlhodobo všimal. Odrazom jeho záujmu o hovorovú podobu jazyka, ale zároveň aj schopnosti tímovej práce bola kolektívna monografia *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989). Je to práca o pohybe a vývinových tendenciách v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny, ktorá sa doteraz vníma ako ozdoba slovenskej jazykovedy. Spolu s naším učiteľom Jánom Horeckým a najbližšou kolegyňou Klárou Buzássyovou bol autorom koncepcie i spolueditorom.

Od začiatku 90. rokov 20. storočia patril Ján Bosák k systematickým širiteľom (ale aj iniciátorom) sociolingvistického výskumu na Slovensku. Sústredil sa najprv na sociolingvistickú interpretáciu variantov, aby sa neskôr veľmi invenčne venoval predovšetkým stratifikácii slovenčiny. Zo sociolingvistických pozícií tvorivo prehodnocoval a dopĺňal teóriu spisovného jazyka J. Horeckého, pričom zároveň sledoval jazykovú prax a reagoval aj na otázky jazykovej kultúry i možnosti jej kultivovania. Vymedzil komunikačné sféry a ich vzťah k funkčným štýlom, pričom sa chtiac-nechtiac odklonil od tradičnej teórie najmä vo videní rozmanitosti, pestrosti a variabilnosti jazyka. Pretože, ako aj sám hovorieval, normu nemožno ani len náhodou stotožňovať s kodifikáciou, ani ju podriaďovať minulému stavu. Patril k tým lingvistickým osobnostiam, ktoré sa zaslúžili o to, že sa v slovenskej jazykovede rozšíril a presadil nový pohľad na spisovnú slovenčinu a vďaka ktorým sa slovenská jazykoveda nanovo „prestratifikovala“ (aby sme v tejto chvíli použili jeho vlastný termín).

Ján Bosák venoval pozornosť aj významným postavám dejín slovenskej jazykovedy (najmä Samovi Czamblovi), no postaral sa aj o vydanie vybraných spisov profesora Ľubomíra Ďuroviča (2004, 2005), nezabudnuteľného učiteľa viacerých z nás. Neodmysliteľným rozmerom pôsobenia J. Bosáka bola aj jazyková osveta sprevádzaná popularizáciou jazykovedy. Od začiatku svojej kariéry prispieval do rozličných periodík. Spočiatku išlo o denník *Lud*, neskôr o časopis *Pyramída* a takmer desaťrošie (2000 – 2009) dodával svoje britké postrehy do časopisu *Rodina a škola*. Ako redaktor a dlhoročný šéfredaktor Jazykovedného časopisu usmerňoval tok informácií medzi lingvistami a odbornou verejnosťou. Napísal množstvo rozhľa-

dových článkov a recenzií. Mal schopnosť odhadnúť potenciál autora textu, oceniť jeho prínos a konštruktívne ho usmerniť v záujme spoločnej dobrej veci – kvalitného článku. Neobával sa ani protirečiť, nesúhlasiť či odmietiť – bol distingvovaným a racionálnym diskutérom a polemikom. Známy bol svojim prísny, zároveň však oceňovaným redaktorským okom, vďaka ktorému si naša vedecká publicistika udržiava vysokú obsahovú aj formálnu úroveň. Ochotne prinášal spätnú väzbu začínajúcim autorom aj dlhoročným kolegom. Pri dnes už, žiaľ, uzavretom diele J. Bosáka môžeme povedať, že súpis jeho prác sa zastavil na čísle 333. Tou poslednou bibliografickou položkou je recenzia s názvom *Nová modernejšia učebnica štylistiky* (2016), ktorou prajne reagoval na *Štylistiku súčasného slovenského jazyka* svojho žiaka. Stopy práce J. Bosáka sú naddlho zafixované aj v mnohých heslách *Encyklopédie jazykovedy* (1993) a *Encyclopaedie Beliany* (od r. 1999).

Spektrum aktivít Jána Bosáka bolo široké. Okrem odbornej a popularizátorskej práce pôsobil aj ako pedagóg, a to na viacerých univerzitách (UMB v Banskej Bystrici, UCM v Trnave i na FF UK v Bratislave), viedol aspirantov a doktorandov. Nemalé zásluhy má J. Bosák na organizovaní vedeckého života na svojom pracovisku, ale aj mimo neho. Bol organizátorom viacerých konferencií, editorom zborníkov (napr. *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*, 1999) a koordinátorom medziakademických projektov. Pôsobil aj ako predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti a domáce horizonty zreteľne prekračoval svojimi aktivitami najmä v Medzinárodnej komisii pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorej bol v čase 1993 – 2008 aj predsedom. Má značnú zásluhu na zapájaní slovaskistických výskumov do slovanského a vlastne aj európskeho výskumného kontextu. Ako koordinátor medzinárodného slavistického projektu *Súčasný slovanský jazyk (1945 – 1995)* pre edíciu Najnowsze dzieje języków słowiańskich editorsky zostavil publikáciu *Slovenský jazyk* (1998). Vychádzala z dobrých základov *Dynamiky slovnej zásoby slovenčiny*, ale koncentrovala sa na vymedzenie zmien v jazyku vyvolaných zmenami spoločenského zriadenia v roku 1989. Vďaka prehľadu, ktorý J. Bosák získal pri medzinárodnej spolupráci, sa mu darilo prenášať a zapájať progresívne myšlienky z výskumu iných slovanských jazykov do jazykovednej slovaskistiky. V neskoršom období svoju činnosť významne rozšíril aj o lexikografické iniciatívy najmä ako redaktor veľkého a ťažko skúšaného výkladového *Slovníka súčasného slovenského jazyka*. Uvádza sa ako interný redaktor jeho prvých dvoch zväzkov (2006, 2011). Spolupráca pri zostavovaní slovníka bola prirodzeným vyústením nielen lexikologických výskumov J. Bosáka, ale aj dlhoročnej partnerskej a kolegiálnej synergie s lexikografkou Ľubicou Balážovou z JÚLEŠ SAV. V spoluautorstve s ňou (aj s J. Genzorom, I. Ripkom a J. Skladanou) ako vedúci kolektívu pripravil (preložil) a dvakrát vydal akademický *Slovník cudzích slov* (1997, 2005).

Slovenskú jazykovedu čaká v tejto chvíli v súvislosti s osobnosťou Jána Bosáka už „iba“ zhodnotenie jeho vkladu do bázy poznatkov o slovenčine, ako aj o jazyku a jazykovede vôbec, vrátane jeho odvážnych diskusných príspevkov. V tomto zmysle „iba“ znamená aj to, že zhodnocovanie jeho zavŕšeného a komplexného diela sa iba začína. Ján Bosák mal šťastie na témy aj na ľudí. Dokázal rozvíjať témy, ktoré odzrkadľovali jeho zameranie, jeho inštinkt, bez ktorého sa nezaobíde nijaký kvalitný vedecký výskum (a týmto inštinktom on nesporne disponoval), i snahu vnímať jazyk moderne ako jednotu v rozmanitosti. Šťastie na ľudí prinieslo nielen jemu, ale nám všetkým ukážku kolektívnej spolupráce, aká sa dnes už len tak nevidí. Ján Bosák zanechal v slovenskom jazykovednom výskume výraznú a originálnu stopu ako teoretik, diskutér, redaktor i organizátor. V našich myšliach ostane svojráznym a osobitým duchom nášho kolektívu i spoločnej práce s nadosobným poslaním.

Česť jeho pamiatke!

ODIŠLA ERUDOVANÁ JAZYKOVEDKYŇA A SLAVISTKA ELENA KRASNOVSKÁ

Tatiana Laliková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

Bol krásny, akoby jarný októbrový deň, keď mnohých z nás zasiahla ľadová správa – dňa 25. októbra 2018 nás navždy opustila jazykovedkyňa, slavistka, pedagogička, ale aj vynikajúca kolegyňa s nezameniteľným zmyslom pre humor a nezištná priateľka docentka PhDr. Elena Krasnovská, CSc.

Narodila sa 30. júna 1943 a po ukončení stredoškolského štúdia pokračovala v rokoch 1960 – 1965 štúdiom slovenského a ruského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po úspešnom ukončení štúdia pracovala takmer štyri roky ako metodička v Dome pionierov a mládeže K. Gottwalda a neskôr (v rokoch 1969 – 1971) učila na základnej deväťročnej škole v Bratislave. V roku 1971 nastúpila do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra najskôr ako odborná asistentka, neskôr ako samostatná odborná pracovníčka, samostatná odborná pracovníčka špecialistka, samostatná vedeckotechnická pracovníčka a nakoniec ako vedecká pracovníčka. V roku 1973 obhájila na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave rigoróznú prácu z oblasti onomastiky. V roku 1994 obhájila v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra v Bratislave dizertačnú prácu z historickej lexikológie a získala titul CSc. V roku 1995 patrila k zakladajúcim členom Slavistického kabinetu SAV v Bratislave (od 1. januára 2005 Slavistický ústav Jána Stanislava SAV) a od začiatku v ňom pracovala ako vedecká pracovníčka, neskôr ako samostatná vedecká pracovníčka. V rokoch 1995 – 2001 pôsobila ako vedecká tajomníčka a v roku 2002 bola zástupkyňou riaditeľa kabinetu. Habilitačnú prácu z oblasti historickej lexikológie obhájila v roku 2002 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove a získala titul docentka.

Od svojho nástupu do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra sa začlenila do kolektívu, ktorý pracoval na unikátnom projekte – *Historickom slovníku slovenského jazyka* – a je spoluautorkou piatich zväzkov. V roku 1996 bola ako spoluautorka ocenená prémieou Literárneho fondu a v roku 2010 Cenou poroty za slovník vydaný v Slovenskej republike udelenou Jednotou tlmočníkov a prekladateľov v Prahe. Rovnako bola spoluautorkou publikácie *Pramene k dejinám slovenčiny I*, ktorá obsahuje nepublikované a verejnosti dovtedy nesprístupnené jazykové pamiatky z pramennej základne Historického slovníka slovenského jazyka. Počas pôsobenia v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV vypracovala vedecký komentár k faksimilovému vydaniu kamaldulského prekladu Biblie, ktorý vyšiel v roku 2002 v nemeckej edícii Biblia

Slavica, neskôr bola vedúcou dvoch grantových projektov VEGA (*Slovenská a latinská teologická a apologetická spisba 15. – 18. storočia v Uhorsku a Príprava vedeckého vydania prameňa slovenskej proveniencie z okruhu náboženskej literatúry 16. – 18. storočia v Uhorsku*) a ako spoluriešiteľka prispela k úspešnému ukončeniu viacerých grantových úloh na pracovisku. Bola aj zástupkyňou vedúceho projektu kolektívnej grantovej úlohy Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied (VEGA) *Slovenská kazateľská tvorba tvorba 19. storočia (tlačená) z jazykovo-kultúrneho, teologického a historického hľadiska*, úspešne ukončenej v roku 2006. Ani po prechode na Pedagogickú fakultu do Trnavy nezanedbávala vedeckú prácu a bola vedúca grantového projektu VEGA *Diachrónne aspekty slovenskej náboženskej terminológie*, ktorý úspešne ukončila v roku 2009.

V domácich aj zahraničných zborníkoch a časopisoch publikovala množstvo štúdií čerpajúcich nielen zo slovenských písomností z predpisovného obdobia, ale venovala sa aj výskumu a publikovaniu štúdií z oblasti onomastiky. (Zamerala sa napr. na analýzu živých mien z oblasti Gemera, pričom uplatnila metodiku modelovania V. Blanára). Svoju pozornosť venovala recenzovaniu vedeckých prác, vydávaniu správ z vedeckých konferencií a v neposlednom rade aj popularizácii jazykovedného výskumu v médiách. Aktívne sa zúčastňovala na mnohých vedeckých seminároch a konferenciách doma i v zahraničí.

Elena Krasnovská rada pracovala s mladými ľuďmi, odovzdávala im svoje bohaté vedomosti a skúsenosti z oblasti jazykovedy, a tak je pochopiteľné, že v roku 1991 pôsobila ako odborná asistentka na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1995 začala učiť ako externá odborná asistentka na Katedre slovenského jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity. Od roku 2003 už pôsobila na tejto fakulte ako interná docentka, vyučovala vývin slovenského jazyka, dialektológiu, základy slavistiky a staroslovienčiny, ale aj ruský jazyk. Ako školiteľka viedla študentov pri mnohých bakalárskych a diplomových prácach s tematikou dejín jazyka, onomastiky a dialektológie. Pri práci so študentmi bola náročná, ale vždy ochotná pomôcť a poradiť.

Popri vedeckovýskumnej práci a pedagogickej činnosti bola v rokoch 1976 – 1981 hospodárkou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV a členkou v mnohých odborných komisiách na vedeckých aj univerzitných pracoviskách (napr. odborovej komisie doktorandského štúdia vo vednom odbore slavistika – slovenský jazyk, Jazykového odboru Matice slovenskej, Slovenského komitétu slavistov).

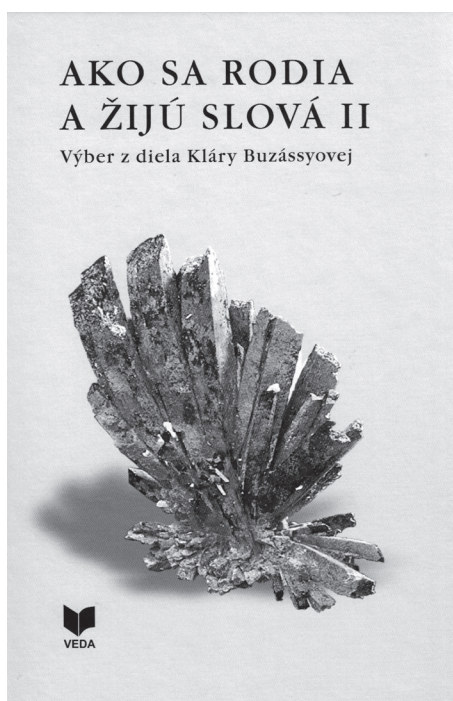
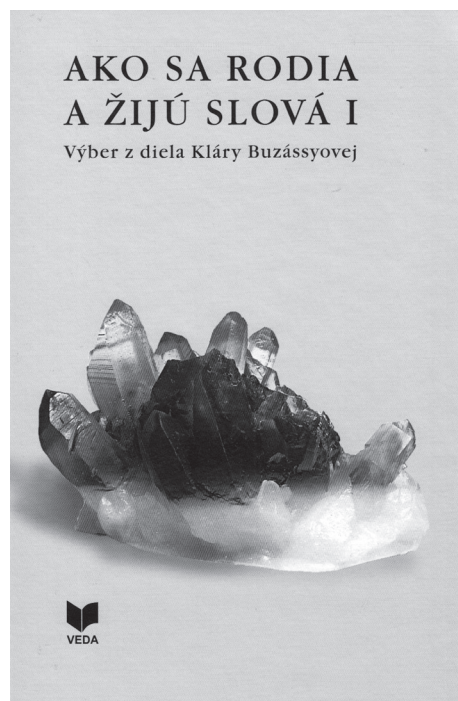
Elenka, nemala si v živote na ružiach ustlané, ale napriek tomu si sa dokázala usmievvať. A tak vždy, keď si na Teba spomeniem, vybaví sa mi pred očami obraz, ktorý stál 31. októbra 2018 v rozlúčkovej miestnosti na cintoríne v Slávičom údolí, a na ňom Tvoja tvár s typickým úsmevom a šibalskými iskričkami v prižmúrených očiach. Takú si Ťa budem pamätať.

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA

zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava

AKO SA RODIA A ŽIJÚ SLOVÁ I., II. Výber z diela Kláry Buzássyovej. Eds. Bronislava Chocholová – Nicol Janočková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2018. – I. zv. 382 s. ISBN 978-80-224-1692-4. – 2. zv. 382 s. ISBN 978-80-224-1693-1.

Dvojzväzkový výber štúdií z diela významnej slovenskej jazykovedkyne, derivatologičky a lexikografky vyšiel pri príležitosti jej životného jubilea. Jadro publikácie tvoria tri tematické bloky, ktoré rámujú jednotlivé oblasti záujmu K. Buzássyovej. Prvý zväzok obsahuje *Predhovor*, *Editorské poznámky*, analytickú štúdiu editoriek Bronislavy Chocholovej a Nicol Janočkovej *Klára Buzássyová v kontexte slovenskej a európskej jazykovedy* a tematický blok *Význam slova: lexikálna a gramatická sémantika v pohybe* so 42 štúdiami. Sú to štúdie metodologického charakteru, v ktorých sa riešia čiastkové gramatické a lexikálne javy, zachytáva sa dynamika

v odbornej terminológii či vývinové tendencie a zmeny v slovnej zásobe druhej polovice 20. storočia. Druhý zväzok zahŕňa dva tematické bloky. Prvý tematický blok *Tvorba slova: dynamika odvodzovacích procesov* obsahuje 43 štúdií, ktorých náplňou je autorkina profesijne aj citovo blízka derivatologická problematika, konkrétne výskum slovotvornej motivácie abstraktných názvov deja a vlastnosti jednak so zreteľom na slovotvorné typy abstrákt, ich vzájomnú koreláciu a konkurenciu, jednak z hľadiska statusu abstraktných názvov v texte, ďalej štúdium formálnej a sémantickej stránky kompozít, a napokon príspevky venované okazionálnej tvorbe. Druhý tematický blok *Kultúra slova: sociolingvistický a pragmaticolingvistický pohľad* sa zameriava na otázky jazykovej kultúry, ktorými sa K. Buzássyová zaoberá vo viacerých svojich príspevkoch. Predstavuje v nich, ako úzus vplýva na normu, resp. ako kodifikácia reflektuje úzus. Niektoré štúdie pôvodne publikované hlavne v zahraničných zborníkoch boli doteraz slovenským čitateľom menej známe a ich zaradením do tohto výberu sa dopĺňajú chýbajúce kamienky v mozaike vedeckej tvorby jubilantky. Výber z diela uzatvára *Literatúra a Bibliografia prác Kláry Buzássyovej za roky 1961 – 2018*.

Napísali o Kláre Buzássyovej

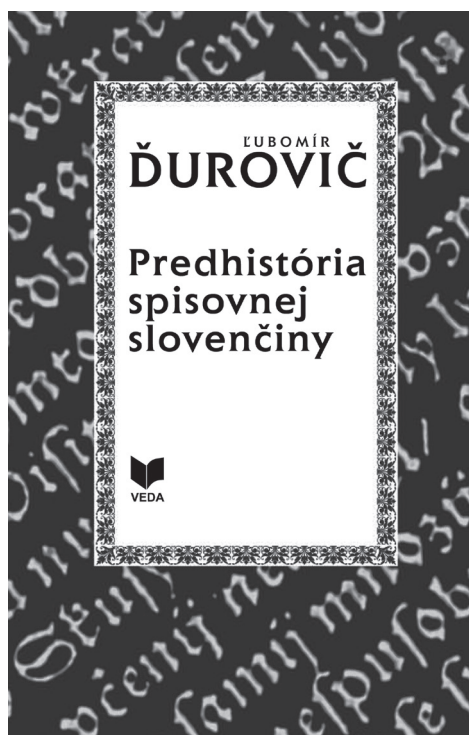
Vedecký vývin K. Buzássyovej... možno charakterizovať ako kontrapunktický. Ako sama pripomína vo svojej pozoruhodnej staršej štúdii, kontrapunkt nie je ostrý protiklad, ale prostriedok na dosiahnutie väčšej názornosti, sugestívnosti na podčiarknutie významu či autorského zámeru. V tomto zmysle u K. Buzássyovej nejde o protiklad medzi curriculum vitae a curriculum scientiae, ani o protiklad medzi curriculum vitae a curriculum praxeos, ale o vyjadrenie alebo aspoň o výrazné naznačenie úzkeho vzťahu medzi prácou v civilnom, vedeckom i administratívnom živote.

Ján Horecký, 1998

ĎUROVIČ, Ľubomír: Predhistória spisovnej slovenčiny. Eds. Slavomír Ondrejovič – Júlia Behýlová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2018. 200 s. ISBN 978-80-224-1680-1.

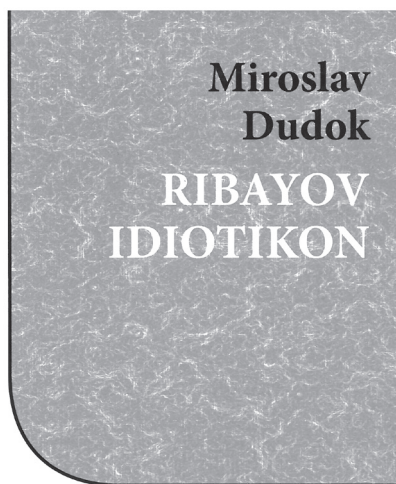
Výber z diela Ľubomíra Ďuroviča (1925), výraznej osobnosti našej i európskej vedy a kultúry, obsahuje jedinečné štúdie publikované v rokoch 1989 – 2017. Autor ich zasadzuje do prekvapujúcich súvislostí a väzieb, neraz si všíma veci, ktoré si dovtedy nikto nevšimol, a kladie otázky, ktoré neprišli na um iným znalcom vnútorných či vonkajších dejín slovenského jazyka a kultúry. Usiluje sa autenticky pochopiť tie najkomplikovanejšie a najcitlivejšie miesta našej jazykovokultúrnej histórie, pričom nemilosrdne odhaľuje mytologizujúce inhibície niektorých ortodoxných výkladov. Vybrané state Ľubomír Ďurovič autobiograficky začlenil do vývoja vlastného jazykovedného myslenia. Analyzuje v nich obdobie vývinu od Veľkej Moravy až po súčasnosť a osvetľuje aj konfesijné, ideologické, cirkevno-právne a politické faktory, bez ktorých by sa mnohé otázky a problémy spojené s našim komplikovaným smerovaním k jednotnému slovenskému spisovnému jazyku jednoducho nedali pochopiť. Také sú filologické analýzy Bardejovského katechizmu (1581), otázky

kodifikácie pred Bernolákom, ako aj úvahy o začiatkoch spisovnej slovenčiny v 17. a 18. storočí i ďalšie. Veľa pozornosti venuje vzhľadom na svoju „protestantskú výbavu“ aj slovenskej vývinovej línii v spisovnej češtine i češtine na Slovensku. Jeho obľúbencom ostáva naďalej najmä Pavel Doležal, u ktorého objavuje počiatky výkladov mnohých neskorších gramatikov, Jozefa Dobrovského nevynímajúc, ale pribúda k nemu aj Tobias Masnicius a Daniel Krman. Ľubomír Ďurovič ako prvý upozornil i na to, že Atlas slovenského jazyka „potichu“ a zároveň dosť nepochopiteľne vylúčil z dobrej spoločnosti mestský jazyk i urbanne varianty jazyka. Zároveň presvedčivo ukázal, že mestský jazyk je – a aj v dejinách vždy bol – omnoho dôležitejší i pri kodifikačných aktoch vrátane štúrovskej kodifikácie, než sa to doteraz predpokladalo.

DUDOK, Miroslav: Ribayov Idiotikon. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2017. 210 s. ISBN 978-86-7103-487-6.

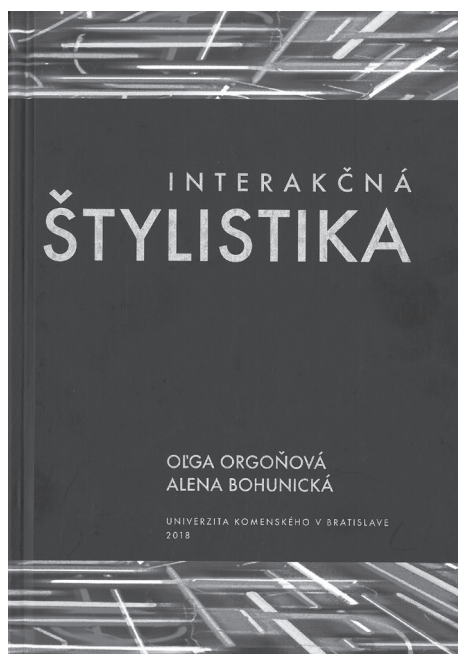
Autor v publikácii analyzuje rukopisný slovník *Idioticon slovacicum*, najvýznamnejšie dielo jazykovedca, spisovateľa, etnografa, biblistu a významného osvietenského dejateľa Juraja Ribaya (1754 – 1812). Ribay týmto slovníkom predbehol dobovú lingvistickú paradigmu o celé storočie. S istou dávkou zveličenia možno povedať, že opisom slovnej zásoby prirodzenej slovenčiny a jej dobového používania v programových (rukopisných) prácach (*Idioticon slovacicum*, *Specimen vocum slavo-bohemicarum*, *Slovár biblický* atď.) anticipoval jednak vývin samotnej slovenčiny, ale i metalingvistickú infraštruktúru (nielen) slovenského jazyka. Idiotikon je v tomto vydaní predložený odbornej verejnosti v podobe slovenského heslára. Integrálna časť Idiotikonu je v publikácii priložená v podobe CD nosiča. Stratené úvodné strany Idiotikonu sa autor pokúsil rekonštruovať na pozadí dobových lexikografických diel, ktoré evidentne Idiotikon poznali a excerptovali z neho. Ribay o svojom lexikografickom materiáli sústavne informoval popredných dobových slavistov, predovšetkým J. Dobrovského a J. Palkoviča, ktorí ho vo výraznej miere využili vo svojich slovníkoch, v Nemecko-českom slovníku (Dobrovský, J.: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, 1802, 1821) a v Česko-nemecko-latinskom slovníku (Palkovič, J.: *Böhmisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch*, 1820, 1821). Na rekonštruované výrazy autor poukázal v opisnej časti publikácie, no do chýbajúceho hárku Idiotikonu ich nezaradil. Publikovanie Idiotikonu čo i len v podobe slovenského heslára umožní v značnej miere ďalší podrobný výskum slovenskej slovnej zásoby 18. a 19. storočia a predstavuje ďalšie dôležité svedectvo dynamiky vývinu a pragmalingvistickej stability slovenčiny, ako i jej pevného miesta v sústave jazykov už v predpisovnom období.

ORGOŇOVÁ, Olga – BOHUNICKÁ, Alena: Interakčná štylistika. Bratislava: Univerzita Komenského 2018. 207 s. 978-80-223-4566-8.

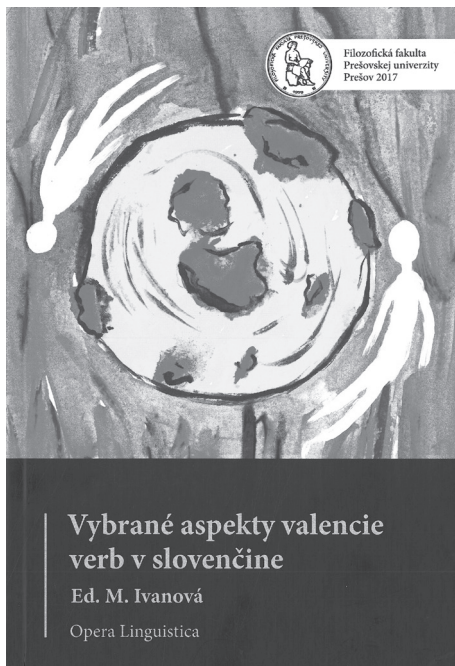
Knihu treba vnímať ako prolegomenon k interakčnej štylistike. Tá nie je v jazykovede plne etablovaná a predstavuje rozšírenie doterajšieho metodologického rámca, v ktorom sa pohybovalo uvažovanie o štýle. Ide o reakciu na potrebu obsiahnuť v lingvoštylistickom bádani dialóg a dialogickosť v oveľa väčšej miere, ako to bolo v doterajšej tradícii orientovanej väčšmi na monologické prejavy. Vychádza sa z toho, že dialóg je voči monológu základná forma využitia jazyka a až v spätosti s touto formou reči môžeme skúmať aj pravú povahu jazyka a jazykových procesov, nevynímajúc štýlový aspekt ako imanentnú súčasť jazyka. V súlade s etnometodologickými inšpiráciami súčasnej jazykovedy v práci nachádza miesto aj sféra každodennej komunikácie ako priestor štylistických skúmaní. Oporným pilierom celej práce o interakčnej štylistike je interakcia. Pojmom interakcia sa naznačuje, že pri vedeckej reflexii spôsobov (štýlov) používania jazyka sa uplatňuje pohľad na jazykovú komunikáciu ako druh sociálnej interakcie a zároveň ako druh ľudského konania. V tejto optike je interakčná štylistika už nie učením o spôsoboch tvorby adekvátnych textov (ako to je v selekčnej štrukturalistickej štylistike jazyka), ale najmä učením o verbálno-neverbálnom počínaní ľudí v (dialogickej) interakcii tvorcov i adresátov textov, na verejnosti i v súkromí naprieč rôznymi sférami života. Publi-

kácia sa začleňuje do aktuálneho trendu slovenskej štylistiky, zohľadňuje nutnosť interagovať s hypermoderným človekom, jeho konaním a vyjadrovaním v naznačenom kultúrno-spoločenskom kontexte a zároveň reflektuje extralingvistické výskumné stimuly napr. z kognitívnych vied, etnológie, pragmatiky, sociológie, psychológie a pod.

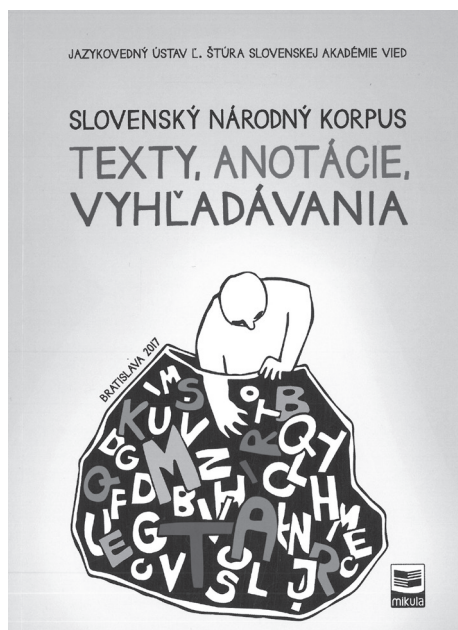
VYBRANÉ ASPEKTY VALENCIE VERB V SLOVENČINE. Ed. Martina Ivanová. Opera Linguistica 16/2017. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2017. 581 s. ISBN 978-80-555-1907-4.

Monografia autorského kolektívu Martina Ivanová, Miloslava Sokolová, Miroslava Kyseľová a Eva Eddy je venovaná otázkam deskripcie a explanácie aspektov syntaktického systému slovenčiny, ktoré súvisia s valenciou verba ako centrálneho prvku vetnej štruktúry. V oblasti valenčných výskumov zostávajú niektoré otvorené problémy. Ide najmä o problematiku delimitácie aktantov a cirkumstantov, otázky vzťahov medzi valenčnými parametrami a sémantickou klasifikáciou verb, vzťahu valenčnej potenciality a jej realizácie a napokon o otázky statusu tematických, resp. sémantických rolí. V teoretických častiach sa predstavujú základné prístupy slovenskej a zahraničnej lingvistiky týkajúce sa niektorých javov valenčnej gramatiky, ktoré dosiaľ neboli v slovenskom kontexte reflektované (napr. Dowtyho teória o protokolách, klasifikácia slovies u B. Levinovej a i.). Praktická analýza sa opiera o údaje z *Valenčného slovníka slovenských slovies na korpusovom základe* (2014), ktorý vznikol na základe dát získaných zo Slovenského národného korpusu (verzia prim-7.0-public-all). V šiestich kapitolách sa autorky venujú vybraným aspektom lexikografického spracovania valencie, sémantickej klasifikácii slovies, valenčnej a intenčnej štruktúre, gramatickým a sémantickým modifikáciám valencie, kontrastívnym aspektom výskumu valencie a v závere načrtávajú perspektívy ďalšieho výskumu. Vybrané javy fungovania vetnej štruktúry analyzujú s cieľom precizovať, prípadne reformulovať analýzy syntaktických javov v starších aj súčasných slovenských prácach. Publikácia zaujme nielen odborníkov v danej oblasti, ale vďaka precíznemu a zrozumiteľnému výkladu môžu byť jej čitateľmi aj študenti filologických odborov.

ŠIMKOVÁ, Mária – GAJDOŠOVÁ, Katarína – KMEŤOVÁ, Beáta – DEBNÁR, Marek: Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vydavateľstvo Mikula 2017. 168 s. ISBN 978-80-88814-98-6.

Spôľahlivé elektronické zdroje sú v súčasnosti dôležité aj v spoločenských a humanitných vedách, pri výučbe jazykov či v práci prekladateľov, kde sa už viac rokov používajú aj zdroje Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Tvorba, štruktúra a možnosti ich využitia sú súborne opísané v tejto kolektívnej práci. Možno v nej nájsť okrem iného prehľad korpusov, podkorpusov a jazykových zdrojov Slovenského národného korpusu, podrobný opis dvoch základných anotácií (morfologickej a štýlovo-žánrovej), terminologický slovník, výber najčastejšie používaných metaznakov a metaoperátorov používaných pri vyhľadávaní, ako aj praktické ukážky (návody) postupov pri vyhľadávaní jazykových javov v rôznych korpusoch. Publikácia je určená lingvistom, učiteľom slovenského jazyka a cudzích jazykov na všetkých stupňoch škôl, prekladateľom, študentom a všetkým záujemcom o korpusové a jazykové databázy. Používatelia textových a jazykových zdrojov Slovenského národného korpusu dostávajú k dispozícii knihu, na ktorú sa často pýtali, aby mohli získať dostatočnú informačnú bázu na samostatnú prácu s textovými korpusmi a s jazykovými informáciami, ktoré sú do nich vložené.

MAJCHRÁKOVÁ, Daniela – CHLPÍKOVÁ, Katarína – BOBEKOVÁ, Kristína: Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2017. 344 s. ISBN 978-80-224-1633-7.

Po *Slovníku slovných spojení*. Podstatné mená sa v *Slovníku kolokácií prídavných mien v slovenčine* zachytáva spájateľnosť slov z ďalšieho slovného druhu. V novom slovníku sú spracované kolokačné (spájateľnostné) profily 500 najfrekvencovanejších prídavných mien vybraných zo Slovenského národného korpusu. Jednotlivé kolokačné profily predstavujú vzorku rôznych typov slovných spojení s prídavným menom, ktoré reálne fungujú v slovenských textoch. Heslová stať sa skladá zo záhlavia (prídavného mena), významu, resp. významov heslového slova, z kolokačného profilu prídavného mena (zoznamy kolokácií s prídavným menom triedené do dvojčlenných a trojčlenných kolokačných štruktúr na základe slovnodruhovej príslušnosti slov tvoriacich kolokáciu a atributívnej alebo predikatívnej funkcie východiskového prídavného mena). Okrem kolokácií – typických spojení a ustálených viacslovných pomenovaní – sú v rámci heslovej state osobitne vyčlenené frazémy a frázy. Slovník obsahuje aj štatistické prehľady, ktoré umožňujú čitateľovi porovnať spájateľnostný potenciál jednotlivých prídavných mien (najviac slovných spojení obsahuje heslo *veľký* – 239, najmenej heslo *ústavný* – 7), porovnať spájateľnosť prídavných mien so štatistickými hodnotami zo Slovenského národného korpusu, prípadne aj so spájateľnosťou podstatných mien. Publikácia sa môže stať východiskom ďalšieho lexikologického, lexicografického alebo korpusového výskumu, dobrou pomôckou môže byť v prekladateľskej praxi, ako aj pri výučbe slovenského jazyka.

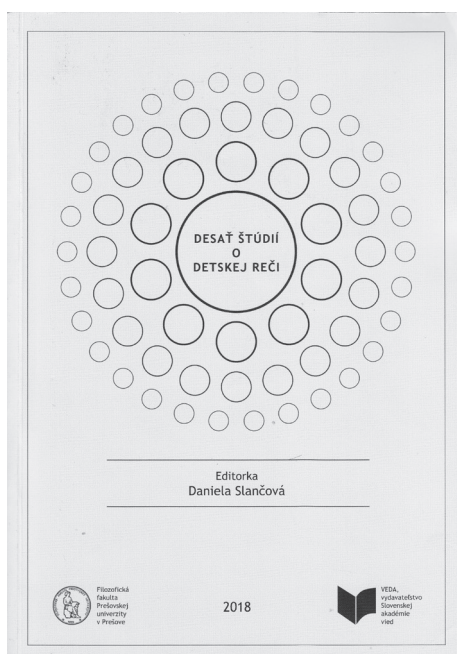
SLOVNÍK KOLOKÁCIÍ prídavných mien v slovenčine

SLANČOVÁ, Daniela – BRESTOVIČOVÁ, Alexandra – KAPALKOVÁ, Svetlana et al.: DESAŤ ŠTÚDIÍ O DETSKEJ REČI. LEXIKA – GRAMATIKA – PRAGMATIKA. Ed. D. Slančová. Opera Linguistica 18/2018. Prešov – Bratislava: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove – Veda, vydavateľstvo SAV 2018. ISBN 978-80-224-1638-2.

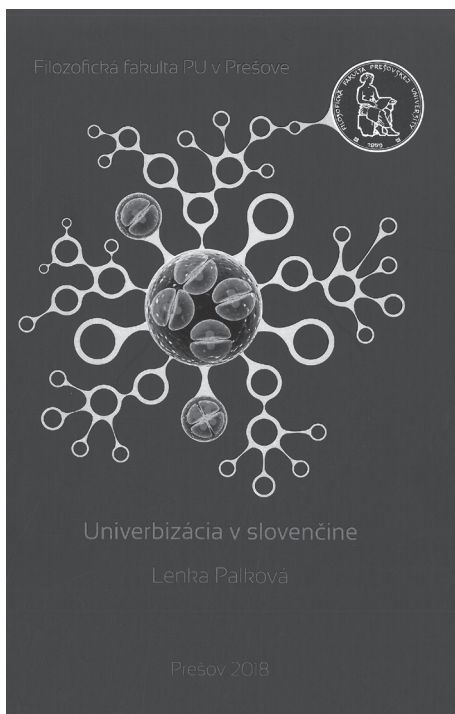
Monografia zhŕňa originálne výsledky niekoľkoročného výskumu vývinu reči slovensky hovoriacich detí v ranom veku. Je organickým pokračovaním *Štúdií o detskej reči* (2008, 2015 digitálne vydanie), ktoré položili základy slovenskej vývinovej psycholingvistiky, ako aj ďalších výskumov v oblasti detskej reči, a na druhej strane tvorí samostatný monografický celok naplňajúci pokračujúce poznanie rečovej ontogenézy detí osvojujúcich si slovenčinu. Výskumnú vzorku vo väčšine štúdií tvorili štyri deti, ktoré boli sledované od narodenia do veku 5 rokov. Išlo o tri dievčatá a jedného chlapca, ktorých komunikácia s mamou, prípadne aj s inými komunikačnými partnermi (otec, starí rodičia, blízki príbuzní) bola raz za mesiac zaznamenávaná pomocou videonahrávok. Druhú časť výskumnej vzorky tvorili údaje zistené v priebehu šandardizácie skríningového nástroja *Test komunikačného správania* (TEKOS) zameraného na hodnotenie toho, do akej miery dieťa rozumie základným slovným spojeniam, na zisťovanie veľkosti jeho slovnej zásoby, slovotvorby, produkcie gest a úrovne používania gramatiky, konkrétne pádu a syntaxe. Poznatky o vývine reči sa v publikácii kombinujú s poznatkami o charaktere

reči matiek a otcov orientovanej na dieťa, ktorá sa sleduje už od prenatálneho obdobia vývinu dieťaťa. Pri svojom výskume sa autorky opierali o chápanie vývinu detskej reči ako o vzájomne súvisiaci vývin rečovej činnosti a jej predpokladov. Štúdie vychádzajú z lingvistických teórií (teória lexikálnej motivácie, teória valenčnej syntaxe, teória funkčno-sémantických kategórií, morfeematická analýza slovenčiny, teória prirodzenej morfológie) a využívajú aj kognitívningvistický prístup ku skúmaniu jazyka. Publikácia prináša poznatky, ktoré by mohli byť využiteľné aj aplikácie a mohli by tak prepojiť základný lingvistický výskum a jeho využitie v diagnostickej a terapeutickej logopedickej praxi.

PALKOVÁ, Lenka: Univerbizácia v slovenčine. Opera Linguistica 19/2017. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 267 s. ISBN 978-80-555-2015-5.

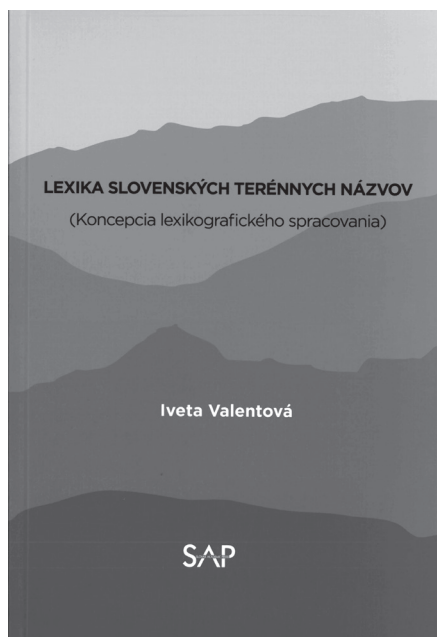
Úvodné state monografie sú venované teoreticko-metodologickým východiskám a prinášajú prehľad práce zo slovenskej a českej lingvistiky, ktoré sa venovali problematike univerbizácie. Na základe uvedeného prehľadu autorka načrtáva sedem rôznych prístupov k tomuto lexikálnemu javu. Opisuje ho z hľadiska teórie lexikálnej motivácie, ktorú predstavil J. Furdík (súhrnne 2008) a rozpracoval M. Ološtiak (2011) a ďalší. V ďalšej časti ponúka pohľad na univerbizáciu ako na špecifický prejav lexikálnej motivácie, pričom univerbizáciu chápe nielen procesuálne, ale aj ako vzťah medzi viacslovným pomenovaním a z neho vytvorenou univerbizovanou lexémou a vlastnosť takto utvorenej lexémy (analogicky s Furdíkovým chápaním slovotvornej motivácie ako procesu, vzťahu a vlastnosti). Analyzuje tiež rôzne príčiny, pre ktoré k univerbizácii dochádza, a diferencuje ich na interlingválne, intralingválno-extralingválne a extralingválne. Osobitná kapitola je venovaná jednotlivým univerbizačným typom. Na základe nominačného typu lexikálnej motivácie, ktorý sprevádza stratu syntaktickej motivácie, autorka rozlišuje slovotvornú, morfológickú, sémantickú a abreviačnú univerbizáciu a bližšie ich charakterizuje. Všíma si aj také realizácie univerbizácie, ktoré možno zaradiť do viacerých univerbizačných typov, resp. do žiadneho z nich, pričom tieto prípady považuje za prechodné univerbizačné typy. V ďalšej časti opisuje vzťahy univerbizácie a iných motivačných typov a univerbizáciu z hľadiska dynamiky v jazyku. V závere monografie ponúka aj kvantitatívno-korpusový a sociolingvistický pohľad na časť slovotvorných univerbátov. Na rozdiel od prístupov dosiaľ publikovaných prác o univerbizácii autorka považuje za vhodný predpoklad na komplexné skúmanie problematiky univerbizácie chápanie založené na porovnávaní a kombinácii viacerých motivačných typov.

VALENTOVÁ, Iveta: Lexika slovenských terénnych názvov. (Konceptia lexikografického spracovania). Bratislava: Slovak Academic Press 2018. 220 s. ISBN 978-80-89607-69-3.

Výsledky heuristického a dotazníkového výskumu slovenskej toponymie boli v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia spracované formou listkových kartoték a pracovných máp. Po rokoch sa konečne dočkali lexikografického spracovania vo forme knižného i digitálneho slovníka. Slovník obsahuje koncepciu knižného a digitálneho lexikografického a areálového spracovania apelatívnej a propriálnej lexiky slovenských a do slovenského jazyka adaptovaných terénnych názvov. Zo širšieho teoreticko-metodologického pohľadu sa v ňom podrobnejšie analyzujú problematickejšie javy a zásady koncepcie, napr. úprava názvov v heslových statiach do spisovnej podoby a s tým súvisiace určité sporné otázky týkajúce sa štandardizácie geografického názvoslovía, úprava a koncipovanie názvov so spojkou *a* alebo terénne názvy z osobných mien ap. Pozornosť sa venuje aj významu a širšiemu spoločenskému využitiu terénnych názvov, charakteristike histórie ich výskumu a spracovania na Slovensku a v slovenských jazykových enklávach v Maďarsku, českým anojkonymickým slovníkom a ďalším možnostiam výskumu a syntetického spracovania toponymického materiálu. V heslovej časti knižnej podoby slovníka je súpis hesiel, ktoré sa začínajú na písmeno A. Rovnaký súpis je sprístupnený aj na

internetovej stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV na adrese <https://lstn.juls.savba.sk/>, kde sa po zapracovaní redakčných pripomienok budú postupne sprístupňovať ďalšie slovníkové state. Publikácia aj online portál obsahujú aj zoznam literatúry a pomocný aparát značiek a skratiek. Heslové state a terénne názvy v online slovníku je možné vyhľadávať a zobrazovať podľa rozličných kritérií, v skrátenej verzii a s úplným výpisom materiálu s možnosťou zobrazenia areálového výskytu na základnej mape Slovenska spoločnosti Google a na schematickej mape okresov. Cieľom publikácie aj interaktívneho digitálneho slovníka je poskytnúť vzácny toponymický materiál z celého slovenského územia a jeho syntetické spracovanie širšej odbornej i laickej verejnosti.

OBSAH ROČNÍKA 83, 2018/CONTENT OF THE VOLUME 83, 2018

ÚVODNÍK/EDITORIAL

- 3–6 **ONDREJOVIČ, S.:** Európsky rok 2018 a slovenská jazykoveda (European Year 2018 and Slovak Linguistics)

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

- 23–34 **GARABÍK, R. – KARČOVÁ, A. – ŽÁKOVÁ, A.:** Kvantitatívna analýza polyfunkčného komponentu *sa* na báze Slovenského národného korpusu (Quantitative Analysis of the Polyfunction Component *sa* on the Basis of Slovak National Corpus)
- 35–46 **HORŇANSKÝ, I.:** O geografických názvoch z osobných mien so slovným základom *chot-* (Geographical Names from Personal Names with Word Basis of *chot-*)
- 235–260 **IVANOVÁ, M.:** Datívny reflexívny marker *si* a jeho lexikografické spracovanie v slovenčine (Dative Reflexive Marker *si* and Its Lexicographical Processing in Slovak)
- 123–142 **JAROŠOVÁ, A.:** Špirála poznania alebo funkcionalizmus a kognitívizmus (v lexicológii) cez optiku dvoch kongresových jubileí (The Knowledge Spiral or the Functionalism and Cognitivism (in Lexicology) through the Lens of Two Linguistic Jubilees)
- 7–22 **KESSELOVÁ, J.:** Implicitná a explicitná autoreferencia v dialógu (Implicit and Explicit Self-Referencing in the Dialogue)
- 143–159 **KOLENČÍKOVÁ, N.:** Predvolebný diskurz v prostredí sociálnych sietí z pohľadu pragmalinguistiky (Pre-Election Discourse in the Field of Social Networking from a Pragmalinguistic Point of View)
- 277–291 **KOVÁČOVÁ, V.:** O hrivne vo frazeológii z aspektu biblických filiácií (úvahy motivované frazémou *prispiet' svojou hrivnou*) (The Word “*hrivna*” in Phraseology from the Aspect of Biblical Affiliations (Reflections Motivated by the Phraseme *prispiet' svojou hrivnou*))
- 47–57 **ROŽAI, G.:** Pamäť a regionálna toponymia (1. časť) (The Memory and Regional Toponymy (Part I))
- 160–173 **ROŽAI, G.:** Pamäť a regionálna toponymia (2. časť) (The Memory and Regional Toponymy (Part II))
- 261–276 **SOKOLOVÁ, J.:** Sémantika a pragmatika konštrukcií egoprezentácie (Semantics and Pragmatics of the Constructions of Self-Presentation)

DISKUSIE A ROZHLADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 292–310 **BARTALOŠOVÁ, P.:** Postoje seniorov k anglicizmom v slovenčine (Na základe sociolingvistickej sondy z oblasti Trenčína) (Attitudes of Seniors toward Anglicisms in Slovak Language (Based on the Sociolinguistic Exploring in the Region of Trenčín))
- 58–75 **KRŠKO, J.:** Antroponymá používateľov sociálnej siete Facebook ako súčasť antroponymického komunikačného registra (Anthroponyms of Facebook Users as a Part of the Anthroponymic Communication Register)
- 174–177 **ONDREJOVIČ, S.:** Ešte k názvu *Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska* vs. *Veľká Británia (Británia)* (Once Again to the Name *The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland* vs. *The Great Britain (Britain)*)
- 178–185 **WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R.:** Poznámky k používaniu výrazov *laudatio – laudacio – laudácia* v slovenčine (Notes on the Use of the Terms *laudatio – laudacio – laudácia* in Slovak)

SPRÁVY/REPORTS

- 76–90 **CHOCHOLOVÁ, B.:** Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2017 (Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the Year 2017)
- 91–99 **KARČOVÁ, A. – ZUMRÍK, M.:** Slovko 2017. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika, terminológia a e-terminológia (Slovko 2017. Natural Language Processing, Corpus Linguistics, Terminology, e-Terminology)
- 105–110 **KAZÍK, M.:** Knižný vedecký debut nitrianskeho lingvistu (Scientific Debut Book of the Linguist from Nitra)
- 100–104 **OCETOVÁ, L.:** Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá (Language Problems That are Hard to Solve)
- 311–316 **MIHÁLIKOVÁ, L. – OCETOVÁ, L.:** Pomenúvanie ako odraz komunikačných potrieb (Naming as a Reflection of Communication Needs)
- 317–319 **SOÓKY, R.:** XXVII. kolokvium mladých jazykovedcov (XXVII. Colloquium of Young Linguists)

RECENZIE/REVIEWS

- 201–205 **BILSKÝ, J.:** Vysokoškolská učebnica o goralských nárečiach (Textbook on Goral Dialects)
- 111–113 **BÓNOVÁ, I.:** Akusticko-auditívna komunikácia (Acoustic-Auditory Communication)
- 327–332 **GONDEKOVÁ, V.:** Reflexie o komunikácii (Reflection on Communication)
- 192–194 **IVANČOVÁ, L.:** Učebnicovo o ľudskej reči (Fundamentals of Speech Acoustics)
- 195–200 **JANOČKOVÁ, N.:** Ako možno prekročiť prah textovej lingvistiky (How Can the Threshold of Textual Linguistics Be Exceeded)
- 114–116 **KRŠKO, J.:** Nový encyklopedický slovník češtiny online (New Encyclopedic Dictionary of Czech Available on the Internet)
- 186–191 **ORGOŇOVÁ, O.:** Hovoríme ako hovoríme alebo jazyk je ako nezámerne vytvorený chodník cez parkový trávnik (We Speak as We Speak, or the Language is like an Unintentionally Created Walkway through the Park Lawn)
- 320–326 **TÓTH, J. S.:** Otázky, ktoré žiadajú aktualizáciu normy (Questions That Ask for Updating of the Norm)

KRONIKA/CHRONICLE

- 213–215 **IMRICHOVÁ, M.:** Spomienka profesora Jozefa Jacka (pri nedežitej deväťdesiatke) (Commemoration of Professor Jozef Jacko (the 90th Anniversary of His Birth))
- 219–221 **KÁLMÁNOVÁ, K.:** Okrúhle životné jubileum Sibyly Mislovičovej (Life Jubilee of Sibyla Mislovičová)
- 342–343 **LALÍKOVÁ, T.:** Odišla erudovaná jazykovedkyňa a slavistka Elena Krasnovská (Erudite Linguist and Slavist Elena Krasnovská Has Passed Away)
- 333–337 **ONDREJOVIČ, S.:** Nové jubileum Kláry Buzássyovej (New Jubilee of Klára Buzássyová)
- 338–341 **ONDREJOVIČ, S. – WACHTARCZYKOVÁ, J.:** Dielo docenta Jána Bosáka uzavreté (Ján Bosák's Work Has Been Done)
- 216–218 **PISÁRČIKOVÁ, M.:** Odišiel Štefan Vragaš – jazykovedec a teológ (Linguist and Theologian Štefan Vragaš Has Passed Away)
- 206–212 **VALENTOVÁ, I.:** Odišiel nestor slovenskej historickej jazykovedy a onomastiky Milan Majtán (Milan Majtán – the Nestor of Slovak Historical Linguistics and Onomastics Has Passed Away)

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY/MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 117 – 118 GENZOR, J.: Špicbergý a/alebo Svalbard? (Spitsbergen and/or Svalbard?)
222 – 223 ONDREJOVIČ, S.: Výraz *by-pass* a jeho varianty (Term *By-Pass* and Its Variants)

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA/BIBLIOGRAPHER'S NOTES

BEHÝLOVÁ, J.:

- 119 Jazyk a jazykoveda v pohybe II.
120 KOTULIČ, I.: Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí (1957)
224 DOLNÍK, J.: Jazyk v sociálnej kultúre
225 GARABÍK, R. – KMEŤOVÁ, B. – ŠIMKOVÁ, M. – ZUMRÍK, M.: Frekvenčný
slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu
226 ĎURČO, P. – MAJCHRÁKOVÁ, D. a kol.: Slovník slovných spojení. Podstatné mená
227 Spytovali ste sa
228 IVANOVÁ, M.: Modálnosť a modálne verbá v slovenčine
229 KYSELOVÁ, M. Medzi konaním a dianím. Sémantické aspekty verba a valencia
230 SOKOLOVÁ, J. Texty – zobrazenia – komunikáty
231 DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej
jazykovedy
232 Aktuálne otázky slovenského jazyka
344 – 345 Ako sa rodia a žijú slová I., II.
346 ĎUROVIČ, E.: Predhistória spisovnej slovenčiny
347 DUDOK, M.: Ribayov Idiotikon
348 ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A.: Interakčná štylistika
349 Vybrané aspekty valencie verb v slovenčine
350 ŠIMKOVÁ, M. – GAJDOŠOVÁ, K. – KMEŤOVÁ, B. – DEBNÁR, M.: Slovenský
národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania
351 MAJCHRÁKOVÁ, D. – CHLPÍKOVÁ, K. – BOBEKOVÁ, K.: Slovník kolokácií
prídavných mien v slovenčine
352 Desať štúdií o detskej reči. Lexika – Gramatika – Pragmatika
353 PALKOVÁ, Lenka: Univerbizácia v slovenčine
354 VALENTOVÁ, I.: Lexika slovenských terénnych názvov (Koncepcia lexikografického
spracovania)

OBSAH ROČNÍKA 83, 2018/CONTENT OF THE VOLUME 83, 2018

- 355 – 357 BEHÝLOVÁ, J.

